

Mluvené projevy - praktikum (magisterské studium) (průvodní text k blogeru)

Přístup: <http://mluveneprojevy.blogspot.com/>

Bloger je rozdělen na teoretickou a praktickou část. Seznamuje posluchače se základními poznatky, které jsou nezbytné pro dobré zvládnutí mluveného projevu a přináší náměty pro praktické procvičování mluveného projevu na konkrétních příkladech.

Teoretická část

- Soubor *Teorie 1* charakterizuje význam mluveného projevu, uvádí druhy komunikace, seznamuje s přípravou a formou projevu a specifickými prostředky mluveného projevu.
- Soubor *Teorie 2* je zaměřen na dělení základních řečnických projevů a jejich charakteristiku.
- Soubor *Teorie 3* je zaměřen na základní poučení o dějinách rétoriky.
- Soubor *Teorie 4* obsahuje poučení o projevech mluvených a psaných, o přípravě projevů, základních fázích projevů, o logické výstavbě projevu, členění textu, formální přípravě projevu a duševní přípravě na vystoupení.
- Soubor *Výslovnost a volba pojmenování* pojednává o některých úskalích při spisovné výslovnosti, upozorňuje na nedostatky a nepřesnosti při používání slov i slovních spojení a uvádí některé náměty pro pedagogickou praxi.
- Soubor *Zvukové prostředky* souvislého projevu se zabývá slabikou, rytmem, slovním přízvukem, důrazem, frázováním, modulací (silovou, tónovou, časovou, barvy hlasu) a promluvou jako jednotkou mluvního aktu.

Praktická část

- Soubor *Praktická část 1* obsahuje náměty pro cvičení sloužící k rozvoji slovní zásoby.
- Soubor *Praktická část 2* obsahuje cvičení sloužící k nácviku spisovné výslovnosti a četby souvislého textu.

Literatura

Soubor obsahuje základní literaturu zaměřenou na problematiku kultury mluveného projevu.

Práce s texty

Součástí textů jsou úkoly, které posluchači průběžně řeší a připravují se tak na přímou výuku. Některá cvičení vypracovávají písemně a zasílají vyučujícímu. Následuje zpětná reakce vyučujícího a hodnocení.

Ukázky korespondenčních úkolů

Korespondenční úkol č. 1

Z hlásek Vašeho jména sestavte co nejvíce slov a pokuste se připravit krátké vypravování, v němž budou tato slova obsažena jako slova klíčová. Neměňte jejich pořadí, použijte je tak, jak jste si je zapsali.

Příklad: RADEK: *dar, drak, krade, deka, akr, kra, R(r)ek...*

Korespondenční úkol č. 2

Na základě ukázek připravte obdobné dva texty:

Vesele si cestou houká,	Má to volAnt, má to kola,
Láká děti na výlet.	má to vodU v chladiči.
Alenka se smutně kouká,	Když ho díTě vidí, volá:
K babičce by jela hned.	„Dávej pozOr, řidiči!“ (Podle J. Havla)

Korespondenční úkol č. 3

Připravte několik veršů, kterých by bylo možno využít pro motivaci učiva, př. *Když se probudíš, už je jasný...* (DEN) / *a my budeme probírat zájmeno...* (TEN). - *Po prosinci je měsíc...* (LEDEN) / *dnes budeme skloňovat číslovku...* (JEDEN)

Projevu na volné téma (návrhy posluchačů, možno zvolit jakýkoli slohový postup a útvar), např.

- *Jaká byla moje cesta do školy?*
- *Co si ráno zpívali ptáci?*
- *Proč teď stojím u tabule?*
- *Na co mám chuť? (Jídlo)*
- *Co bych dělal/a/, kdyby zítra byly prázdniny?*
- *Může-li se něco pokazit, pokazí se to.*
- *Nejkratší trasy vedou přes nejstrmější kopce.*
- *Každé řešení přináší nové problémy.*
- *Obvykle je více prádla špinavého než čistého.*

Požadavky pro udělení zápočtu

- Aktivní účast na přímé výuce.
- Vypracování a zaslání požadovaných úkolů.
- Příprava námětů vedoucích k rozšíření slovní zásoby žáků.

TEORIE 1

Význam kultury mluveného projevu v našem životě

- Živé, mluvené slovo si zachovalo po celá staletí nezastupitelné místo v našem životě, neboť závažné myšlenky sdělované bezprostředně řečí jsou nejpůsobivější a neúčinnější.
- Většina našich činností se nemůže bez jazyka obejít; popisujeme jím okolní svět, jeho prostřednictvím motivujeme, rozhodujeme, kontrolujeme i hodnotíme.
- Správným vyjádřením myšlenek se snažíme ovlivňovat adresáty našich projevů, měnit vztahy jiných lidí ke světu i k sobě samým.
- K uživatelům národního jazyka patří všichni lidé, kteří jazykem hovoří, i ti, kteří pečují o jeho náležitou kulturu.
- Nemůžeme používat jazyk jen jako soubor znaků a pravidel jejich spojování, ale musíme jeho prostřednictvím informovat, přesvědčovat, zajišťovat, řešit problémy, a to co nejracionálněji, s vysokou jazykovou kulturou.
- Jazyk je nejen základním prostředkem kontaktů příslušníků každé společnosti, ale také prostředkem k vyjádření osobního citového života, prostředkem estetického působení.
- Posluchač právem očekává dobrou úroveň obsahovou i formální; nedostatečná kulturní úroveň mluvčího budí pochybnosti o průkaznosti toho, o čem.
- Kultivovaný projev dovede posluchače získat pro řečníkův záměr.
- Na úroveň vlastního vyjadřování je třeba klást stejně náročná měřítka jako na úroveň vyjadřování jiných osob, kterou mnohdy oprávněně kritizujeme.
- Zvládnou náročně požadavky kladené na mluvený projev lze jen pravidelným cvikem a soustavnou sebekontrolou.
- S kultivovaností projevu se neslučuje neukázněnost, pohodlnost při výslovnosti, obhroublost či primitivnost, těžkopádnost při vyjadřování, afektovanost, familiárnost apod.
- Každý mluvený projev přednesený na veřejnosti je do určité míry hereckým výkonem.
- Nesmíme unavit pozornost posluchačů a musíme vytvořit mezi nimi a sebou přátelskou, nebo alespoň korektní atmosféru.
- Naše projevy by neměly být označovány za *komunikační akt*, v němž jeden mluví a druhý ho neposlouchá. (J. Skácel, P. Zima, 1983)
- Veřejná jazyková komunikace je podřízena normám, jejichž porušení pocítujeme jako společenský nedostatek.
- Každý myšlenkově hodnotný obsah musíme sdělovat odpovídající jazykovou formou s náležitým uplatněním zásad spisovné výslovnosti i zvukových prostředků souvislé řeči.

Druhy komunikace

Verbální komunikace

- Je realizována formou mluvenou nebo psanou. Ve formě mluvené se uplatňují prostředky paralingválních (síla a barva hlasu, melodie, přízvuk, rytmus a tempo řeči, vkládání pauz aj.). Při komunikaci se někdy kombinuje slovo mluvené a psané (např. při přednáškách).

Verbální projevy mohou být:

- *zvukové*: vzniklý jazykový projev (komunikát) je mluvený (ústní). popř. zpívaný;
- *grafické*: vzniklý jazykový projev je psaný (písemný) nebo tištěný;

- *kombinované zvukově-grafické*, např. mluvený projev je doprovázen psaním na tabuli... nebo psaný projev je promítán zpětným projektoem a doprovázen zvukovým komentářem...)

Jazyk nabízí celé své bohatství a záleží jen na nás, původcích konkrétních promluv, jak s tímto bohatstvím naložíme. Nesnažíme se být za každou cenu módní. *Kominík* by měl zůstat kominíkem a nikoli *analytickým koordinátorem popelových technik*,

G. Orwell uvádí tyto zásady pro mluvní projev:

- Co se snažím říci?
- Kterými slovy o lze vyjádřit?
- Jaká představa (přirovnání) mi pomůže?
- Je to neotřelé a působivé?
- Lze to zkrátit?
- Je vhodné něco přidat?
- Není to nepatřičné?

Ne vždy touží posluchač či čtenář po tzv. pythické větě, formulované záměrně tak, aby připouštěla nejméně dvě interpretace. Je známá epizoda o tom, jak bájná věštkyně Pýthie předpovídala králi Kroisovi výsledek válečného tažení: *Překročíš-li řeku Halys, zničíš velkou říši*. Král překročil řeku, byl však poražen. Říše padla, bohužel jeho vlastní.

Verbálně-neverbální komunikace

- Kombinace prostředků verbálních s prostředky nonverbálními (extralingválními), k nimž obvykle řadíme využití:
 - proxemiky (míry vzdálenosti mezi komunikanty),
 - haptiky (dotyku, fyzického kontaktu, podání ruky, polibek, ale i pohlavek...),
 - posturiky (polohy a konfigurace těla mluvčího a posluchače),
 - kineziky (pohyby komunikantů, gestika, mimika, ale i pohyby těla, včetně chůze při komunikaci).
- Při komunikaci může jít také o kombinaci s hudbou nebo s obrazy, dalším příkladem jsou comics, v nichž základem sdělení jsou obrázky provázené stručným, často chudým slovním doprovodem umístěným v "obláčcích", dále plakáty, televizní nebo některé rozhlasové pořady aj.

Neverbální komunikace

- Řadíme k ní např. pantomimu, kreslené vtipy nebo reklamy beze slov, sdělování realizované třeba světelnými či jinými signály (světla na křižovatce, smluvené zvukové signály pro různé popluchy) aj.

Verbálně-neverbální komunikace

Pouze nezkušený řečník dbá jen na to, co říká, a nevšímá si toho, jak to říká, jak působí na posluchače a své okolí. Na posluchače nepůsobíme pouze slovy, ale i svým vzhledem a celou řadou prostředků dalších, ovlivňují úspěch nebo neúspěch našeho vystoupení.

Mezi vzhledem a osobní identitou by měla být úzká souvislost. Je vhodné jednat od prvního okamžiku tak, aby vás protějšek akceptoval a aby měl pocit, že bylo potěšením s vámi komunikovat. Obecně známá je i zásada, kterou vám při všech jednáních doporučuji: *Dokážete-li alespoň zčásti ovládat dojem, kterým na lidi působíte, dokážete také, aby se k Vám ostatní chovali tak, jak od nich očekáváte*. V odborné literatuře se často uvádí, že *největších úspěchů dosáhnete, když budete od počátku působit dojmem úspěšného člověka*.

Mimika

- Téměř vždy předchází slovo.
- Mimika je do značné míry automatizována (bez hereckého výcviku málo měnitelná).
- To, co člověk prožívá, se ze všeho nejdříve projeví ve výrazu tváře.
- Lidé o sobě vypovídají, i když mlčí.
- Řeč by měla být doprovázena úsměvem (spíše naznačeným); usmívejme se alespoň očima.
- Existuje jen málo vystoupení, která snesou projevy afektu a patosu.

Řeč pohledů

- Oko je obvykle „lačnější“ než ucho.
- První kontakt vysílají oči.
- Věnujme pozornost tomu, kam a na koho se díváme.
- Neulpíváme delší dobu na někom pohledem.
- Nedíváme se při rozhovoru svému protějšku přímo do očí; doporučuje se pohled směřovat spíše na kořen nosu nebo na čelo (v asijských zemích je např. přímý pohled považován za projev nedostatečného respektu).
- Neprolévejme při projevu pohledem někde v imaginárním prostoru.
- Odpoutávejme často zrak od stránek předlohy.
- Nedíváme se upřeně na učební pomůcku, o níž hovoříme.
- Respektujeme stále aktuální moudrost, že *oči chodí tam, kam by šly nohy, kdyby ovšem mohly*.

Proxemika

- Prostorové cítění souvisí s kulturou (arabské národy obvykle udržují mezi sebou menší vzdálenost než Evropané).
- Fyzickou vzdálenost lze současně chápat i jako vzdálenost psychickou.
- Vlivní lidé mají tendenci svůj prostor zvětšovat na úkor lidí jiných.
- Respektujeme intimní sféru, kterou má kolem sebe každý člověk, a nepřekračujeme ji.
- Ani konvenční rozhovor se úspěšně nerozvíjí, pokud některý z jeho účastníků (ať již vědomě či nevědomě) tuto hranici nerespektuje.
- Svou „intimní sféru“ má i automobil, a proto je nezbytné dodržovat patřičný také na silnici.
- W. Birgel řekl: *Dobré způsoby odpovídají zkušenosti, že lidé mají mezi sebou bezpečnostní odstup právě tak jako lodi na moři*.

Teritorialita

- Každý má své oblíbené místo (ať doma, nebo ve třídě).
- Jestliže mu toto místo někdo „obsadí“, a to i neúmyslně (např. host), nese to nelibě.
- Žáci se často neradi „přesazují“, a navíc mnohdy své teritorium „brání“ i tím, že kreslí uprostřed lavice křídou čáru, aby jim spolužák nezasahoval do „jejich prostoru“.

Posturika

- Výpovědní hodnotu má i náš postoj, tj. konfigurace jednotlivých částí těla.
- Věnujme pozornost tomu, jak před posluchači stojíme.
- Vždy bychom měli být přirození.

Kinezika

- Postihuje komunikaci realizovanou pohyby rukou, nohou, trupu či hlavy.
- Rušivě působí, když si někdo neustále hraje s nějakými předměty (klíče, tužka, křída, pravítko...).

Gestika

- Neúměrná gesta a přehnaná mimika do dobrého projevu nepatří.
- Gesta závisí do určité míry i na zaměstnání.
- Čím je vyšší společenské postavení, tím by měla být gesta úspornější.
- Nejvýznamnější gesta realizují ruce.
- Kinetika gest a kinetika artikulace jsou v momentu promluvy synchronizovány.

Haptika

- Pojednává o bezprostředním dotyku dvou jedinců ve vzájemné interakci.
- Omezuje se většinou na *podání ruky*.
- Haptické projevy jsou ovlivněny transkulturními rozdíly.
- Při dalších haptických projevech (poklepávání po ramenou, „padnutí“ si do náručí aj.), se doporučuje přiměřenost.

Prostředí a jeho význam

- Výpovědní hodnotu má i prostředí.
- Hypermoderně zařízená kancelář ještě není důkazem toho, že v ní sedí pracovitý člověk a zastánce hypermoderních názorů.
- Kancelář prozradí mnoho o charakterových vlastnostech jejího uživatele.
- Převezmeme-li kancelář, snažíme se ji změnit; jinak přejímáme i image svého předchůdce.

Příprava vystoupení

Cíl projevu

- Každé vyjadřování má být úsporné.
- Nejprve promysleme cíl projevu, pak jeho strukturu a připravíme si osnovu.
- Zvážíme, co je hlavní a co vedlejší.
- Důležité myšlenky opakujeme, rozvíjíme, a hlavně zdůvodňujeme.
- Neutápíme se v podrobnostech ani „nepřeskakujeme“ od jednoho tématu ke druhému.
- Nic nelze dělat spěšně a současně moudře.
- Nedoporučujeme vytvářet tzv. „kartotéku projevů“, ve vhodnou chvíli do ní sáhnout a přednést projev znovu. Nevystačíme s týmiž texty po celý život.

Ke komu budeme hovořit

- Posluchače nepovažujeme za shluk málo chápavých lidí ani za shromáždění geniálních jedinců.
- Stále sledujeme jejich zájem.
- Pozornost získáme tím, že se na posluchače obrátíme s přímou výzvou (nebo je oslovíme).
- Nikdy se publiku nepodbízíme.
- Tomu, kdo prokazatelně lhal, posluchači již neuvěří, i kdyby mluvit pravdu.

Jak dlouho budeme hovořit

- Šetrně zacházíme s časem.
- Dlouhé projevy vznikají obvykle tehdy, nemáme-li o čem mluvit, a přesto mluvíme.
- Řečnictví je jako umění řídit automobil: napřed musíme vědět, jak zastavit.

- L. N. Tolstoj řekl: *Provoz je dobrý, když je dlouhý, a řeč, když je krátká.*

Kde budeme hovořit

- Seznámíme se s místními podmínkami; můžeme se na ně odvolat.
- Věnujme pozornost i prostředí (uklizená místnosti s přiměřenou teplotou, dostatek čerstvého vzduchu, mikrofon apod.).

Kdy budeme hovořit

- Lze vzít v úvahu hospodářskou, kulturní i jinou situaci.
- Dopoledne můžeme klást vyšší nároky na intenzitu pozornosti posluchačů, odpoledne a večer počítáme s únavou.
- Neobávejme se přerušit delší výklad uvolňující poznámkou, vhodným odbočením apod.
- Náladu vždy rozjasní úsměv.
- Nezkušení řečníci se nejčastěji dopouštějí těchto chyb: bojová dikce, únik od podstaty věci (strach z odpovědnosti), rozpačitost, nervozita, obranná pozice (tréma), snaha „mít to co nejrychleji za sebou“, a proto mluvit rychle a nesrozumitelně (stres), nedostatečná příprava (*však ono to nějak dopadne*).

Forma projevu

➤ **Přehlednost**

Každý projev má obsahovat tři části, a to:

Úvod. Oslovíme posluchače a snažíme se získat jejich sympatie. Vytyčíme téma, stanovíme cíl, uvedeme základní problémy, jimiž se budeme zabývat.

Vlastní stať. Obsahuje hlavní problematiku, se kterou chceme posluchače seznámit. Nesmíme zapomenout na to, že řečník musí umět všechna svá tvrzení přesvědčivě dokázat. Důležitá je proto vhodná argumentace.

Závěr. Shrneme hlavní myšlenky vystoupení (posluchači si nejlépe pamatují to, co uslyší na závěr). Uvedeme podněty pro diskusi. Nedáváme najevo radost z toho, že naše vystoupení už skončilo.

- **Logická stavba projevu.** Vyjadřujeme se přesně, vyhýbáme se ukvapeným zobecněním. Problematiku musíme posuzovat svědomitě, nejenom zběžně a povrchně. Mějte na paměti, že *každá strana čtverce je úsečka, ale čtverec přesto není úsečka. Muž XY nemusí být dobrý člověk proto, že o něm není slyšet nic špatného.*
- **Srozumitelnost projevu.** Veřejné projevy realizujeme vždy spisovným jazykem a pečlivě vyslovujeme. Jestliže nemůžeme okamžitě nalézt pokračování myšlenky, je vhodnější zařadit kratší přestávku, která už sama o sobě zvýší pozornost. Nepoužíváme dlouhých vět a složitých souvětí. Nehromadíme příliš mnoho faktů vedle sebe. Nebojíme se zeptat. V antických rétorikách se uvádí, že *nejsou hloupé otázkám ale jen hloupé odpovědi.*

➤ **Slova, která lidé rádi slyší**

vy	peníze	uspořít
nový	výsledky	snadný
pomoc	bezpečí	láska
objev	dokázaný	záruka

Nácvik působivého přednesu

- Projev doslovně nečteme, ale ani nevystupujeme bez jakýchkoli poznámek.
- Každý text musí být dobře **čitelný**. Vhodné je širší řádkování a větší typ písma.
- Pro vystoupení doporučujeme použít papír formátu A 5.
- Nešetříme místem a nepíšeme po obou stranách papíru.
- Zkonfrontujeme skutečný čas trvání projevu s časem, který máme mít k dispozici.
- Mluvíme-li bez přípravy, připravíme si určité „prefabrikáty“ základních myšlenek. Zvýšíme tím pocit jistoty a získáme pověst bystrého a pohotového člověka.

Porada

- Smyslem porady je nejen výměna informací, ale také formulování závěrů.
- Svolávat poradu jen proto, aby se konala, nemá smysl.
- Čím je porada lépe připravena, tím může být kratší.
- Poradu neplánujeme na pozdní odpoledne.
- Mlčí-li všichni na poradě, jde o chybu předsedajícího, který řízení nezvládl.
- Poradu zahájíme pozitivně (zastrašit neznamená přesvědčit).
- Úspěšný vedoucí musí být především výborným posluchačem.
- Náš potenciální spojenec není ten, jemuž víchř diskuse často obrací názorový plášť.
- Odoláváme pokušení dokončovat věty za jiné.
- Vyhýbáme se konfliktům.
- Nemusíme mít pravdu za každou cenu, musíme umět i prohrávat.
- Nevyhýbejme se ani kontroverzním tématům.
- Nezapomínáme na vhodnou argumentaci!

Telefonování

- Neměli bychom telefonovat déle než 3 minuty.
- Nenecháváme telefon dlouze zvonit (optimální je dvojí až trojí zazvonění).
- Voláme-li někomu, vždy se na hovor připravíme.
- Mluvíme pomalu, zřetelně, zachováme přátelský tón, nezapomínáme se i „do telefonu“ usmívat (příjemce hovoru to pozná).
- Neslibujeme, co nemůžeme udělat.
- Nikdy nehovoříme o nikom neslušně. Odpovíme-li na dotaz *Kde je šéf?* bezelstným *U psychiatra*, nedivme se následkům, pokud někdo tuto poznámku uslyší.
- Při soukromých hovorech zvážíme čas vhodný k telefonování.
- Volaný se vždy ohlásí jménem, číslem telefonní stanice nebo názvem pracoviště.
- Velmi náročné na slušnost jsou **omyly**. Vždy slušně oznámíme, že jde o omyl. Neslušné je reagovat zlomyslně, ohlásit se jako krematorium, pohřební ústav nebo zoologická zahrada apod.
- Pokud jsme neúmyslně „vstoupili“ do cizího hovoru, slušnost vyžaduje, abychom neposlouchali, ale ihned odložili sluchátko nebo přerušili hovor.

Příklad

Často se v praxi setkáváme s otázkou, jak telefonní hovor ukončit. Někdy opravdu nelze zastavit proud řeči volajícího. Nevymlouvejte se na poruchu, neodkládejte sluchátko, nevypínejte mobil. Oslovte volajícího jménem. Každý člověk instinktivně zmlkne, uslyší-li své jméno. Můžete se slušně rozloučit, třeba s příslibem, že se brzy zase ozvete. Buďte i do telefonu diskrétní.

Specifické prostředky mluveného projevu

Cicero pokládal za schopného řečníka jen toho, kdo dokázal posluchačům svou řečí poskytnout také umělecký zážitek: „Účelem řeči je vyvolat trojí účinek - posluchač má být poučen, jeho smysl pro krásu uspokojen a jeho vůle k činu mocně povzbuzena.“

- **Sugestivní prostředky.** Řadíme k nim tzv. *beletrizující prvky* (různé slovní hříčky, spojení a konstrukce, které upoutají nejen svým obsahem, ale také formou), př. nadsázku (*Prosím tisíckrát za odpuštění.*), hromadění synonym různých druhů (*Ukázalo se, že lidé chtějí promyšleně, seriózně, perspektivně řešit problémy našeho výzkumu.*), přehledné nebo zdůrazněné shrnutí (*Děti, rodiče, mladí, staří, zkrátka všichni.*), zvýraznění některé gramatické kategorie, např. kategorie času (*Tvrdil jsem to včera, tvrdím to dnes a budu to tvrdit i zítra.*) apod. Časté je opakování jazykového vyjádření, a to jak slova, části věty, tak i celé věty (*Pracovali, pracovali, ale úspěch ne a ne se dostavit.*), jednou již řečené opakujeme lépe a výstižněji (*My jsme vás prosili, ne, my jsme vás důrazně žádali.*). Můžeme opakovat slova za sebou ve stejném tvaru (*Nade vše miloval hudbu, hudbu poskytující mu tolik inspirace.*), stejné výrazy na začátku několika vět následujících za sebou (*Pečoval o lidi, pečoval o svou rodinu, pečoval o své kolegy, pečoval o své známé, prostě o všechny kolem sebe.*), můžeme opakovat slova nebo slovních spojení jakoby ve fiktivním dialogu (*Tvrdili, že jejich činy jsou motivovány přátelstvím a snahou pomoci. Ale jakým přátelstvím, jakou pomocí?*), tatáž slova na začátku věty a v koncových pozicích věty předcházející (*Vzpomínám na ten nádherný den. Den, který navždy utkvěl v mé paměti.*), lze opakovat protikladné pojmy ve dvou stejných konstrukcích v obráceném pořádku (*Neříkej vždy vše, co víš, ale vždy bys měl vědět, co říkáš.*), figury v jedné větě, souvětí nebo sledu vět (*Co je základem manželství? Opravdová láska. Co je základem lásky? Vzájemné pochopení obou partnerů.*), věty v opačném sledu - první slovo nové věty je poslední slovo věty předcházející (*Nedůslednost se projevit musela, musela se projevit nedůslednost, a to zvláště ve studijních výsledcích.*) apod. Sugestivním prostředkem jsou i **citáty**; musíme je přesně interpretovat, vymežit jejich začátek a konec. Nesmíme se za ně schovávat a ani jich nadměrně používat.
- **Emfatické prostředky.** Dokumentují řečnickovo citové zaujetí k tomu, co říká. Jejich základním znakem je spontánnost. Řadíme k nim: zvolání (*Pryč se vši nerozhodností!*), řečnickou otázku - formální otázka, na níž neočekáváme odpověď (*Je to opravdu nutné? Můžeme se na takové lidi spolehnout?*), řečnickou odpověď - je spojena s řečnickou otázkou, obsahuje vlastní sdělení, které problém teprve řeší. (*Je třeba k tomu ještě něco dodat? Ne, není, věc je jasná. - Co nám v takové situaci zbývá? Nic, celkem nic, jen případ co nejrychleji ukončit.*), nedopovězení započaté výpovědi (*Krásná krajina, dobří lidé, jen...*), zvolání vyjadřující citový vztah k tomu, co říkáme (*Začněme konečně reálně uvažovat!*), přerušení výpovědi (*Kdyby si to by uvědomil zavčas... na začátku... před rokem... před dvěma lety...!*) aj. Těchto prostředků používáme s rozvahou, abychom nebyli teatrální a nevěrohodní.
- **Názorné prostředky.** Uplatňují se zvláště v projevech naučného a agitačního charakteru (přednášky, sdělení, projevy aj.). Nejčastěji se vyskytují: přirovnání (*Tvrdohlavý jako beran.*), různá rčení (*Být trnem v oku.*), přísloví (*Bez práce nejsou koláče.*), anekdoty, bajky, paraboly, osobní zážitky aj. Velmi účinný je příklad. V expresivnějších projevech může řečník něco jen nepřímou naznačit (*Vy dobře víte, co mám na mysli. - Doufám, že vám nemusím všechno podrobně vysvětlovat.*). Vždy však platí požadavek

střídmosti při použití. Proti sobě můžeme také postavit dva pojmy, např. *teorie - praxe, slovo - skutečnost, věc - člověk, předpoklad - výsledek, zdání - skutečnost* aj., které se obvykle spojují výrazy: *jenže, oproti tomu* aj., nebo spojkou *a* (*Mít chladnou hlavu, a horké srdce.*).

- **Dramatické prostředky.** Udržují dramatické napětí projevu, přispívají ke zvýšení jeho přitažlivosti. Realizují se nejen vnější podobou (modulace, mimika, gestikulace), ale i vnitřně, prostřednictvím textové výstavby, režii mluveného projevu. Řadíme k nim zesílení významu (*Nejenže ho nebrali vážně, ale začali se mu posmívat a mnozí ho dokonce pomlouvali i obviňovali.*) nebo zeslabení významu (*Jeho hlas ztrácel na síle, už neburácel, jen žádal a prosil.*). Časté jsou zjemňující prostředky, které nepřímo pojmenovávají proto, aby se autor vyhnul pojmenování drsnějšímu (*je zlý x není nejlepší, je škaradý x není nejkrásnější, je starý x není nejmladší*). K tomuto účelu slouží i použití dvojího záporu (*nemohl nesouhlasit = souhlasit; nedalo se nepřijít = přijít*). Mezi dramatizující prostředky patří i stimulace pozornosti, např. Věťami: *Budete překvapeni, když vám uvedu... Nevěřili byste, co následovalo...* aj. Dramatizující funkci mají otázky typu: *A mám vám prozradit, co bylo skutečnou příčinou?* Napětí do projevu vnáší překvapující zvrát, který se realizuje na hranici dvou vět, př. *I já sám souhlasím s tím, aby se o věci hovořilo - nemohu však souhlasit s tím, aby...*
- **Ozdobné specifické řečnické prostředky.** Jde o poměrně malou skupinu prostředků, které projev patetizují. Jejich použití vyžaduje zvláštní pozornost, řečník si je musí předem připravit a zvážit vhodnost jejich začlenění do projevu. Řadíme k nim např. básnický přívlastek (*zbrojný krok, rozvodněný čas*), který musíme odlišit od konvenčního spojení (*tmavá noc, růžové sny, bledý měsíc*). Časté použití některých výrazů vede ke ztrátě jejich působnosti a k frázovitosti projevu (*neutuchající síla, nehynoucí zásluhy*). Časté je opisné a nepřímé vyjádření (*krajina tulipánů = Holandsko, země vycházejícího slunce = Japonsko*), protikladné vyjádření (*láska na poslední pohled*), zjemnění vyjádření (*odejít na věčnost x zemřít, dělat invektivy x urážky*), spojení slov, která si významově odporují, navzájem se vylučují (*chudý boháč, veřejné tajemství, vítězný pád, hořící sníh, živá mrtvola*). Mohou se vyskytovat protismyslná tvrzení, která odporují vžitým představám (*Někdy je velmi moudrý ten, kdo dovede být hloupý.*) apod.

TEORIE 2

Mluvní projevy v praxi

Dělení řečnických projevů:

1. Propagující projevy.
2. Odborné projevy.
3. Pracovní projevy.
4. Příležitostné a ceremoniální projevy.

1. Propagující projevy

- Jsou úzce spojeny se situací.
- Základní úlohou těchto projevů je **přesvědčit, získat**.
- Formulace musí být dobře promyšleny.
- Zpětná vazba se dává najevo potleskem nebo stupněm ticha při projevu.
- V **úvodu** není třeba mnoho vysvětlovat, projev se opírá o politickou nebo společenskou situaci a souvisí také s osobou řečníka.
- V **jádru** dbáme na tematické členění a logický postup.
- **Závěrečná část** bývá delší a srozumitelně v ní znovu shrneme hlavní myšlenky vyplývající z textu.

K těmto řečnickým útvarům řadíme:

- **Projev.** Autor zaujímá stanovisko k nějakému problému (politickému, kulturnímu, hospodářskému), stručně ho rozebírá a hodnotí. Základem bývá úvaha, která však nejde do hloubky.
- **Proslov.** Je kratší, méně oficiální projev, někdy bývá zakončen výzvou. Jeho obsahem může být informace o veřejné události, výročí, důležitá výzva aj. Do popředí vystupují jazykové prostředky působící na cit. Jeho předpokládaná délka je 5 až 10 minut.
- **Výzva.** Má posluchače přesvědčit o nezbytnosti jisté akce nebo jednání. Musí být podepřena argumenty, které jsou seřazeny podle důležitosti (od všeobecně známých důvodů až po vážné, obecně platné argumenty). Někdy jsou výzvy koncipovány nepřímou (je třeba, abychom; bylo by nutné, abychom apod.). Bývají jako doprovodný útvar např. u politického projevu, jako samostatný útvar jsou vždy krátké.
- **Řeč.** Velmi náročná forma veřejně mluveného projevu, nejpropracovanější řečnický útvar, který má za úkol posluchače získat, přesvědčit, přimět je k nějakému jednání. Obvykle rozlišujeme řeč *soudní*, *politickou*, *parlamentní* a *náboženskou*. **Řeč soudní.** Jejím obsahem je kritická úvaha o vině, jejím rozsahu a vlivu i o navrhovaném trestu; argumentace působí na city účastníků soudního jednání. Jde o řeč obžaloby, obhajoby, repliky právníků v průběhu soudního přelíčení, závěrečné řeči apod. Mluvit u soudu znamená mluvit k věci. Přílišný patos je směšný, přílišná učenost nudí. **Řeč politická** má po všech stránkách působit na posluchače. Musíme se v ní vyvarovat nic neříkajících frází, bezobsažnosti, mechanického napodobování apod. Předpokladem úspěchu je řečníkův zápal pro věc, pohotovost, schopnost improvizace v určité situaci. Součástí politické řeči jsou řečnické otázky, zvolací věty, heslovité formulace základních politických požadavků, oslovení posluchačů, opakování zásadních myšlenek, názorné přirovnání apod. Uvádíme v ní fakta a čísla jen přibližně, pro ilustraci (v politických referátech se uvádějí přesně, neboť mají informativní charakter).

V současné době nabývá na důležitosti **řeč parlamentní**. Od parlamentního řečníka se vyžaduje dokonalá znalost věci, o níž hovoří, není možno nahrazovat fakta bezobsažnými frázemi. Vhodné je v této souvislosti připomenout slova Metternicha: *Jen diplomat si nemusí myslet to, co říká, ale musí myslet na to, jak to říká.* **Řeč náboženská.** Jde o kázání, liturgickou řeč, katechetickou řeč, ale i delší příležitostné projevy. Obírá se myšlenkami a city náboženskými. Styl promluvy musí odpovídat obsahu, tón by měl být důstojný - až vznešený, jak to vyžaduje i mluva bible, které se duchovní nejčastěji dovolává. Účinnost řeči je závislá na řečnickově osobnosti.

- **Interview** [-vjú-] je osobitým způsobem stylizovaný druh zprávy. Má dialogickou formu a autentickým způsobem informuje o různých skutečnostech. Osoba, která rozhovor řídí, musí klást provokující otázky, ale současně je tematicky usměřňovat. Odpovědi by měly tvořit kompaktní celek. Nikdy nezačínáte odpověď stejnou formulací, jakou měla otázka. (Příklad: A: *Jak se Vám líbilo divadelní představení?* B: *Divadelní představení se mi líbilo tak, že...*). Interview se může uskutečnit i psanou formou.

2. Odborné projevy

- Mají posluchače poučit.
- Jsou proto ještě více situačně zakotveny než projevy propagující.
- Působivost je nejen v obsahu, věcnosti a jasnosti podání, ale také v kompozici a jazykové formě.

K těmto řečnickým útvarům patří:

- **Přednáška.** V podstatě jde o ústně přednesený výklad, v němž vysvětlujete a objasňujete určitou problematiku. Její kompozice je složitější než stavba referátu. Přednáška má trichotomní členění. V **úvodu** seznámíte posluchače s tématem a osnovou (o čem budeme hovořit, jaké problémy budeme řešit a jaké cíle sledujeme; můžeme stručně uvést i výchozí prameny, z nichž jsme čerpali). Úvod nemá být příliš dlouhý a neměly by se v něm vyskytovat omluvy přednášejícího (např. že se nestačil na přednášku dobře připravit). Řečník by neměl předem prozradit hlavní argumenty, aby zájem posluchačů nebyl oslaben. V **jádro** se provádí na konci každé dílčí pasáže krátké shrnutí. Při argumentaci se neomezujeme jen na údaje svědčící ve prospěch naznačené hypotézy, upozorníme také na sporné otázky a seznámíme posluchače i s negativními argumenty. Nestačí jen konstatovat, je třeba zaujmout vlastní stanovisko. Doporučujeme používat názorných pomůcek, které obsah sdělení nejen doplňují, ale i zvýrazňují. Vždy je však třeba zachovat jednotu obsahu a formy. Neopakujeme a nevysvětlujeme to, co už bylo jednou vysvětleno a pochopeno. Každé zbytečné odbočování od hlavního tématu, pokud není nutné, je pro posluchače únavné a ruší myšlenkový postup přednášky. **Závěr** obsahuje stručné shrnutí všech podstatných myšlenek a poukazuje na možnost praktického využití. Můžeme uvést i náměty do diskuse. Osvědčuje se napsat (promítnout) body přednášky a pak s nimi pracovat.
- **Referát.** Upozorňuje na něco aktuálního. Jeho účinnost zvýšíme použitím názorných pomůcek. Od referujícího se předpokládá důkladná znalost tématu a patřičná informovanost, a proto nikdy nemůžete čerpat jen z jednoho pramenu. Referát musí zaujmout především věcnou stránkou - důkladnou znalostí věci. Text nesmí být přesycen fakty, aby neunavoval posluchače. Referáty o knihách můžete doplnit předčítáním nebo recitací úryvků z těchto knih, referáty o hudebních skladatelích

poslechem ukázek jejich skladeb, referáty o technických otázkách promítáním obrazů, grafů, diapositivů apod. Společným rysem všech druhů referátů je logická, přehledná a jasná výstavba.

Obecné schéma osnovy referátu:

- Stručné seznámení s problematikou, zdůvodnění zájmu o problematiku (*úvod*). Je vhodné oslovit posluchače, získat jejich sympatie, vytyčit téma a cíl, včetně přehledného rozvržení referátu.
- Konkrétní problematika přehledně a logicky členěná (*jádro*).
- V **hlavní části** rozvedeme myšlenky naznačené v úvodu, vyjádříme se k možným námitkám, pokud s nimi nesouhlasíme, vyvrácíme je, stále zdůrazňujeme hlavní tvrzení.
- Shrnutí, výzva, doporučení apod. (*závěr*). Stručně zhodnotíme hlavní poznatky, k nimž jsme dospěli, a snažíme se zapůsobit na posluchače.

Ve všech typech referátů se využívá hodnotících výrazů, př. *příkladná pozornost, významné místo, příznivý stav, pozoruhodná výstava, bohaté zájmy, úctyhodné výkony; soustavně sledovat, příznivě ovlivnit, pečlivě připravená soutěž* aj. Větná stavba bývá rozmanitá, nedoporučujeme používat dlouhých vět a souvětí.

➤ **Koreferát** je doplňujícím textem k referátu; bývá referátu podřízený. Poukazuje na věc (událost) jen z určitého zorného úhlu, je exkursem do některé důležitější oblasti (problematiky) související s předmětem referátu a odlišuje se do něho svým rozsahem (je podstatně kratší).

➤ **Diskuse.** Je založena na dialogu. Cílem není pouhá konfrontace názorů, ale hledání východiska. Příspěvky mohou být připraveny předem, ale musíme umět také improvizovaně, pohotově reagovat na námitky, vysvětlit svá stanoviska. Mluví se soustředěně na základní problém, neutápí se v podrobnostech. Vystoupení má být stručné, jasné a má obsahovat návrh na řešení. Nikdy neunavujte posluchače „vyléváním svých citů“, anebo slovním „napadáním“ dalších diskutujících. Nezlehčujeme protivníka ani jeho diskutovaný problém, nezveličujeme význam toho, co prosazujeme. Kvalita příspěvku se projevuje v přesvědčivé argumentaci. Stále aktuální je myšlenka, že *správné uvažování je stejně vzácné jako dokonalé zdraví*. Špatná formulace může hodně ovlivnit a vést k chybám, jejichž důsledky mohou dlouho doznívat. Chybné je rovněž domnívat se, že všechno, co se shoduje s naším přáním a s našimi představami, je správné. Neusilujme o komunikační vítězství za každou cenu. To, co říkáme, bychom měli myslet vážně. Dodnes platí myšlenka Cicerona, že *lháři obvykle nevěříme, ani když mluví pravdu*. Pokud žertujeme, musí to naše okolí poznat. Nepochopené žerty výrazně oslabují atmosféru jednání. Každý dialog je třeba začít něčím pozitivním. Nepronášejíme ostře formulované zásadní soudy, nedávejme najevo, že ten, kdo si myslí něco jiného, nemá právo na komunikační existenci. Velký význam má dobré **řízení diskuse**. Ten, kdo diskusi řídí, udílí a odnímá slovo (nikdy však nemůže odejmout řečníkovi slovo proto, že s ním nesouhlasí), děkuje diskutujícím a komentuje příspěvky (ne však zbytečně dlouze a rozvláčně). Jestliže se již nikdo nehlásí do diskuse, neusiluje o její protahování a ukončí ji. V závěru diskusi shrne a objektivně ji zhodnotí.

➤ **Beseda.** V podstatě jde o přátelský rozhovor lidí, kteří se navzájem dobře znají (beseda soukromá), nebo o rozhovor mezi odborníky, kteří hovoří o jedné věci z různých hledisek (např. Besedy o letech do vesmíru se může zúčastnit lékař, odborník v raketové technice, meteorolog, zoolog aj.). Veřejné besedy přecházejí

často do diskuse. Rozlišujeme besedu soukromou (přátelský rozhovor lidí, kteří se dobře znají) a besedu odbornou.

- **Debata.** Má neoficiální ráz, jde o výměnu názorů na nějaký dílčí nebo závažný problém; koná se v užším kruhu odborníků.
- **Public relations.** Neoddělitelnou součástí dnešní reality jsou *public relations* [publik relations]. Termínu se dříve používalo pouze v úzce odborném vyjadřování. V současnosti jde o obor zabývající se vztahy k veřejnosti a komunikací s ní. Jeho cílem je vytvořit a uchovat atraktivní pověst osoby nebo organizace v očích veřejnosti, prostřednictvím informací, přesvědčováním a přizpůsobením získat veřejnou podporu pro činnosti a jejich příčiny, hnutí nebo instituce. Praxe vztahů s veřejností se v odborné literatuře definuje jako *plánované a udržované úsilí vytvořit a udržet dobrou vůli a porozumění mezi organizací a jejím publikem*. V podstatě jde o získání souhlasu veřejného mínění a o jeho aktivní spoluvytváření. Mám na mysli nejen způsob komunikace jedinců, ale také organizací, vlády či zástupců jednotlivých států. S. Black (1994) uvádí, že *...je mnohem snazší stát se úspěšným v dosažení vytyčených cílů za podpory a pochopení veřejnosti, než pokud čelíme veřejné opozici nebo nezájmu. Jde o pověst, vnímání, důvěryhodnost a důvěru, soulad a hledání vzájemného pochopení pomocí pravdivých a úplných informací*. Činnost ve smyslu public relations je tvůrčí činností, v níž se prolíná více oborů (ekonomie, psychologie, sociální komunikace, politika aj.), jde o vytváření a udržování komunikačních kanálů, o hledání možnosti spolupráce. Kontakt s veřejností může být ohrožen různými bariérami, které někdy bývají větší než okolnosti nakloněné komunikačnímu procesu. Máme na mysli např. zdůraznění emocí na úkor reality (viz výše). Lidé, inklinující k nějakému názoru, se mnohdy záměrně vyhýbají těm zprávám, jež by mohly rozkolísat jejich postoje, a raději vyhledávají kontakt s těmi, kteří mají na věc stejný názor. Není proto náhodný ani výběr médií. Obvykle volíme ta média, s nimiž se ztotožňujeme. Objeví-li se zpráva v oblíbeném sdělovacím prostředku, lze předpokládat, že bude přijata a dále šířena. Připomínáme v této souvislosti skutečnost, často uváděnou v současných odborných pracích: *čím větší je stupeň vzdělání, tím větší je závislost na tištěných informacích, čím nižší je stupeň vzdělání, tím větší je závislost na zvukových a obrazových médiích*. Z psychologického hlediska je důležité vědět také to, že lidé jednostranně orientovaní na vizuální stránku informace jsou netrpěliví, preferují rychlá a razantní řešení, jsou přístupnější emocím. Public relations jsou univerzální aktivitou působící ve všech oblastech lidského života. Každý člověk uplatňuje jejich principy při kontaktu se svými blízkými, ať již hledá pochopení, chce spolupracovat nebo ovlivňovat něčí mínění. V komunikaci s veřejností je vždy nutno uvážit, co je třeba sdělit, komu je to třeba sdělit a jaké metody k tomu mají být použity. Klasik americké publicistiky Joseph Pulitzer formuloval své dodnes platné komunikační krédo takto: *Předlož jim to krátce tak, aby to četli, jasně tak, aby to ocenili, barvitě tak, aby si to zapamatovali a především přesně tak, aby se tím mohli řídit*.

3. Pracovní projevy

K těmto projevům řadíme všechny ty projevy, s nimiž se setkáte při různých pracovních jednáních.

- **Porada a její řízení.** Smyslem porady je nejen výměna informací, ale také formulování závěrů, za něž někdo odpovídá. Každá porada musí být dobře připravena (čím lépe je připravena, tím může být kratší). Předsedající musí prokázat dobré řídicí a komunikační dovednosti. Poradu je třeba zahájit **pozitivně**. Zastrážit neznamená přesvědčit. Úspěšný vedoucí musí být především výborným posluchačem. Náš potenciální spojenec by neměl být ten, jemuž vichr diskuse až příliš často obrací jeho názorový plášť. Nedokončujeme věty za jiné účastníky porady. Vyhýbejme se konfliktům. I když obecně platí zásada, že *papoušci nejméně riskují*, nebojíme se vyslovit svůj názor. Nikdy nezapomínejme na vhodnou argumentaci! Připomínáme slova M. Quoista: *Protože jsem nenaslouchal člověku, s nímž jsem hovořil, nic jsem se nedozvěděl, nenavázal jsem s ním kontakt a nemohl jsem mu pomoci.*
- **Vedení dialogu.** Jeden z Murphyho zákonů říká, že *dva monology ještě netvoří dialog*. Při komunikaci by mělo být slovo nejen slyšeno, ale také vnímáno, neboť slyšet není totéž co vnímat. Při jednání věnujeme pozornost **zpětné vazbě**, přesvědčíme se o tom (např. vhodně položenou otázkou), zda byly naše myšlenky správně pochopeny. Na jakýkoliv dialog je třeba se připravit, ujasnit si svůj záměr a zamyslet se nad předpokládaným záměrem partnera. Doporučujeme nejen stanovit vlastní výchozí pozici, ale také připravit důstojnou cestu k ústupu. To, co říkáme, měli bychom myslet vážně. Pokud žertujeme, musí to naše okolí poznat. Nepochopené žerty výrazně oslabují atmosféru jednání. Každý dialog začínáme něčím pozitivním. Nepronásíme ostře formulované zásadní soudy. V podstatě platí tytéž zásady, které jsou uvedeny při charakteristice diskusních vystoupení.
- **Slovní sebeobrana.** Pracovní lidé to mají obvykle těžké. Je na ně mohou spolehnoutí, a proto dostávají stále více úkolů. Existují však verbální prostředky, tzv. slovní sebeobrana, která může v různých situacích pomoci. Můžeme *požádat o čas na rozmyšlenou* (platí to např. o návrzích podřízených, ale i partnera nebo dětí). I když odmítnete, všichni budou mít pocit, že je berete vážně a záleží vám na nich. Nikdy se *nerozčílujte*. Stačí více přemýšlet a méně mluvit. Neměli bychom nikomu udělat radost tím, že se rozčílíme. Při stížnostech *zapomeňte na negativní emoce*. V klidu vyslovte stížnost a chtějte vědět, co ten, na koho si stěžujete, učiní k nápravě věci. Stěžovat si lze konstruktivně, nebo destruktivně. Konstruktivní stížnosti naznačují už svou formulací, že chyba se stát může, ale napravit se musí. Poskytuje se tím prostor pro kladné reakce. Pokud jste sami adresátem stížnosti, i když jste situaci stěžovatele nezavinili, plně se soustřeďte, abyste pochopili, o co stěžovateli jde. Nikdy nevysvětľujte, kde se stala chyba, natož pak, že vy za ni nemůžete. Chybu přiznejte, politujte stěžovatele a omluvte se, že nebylo vše v pořádku. Vždy nabídněte způsob, jak lze chybu napravit, ujasněte si se stěžovatelem, jaký způsob řešení by mu vyhovoval. Nikdy neberte stížnost či stěžovatele jako útok na vaši osobu. Konstruktivní přístup ke kritice se vyplatí. Každý občan má právo na informace a radu a příslušný úředník je povinen je poskytnout. Zopakujte si to vždy, než otevřete dveře úřadu. Požadovat nějakou věc musíme zdvořile, věcně, klidně a neústupně. Pokud vysvětlování nerozumíte, požádejte, aby správný postup úředník s vámi znovu prošel krok za krokem. Osvědčuje se dělat si poznámky nebo požádat o svolení použít diktafon. Úředníci jsou rázem ochotnější. Když se naučíme zachovávat klid při jednání s cizími lidmi, nebude nám zatěžko stejně jednat doma. Z pouhého náznaku nemusí partner pochopit, že po něm něco chcete. Nikdy nic nevyčítejte. Na výčitky se nedá reagovat pozitivně. Stud nemotivuje k akci. Klidně si s osobou, která vám

opakovaně nevyhověla, promluvte. Mějte vždy na paměti, že jakýkoli problém se dá řešit bez rozčilování, pokud vám jde o to ho vyřešit.

Příklad

Váš partner nevyměnil žárovku. Požádejte ho o to znovu s tím, že takhle brzy zašlápnete v temné předsíni kočku nebo nejmladší dítě. Pokud hned nevstane a nepustí se do práce, nerozčilujte se.

Je zbytečné abstraktně žehrat na nepořádnost a nesamostatnost dětí. Vyplácí se nechat každý den např. na ledničce stručný seznam úkolů. Děti obvykle udělají to, oč je v seznamu požádáte.

- **Vhodné oslovení.** Každý kontakt začíná *oslovením*. Mezi mládeží toto oslovení obvykle nepředstavuje velký problém. Horší je to u dospělých, anebo ve vztahu nadřízený - podřízený (včetně vztah učitel - žák). Málo zdvořilé je oslovení pouze příjmením, např. *Nováková, telefon!* Z tohoto oslovení obvykle nezaujatý pozorovatel nevyčítá věcnou stručnost, ale spíše nekultivovaný vztah ke spolupracovníkovi. Stejná situace vznikne, když hovoříme o třetí osobě (ať je přítomná nebo nepřítomná) a používáme pouze zájmen *on* nebo *ona*. Slovy *pan, paní, slečna* bez příjmení oslovíme pouze osobu, kterou neznáme a s níž musíme jednat. Můžeme si pomoci i tím, že vynecháme přímé oslovení, např. *Dobrý den, promiňte prosím, nevíte náhodou, kde je Vídeňská ulice?* Nevynecháváme ze svého slovníku výrazy *prosím, prosím vás*. Někdy se nemůžete rozhodnout, zda ženu oslovit *paní* nebo *slečna* (například při vedení různých kursů pro dospělé, při kontaktu se studenty v kombinovaných formách studia apod.). Některé ženy totiž trvají na oslovení *slečna*, u jiného typu žen je tomu naopak. Doporučujeme pro všechny oslovení *paní*. Při jednání se známými osobnostmi, použijete v oslovení vždy příjmení (včetně oslovování v dopisech). Zvláštní pozornost při oslovování je třeba věnovat titulům. Není důvod upírat někomu jeho titul, i když skutečně kulturní člověk s jakýmkoli vysokým titulem se s ním nebude honosit v situaci, v níž by tím někoho znevažovat nebo mu dával pociťovat, že on takový titul nemá. Zdvořilost ukládá znát přesné příjmení osloveného. Nikdy bychom ho neměli zkomolit, ani bychom si neměli poplést jednu osobu s osobou jinou. Při používání příjmení se velmi často vyskytuje první pád místo pádu pátého. Jde o nedostatek především v psaných projevech (zejména v úřední korespondenci). Vždy proto oslovujeme *Pane Nováku!*, nikoli *pane Novák!*. První pád je typický zvláště pro židovské prostředí (v anekdotách se zásadně uvádí podoba *pane Kohn*, doprovázená nepřechýleným tvarem *paní Pollack / Roubíček* a onikáním), nebo pro prostředí vězeňské, vojenské ap. (*Vopršálek, jedu jedu, dyž mam rajóny!*), někdy i nevhodně pro prostředí školní (*Novák, k tabuli!*), anebo v lidovém vyjádření (*pozdrav pámbu, pane Randák!*).

Pro zájemce

I když jsme je vhodné používat při oslovování pátý pád, musím vás upozornit i na další úskalí, která s tímto oslovením souvisí. Mohou se v podstatě rozdělit do čtyř skupin:

- U německých jmen zakončených na *-er*, zvláště pokud nemají českou podobu, ponecháváme *-e-* a neměkčíme, př. počestěná podoba *Šnajdr - pane Šnajdre*, ale německá podoba *Schneider - pane Schneidere; Weizsäcker - pane Weizsäckere*.
- U domácích jmen zakončených na *-ec* se měkčení můžeme vyhnout volbou

jiné koncovky, př. *Rožec* - *pane Rožče* zní až archaicky, i když existuje také tvar *pane Němče*; doporučujeme proto používat *pane Rožci* (a snad i *pane Němci*), podobně jako říkáme *Švec* – *pane Šveci*.

- Cizí příjmení končící v písmu i ve výslovnosti na samohlásky, např. *Rousseau* [rusó] (*Poe, Néhrú*) skloňujeme sice *Rousseaua* [rusóa] (*Poea, Néhrúa*), *Rousseauovi* [rusóovi] (*Poeovi, Néhrúovi*), *Rousseauem* [rusóem] (*Poem, Néhrúem*), ale při oslovení ponecháme 1. pád: *pane Rousseau* (*Poe, Néhrú*): málokdo by asi řekl [*pane rusóe, poue, néhrúe*].
- Příjmení *Skřivánek* se skloňuje podle vzoru *pán* (*pana Skřivánka*), ale 5. pád je *pane Skřivánku*, stejně jako u slov typu *tajemník* (*tajemníka*) - *pane tajemníku*.

- **Ženská příjmení.** Nebojme se přechylování jmen u ženských podob jmen. Neslovanské národy tyto starosti nemají. V Německu je *Herr Richter* (*pan Richter*) i *Frau Richter* (*paní Richter*), ve Francii *monsieur Carnot* [m'sjé karno] i *madame Carnot* [madam karno], v Anglii *mister Britten* i *miss Britten*, v Itálii *signore Mascagni* [siñore maskaňi] i *signora Mascagni* apod. V češtině existuje frekventovaná přípona *-ová*, která umožňuje jednoznačně informovat o tom, že pojmenovávanou osobu není muž, nýbrž žena, a umožňuje příjmení skloňovat (nepřechýlené ženské příjmení v češtině skloňovat nelze). Uvedenou příponu lze připojovat i ke jménům cizího původu. Některá jména však nepřechylujeme, např. jména zakončená na *-ů*, př. *Paní Petru*, *Havlů* (řidčeji *Petrová*, *Havlová*). Oslovovat ženy *paní ředitelová*, *paní doktorová* není vhodné a nedoporučuji je. Jde o přežitek 19. a počátku 20. století, o dobu, kdy ženy byly většinou připoutány k plotně a domácnosti.

Příklad

Lékařka byla v dřívějších dobách doslova bílou vránou a je nepředstavitelné, že by existovala *soudkyně*, nebo dokonce *ministřyně*. Kdyby se tehdy na ulici objevila žena ve vojenské uniformě (coby *desátnice*, *poručice*, *plukovnice*, *četařka*, *kapitánka* nebo *majorka*), byl by vyhlášen patrně poplach. Existovalo skutečně málo povolání, která si ženy mohly zvolit, a proto i označení jejich povolání jsou v podstatě nová. Jak jsem již uvedla, spíše se vyskytovala *paní doktorová*, *lékárníková*, *profesorová*, *továrníková*, *ředitelová* apod. Obnovování těchto oslovování v současnosti může být považováno za projev snobismu.

- **Tykání na pracovišti.** Jsou-li lidé v užším vztahu (spolupracovníci, sousedé apod.), přecházejí někdy na vzájemné oslovení jménem. Před jmény žen se používá slovo *paní*, *slečna* (Helena), před jménem muže *pan* (Zdeněk). To ještě neznamená, že si musí tykat. **Tykání** je zpravidla znakem příbuzenských vztahů. Děti tykají rodičům i dalším příbuzným (v některých rodinách, zvláště na venkově, je doposud zachováno vykání). Dospělí tykají dětem do věku 12-16 let, i když i tato hranice je individuální. Tykání je rozšířené mezi mládeží, sportovci, členy různých „fanklubů“ apod. V současné době se k nám šíří především pod vlivem angličtiny. **Tykání** na pracovišti není a nemělo by být samozřejmostí. Nejednou vedoucím pracovníkům podstatně ztěžuje udržovat si patřičný odstup, autoritu, možnost přiměřeně vyjádřit nespokojenost a kritiku určenou spolupracovníkům. Nikdy by neměl nabídnout studentům tykání učitel gymnázia, anebo vysokoškolský učitel. Pokud se tak stane, lze použít tykání pouze v soukromí, a nikoli v kolektivu dalších lidí, aby byl dán „na obdiv“ vztah s člověkem, jemuž ostatní vykají. Méně kulturní lidé žijí někdy v předsudku, že komu oni tykají, ten by jim měl nejen prominout chyby, ale být vždy

na jejich straně i v případě oprávněné kritiky. Mezi mužem a ženou, kteří se často setkávají a vykáni jim po čase připadá nevhodné, může muž požádat o souhlas tykat ženě. Jestliže žena odpoví kladně, znamená to ochotu tykat muži. Žena může takový návrh odmítnout i bez zdůvodnění. Vždy bychom měli pečlivě zvážit, s kým si budeme tykat. Souhlas k tykání provází (ale nemusí) podání ruky. Je to jen předsudek, že tykat si je třeba při sklenici vína. Není ani nezbytné zpečetit tykání polibkem. Připomínáme: jestliže si muži (přátelé, kolegové, známí) navzájem tykají, nepřechází tykání automaticky i na vztah mezi jejich manželkami.

4. Příležitostné a ceremoniální projevy

Nic nevysvětlují, nepřesvědčují ani nezískávají. Mají příznaky slavnostních, svátečních vystoupení. Dbá se při nich na etiketu oblečení a vystoupení. Texty nejsou dlouhé ani kompozičně složité, obsahují obvykle citáty, sentence, abstraktní, často archaická slova, můžeme použít metafory, paralely aj. Obvykle vypočítáváme a hodnotíme jen pozitivní rysy oslavence. Jejich posláním je přispět k slavnostnosti určité chvíle. Řadíme k nim:

- **Přípitek.** Obsahuje vtipné, neotřelé blahopřání. Počítá-li se s několika přípitky, je nutno dbát na pořadí podle významnosti těch, kteří je přednesou.
- **Slavnostní řeči** navozují kromě slavnostnosti i citový vztah posluchačů k tomu, co je jejich předmětem.
- **Rodinné projevy.** Jsou orientovány na okruh důvěrně známých, velmi blízkých lidí, kteří prožívají určitou událost společně (svatební, pohřební projevy, vítání novorozence apod.). Jsou to texty, jimiž se prohlubují a znásobují pocity zúčastněných. Přednes těchto projevů bychom neměli improvizovat, doporučuje se alespoň částečné pamětní zvládnutí textu, aby se řečník lépe vyrovnal se situací.

Doporučujeme věnovat pozornost také

- **Představování.** Často se ve společnosti dostáváme do ne právě příjemných situací a mnohdy si nevíme rady s představováním. Rozhodně je třeba se představit, když poprvé přicházíme do kolektivu lidí, s nimiž se budeme častěji setkávat, popřípadě se stáváme novými členy společenské skupiny (škola, zájmový kroužek, pracovní kolektiv apod.). Chcete-li seznámit osoby, které se dosud neznají, měli byste dodržovat tato pravidla: představit muže ženě (chlapce dívce), věkově mladšího věkově staršímu, blízkého méně blízkému, společenským postavením nižšího společenským postavením vyššímu (pouze podstatně mladší ženu podstatně staršímu nebo význačnému muži). Při představování je třeba jasně říct jméno i příjmení. Tituly se uvádějí pouze při oficiálních příležitostech. Když neslyšíte dobře příjmení představovaného, můžete se podle pravidel slušnosti ještě jednou zeptat. V průběhu představování má každý vstát (žena může zůstat sedět v případě, že představený muž není starý, anebo když je představovaná velmi mladá dívka). Představovaný nikdy nepodává ruku první, ale čeká, až zprostředkovatel řekne jeho příjmení. Ruku podá ten, komu je představovaný. Upozorňuji, že při představování není bezpodmínečně nutné podat ruku. Stačí, když se muž mírně ukloní a žena pokyne hlavou. Muž musí vždy počkat, až mu žena podá ruku. Je správně, aby představovaný i ten, komu ho představujete, se při seznámení dívali do očí. Když si domů přivedete přátele (kolegy), je třeba představit je rodičům. Také rodiče by to měli od svých potomků vyžadovat.

Kontrolní otázky

1. Uveďte, kterých slohových postupů a útvarů se nejčastěji používá v řečnické praxi.
2. Objasněte základní principy propagujících projevů.
3. Charakterizujte slohové útvary, které řadíme k odborným projevům.
4. Které hlavní rysy jsou typické pro pracovní projevy.
5. Co všechno musíme respektovat při řízení diskuse nebo pracovní porady.
6. Jaké jsou zásady správného vedení dialogu.
7. Pokuste se charakterizovat jednotlivé části projevů (úvod, jádro, závěr).
8. Jaké je obecné schéma osnovy referátu?
9. Které zásady bychom měli dodržovat při diskusi a při vedení dialogu.
10. Kterých chyb se nejčastěji dopouštíme při oslovování mužů a žen.
- 11 S kým bychom si měli (neměli) tykat.
12. Charakterizujte příležitostné a ceremoniální projevy.

TEORIE 3

Z dějin rétoriky

Současná renesance rétoriky není náhodná, stejně jako není náhodné „objevení“ rétoriky klasické, která si získala své pevné místo vedle teorie komunikace, teorie jazykové kultury i teorie argumentace.

Odkaz antiky dnešku

- Ve starověkém **Řecku** měla velký význam **rétorika** (řec. *rhetoriké, rhesis* - umění řečnit) - věda o tom, jak mluvit, jak tvořit řečnické projevy, aby byly zajímavé, přitažlivé a efektní), která se stala po určitou dobu (spolu s gramatikou a dialektikou) jedním z hlavních školních předmětů. Byla totiž předchůdkyní stylistiky.
- Ve starověkých Aténách se slova **rétor** (z řeckého *rhetor* - řečník, ale i učitel pohotovosti v řečnictví) užívalo také pro označení politika. V té době se totiž před soudem musel umět obhajovat každý sám.
- V 5. století př. n. l., v době Periklově, vydávali praktické učebnice rétoriky již sofisté. Řečnické projevy ve starém Řecku se členily na **politické, soudní (praktické)** a **slavnostní (estetické)**. V době největšího rozkvětu řečnictví existovali tzv. **logografové**, kteří nejen psali projevy a řeči na objednávku, ale poskytovali také soudním klientům právní rady, učili je působivému sestavení a přednesení soudní řeči.
- V antickém Řecku se o rozvoj rétoriky zasloužili především **sofisté**, vydávali praktické učebnice rétoriky (téchnai rhetorikai). Učili tzv. **eristice** (hovořit o stejné věci ze dvou protikladných hledisek). Vycházeli z relativního a subjektivního chápání pravdy a za pravdu považovali to, co se jedinci podle okolností pravdou jeví. Kladli důraz především na slohovou a přednesovou působivost projevu a měli sklon k verbalismu. Dobře připravená řeč měla dosáhnout maximální působivosti.
- K sofistům patřil například **Protagoras** (481-411 př. n. l.), který byl přesvědčen o tom, že vhodně přednesenou řečí lze získat vše, dokonce udělat z velkých věcí věci malé (a naopak), z pravdy nepravdu (a naopak), z křivdy právo (a naopak). Když člověk získá sílu a moc, může své názory vnutit druhým.
- Činnost sofistů završil **Isokrates** (436-338 př. n. l.). Podle jeho názoru se „slovo jeví vůdcem všech činů a všech záměrů“. Kladl větší důraz na formu než na obsah. Podle jeho názoru zaujme posluchače více „libozvučnost řeči“ než „myšlenkové jádro“. Zdůrazňoval pamětní zvládnutí přednášeného projevu. Založil školu, v níž se žáci učili mluvit i psát a v níž se jim dostávalo také všeobecného vzdělání. Jeho tříleté až čtyřleté kursy rétoriky, které pořádal pro mladé lidi, navštěvovali spisovatelé, filozofové, státníci i historikové.
- Proti sofistickým názorům vystupoval **Sokrates** (469 - 399 př. n. l.) i jeho žák **Platon** (427 - 347 př. n. l.). Připomínáme, že Sokrates byl především mistrem *akademického dialogu* jako rétorické formy. Uznával objektivní pravdu a prosazoval myšlenku, že ten, kdo pochopí, kde je pravda a co je to pravda, bude nejen zažívat pocit štěstí, ale také správně jednat a vystupovat.

- **Platonovi** (427-347 př. n. l.), žákovi Sokrata, splývala rétorika s filozofií, neboť podle jeho názoru dává filozofie rétorice cíl. Za dobrého rétora považoval toho, kdo byl i dobrým filozofem. Podle jeho názoru je třeba vést posluchače k dobru a pravdě. Nepodceňoval proto ani znalosti z psychologie, logiky a dialektiky.
- **Aristoteles** (384 - 322 př. n. l.) uvádí, že úkolem rétoriky je vysvětlit to, co je v dané věci přesvědčivé a hodnověrné. Řečník má být schopen obhájit protichůdné názory a vyvrátit námitky proti svým tvrzením. Rétorika nesmí být degradována na pouhé „umění přemlouvat“. Do řečnictví řadí proto nauku o důkazu a úvahy o prostředcích na vzbuzování a mírnění citů ve vědomí posluchačů. Zdůrazňuje význam řečnickovy osobnosti a rétoriku považuje za praktické použití logiky ve službách politiky. Byl nejen vychovatelem Alexandra Velikého, ale také zakladatelem vlastní školy v Athénách, v níž vyučoval žáky při procházkách v zahradách. Hlavní důraz kladl na myšlenkovou hodnotu a logické uspořádání projevu, zdůrazňoval obecný důkaz a příklad. Pozornost věnoval i prostředkům působícím na emoce posluchačů. Rétoriku považoval za nezbytnou součást politiky. Spojuje ji však vždy s etikou, neboť otázka politická byla pro něj vždy i otázkou mravní. Dodnes je aktuální Aristotelova charakteristika řečnickovy osobnosti, vymezená *ethosem* (řečník je oddán tomu, co hlásá), *pathosem* (dokáže působit na city) a tzv. *logosem* (projev nepostrádá logiku).
- **Démostenes** (383-322 př. n. l.), současníka Aristotela se k řečnickému věhlasu dopracoval svou vlastní pílí. Vypráví se, že brzy osiřel a v dospělosti se musel soudit o s poručníky o jimi spravovaný majetek, který zdědil po svém otci. Při soudním sporu však sklidil posměch, neboť měl slabý hlas, vadu výslovnosti, a navíc ještě nějaký tik, projevující se škubáním ramene. Tento neúspěch překonal intenzivním cvičením. Dech i hlas cvičil v souboji s hukotem mořského příboje, poruchu řeči napravoval vkládáním oblázku pod jazyk a doma si zavěsil ze stropu kopí ostrým hrotem tak, aby mu těsně dosahovalo k rameni. Pod ním stál, když se učil řeč, a kdykoli trhnul ramenem, hrot se mu zabodl do kůže. Tímto způsobem se postupně zabavoval všech svých chyb a získal pověst slavného rétora. Z jeho díla se dochovalo přes 60 řečí, které jsou jasné a logické. Zvláště známé jsou jeho tzv. **filipiky** (útočné řeči), nazvané podle Filipa Makedonského, jemuž byly určeny, neboť ohrožoval svobodu Řecka.
- Připomínáme, že antická řecká rétorika rozlišovala projevy **poradní** (zvláště politické), **soudní** a **oslavné** (příležitostné). V této době bylo vypracováno praktické schéma výstavby projevů s těmito částmi: **inventio** (nalézání, příprava obsahu a rozsahu tématu - srovnej se současnou invencí), **dispositio** (pořádání, třídění a členění materiálu), **elocutio** (jazyková formulace a stylistická výstavba projevu), **memoria** (memorování, pamětní zvládnutí projevu) a **pronuntiatio** (i **actio** - přednesení, zvuková realizace projevu). Dále se uplatňovala etapa formulování z hlediska posluchače, tzv. **intellectio** (porozumění a interpretace). Cílem prvních pěti etap je působit na proces vnímání a chápání, cílem porozumění je poznat a odhalit vnitřní strukturu složek přípravy projevu, pochopit a utřídit sdělovanou látku.

Řeckou rétoriku rozvíjí Řím

- Do **Říma** pronikly výdobytky řeckého řečnictví v období silné helenizace římské kultury, zvláště pak v období klasickém (80 př. n. l. - 14 př. n. l.) a poklasickém (14. n. l. - 117 n. l.). V zámožných římských rodinách pracovali jako vychovatelé vzdělání Řekové, ve školách vyučovali často také řečtí učitelé. Školy rétorů měly

připravovat dobré řečníky. Rétorika se stala významnou zbraní v bojích o politické a hospodářské reformy.

- V rétorice se odrazily dva protichůdné směry: *analogie* a *anomalie*. K tzv. analogistům patřil **Caesar**, který zdůrazňoval při výběru slov věcnost, pravidelnost, zákonitost a zavrhoval vyumělkovanou syntax, k anomalistům se řadí **Cicero**, jehož principem bylo „ornate dicere“ (mluvit květnatě). Kladl důraz na výběr exkluzivních výrazů. Podle jeho názoru by měl řečník umět hovořit tak přesvědčivě, aby svým vystoupením získal posluchače a poskytl jim přitom i umělecký zážitek. Význam jeho učení přesáhl hranice antického světa a stal se vzorem i pro další generace. Propracoval nejen teorii řečnictví, ale také historii římského řečnictví. Jedním z jeho významných spisů je rozprava *De oratore*. Marcus Tullius Cicero byl jedním z nejvzdělanějších Římanů. Dodnes žije a je aktuální jeho zásada, podle níž si dobrý řečník musí klást tři cíle: *dokázat pravdu, získat sympatie publika a pohnout je k jednání*.
- Na vývoji římské rétoriky se podílel i **M. F. Quintilianus** (35-95 n. l.), první státem placený učitel rétoriky. Žil o sto let později než Cicero a napsal práci, která byla u nás vydána pod názvem *Základy rétoriky* (Praha: Odeon, 1983). Shrnul v ní vše, k čemu antická rétorika za více než pět set let své existence dospěla. Jeho ideálem je klasická vyváženost mezi morální způsobilostí řečníka a dokonalostí jeho vystupování. K ovládnutí řečnického umění nelze dospět pouze znalostí pravidel, ale spojením studia s cvičením a praxí. Zajímavé je, že spíše uznává praxi bez teorie než teorii bez praxe, i když volá po jejich vyváženosti. Jazyková kultura zaujímá v jeho pojetí výchovy významné místo od kolébky až do dospělosti. Jeho promyšlený systém výchovy ovlivňoval evropské školství ještě dlouho po zániku antického světa. M. F. Quintilianus uvádí: *Námětem rétoriky je všechno, co jí bude nabídnuto jako obsah řeči, protože rétorika nemá místo jen na soudech a veřejných shromážděních, ale také v záležitostech soukromých a rodinných*. Výchovu dobrého řečníka výstižně charakterizuje takto: *Řečník, kterého vychováváme, necht' je takový, jak ho definuje Cato - čestný muž, zkušený v mluvení, avšak rozhodně a především ať je to čestný muž, to hlavně a na prvním místě. Je to od přirozenosti důležitější a významnější, neboť jestliže schopnost dobře mluvit vyzbrojí špatnost - nebude pro veřejný i soukromý život nic zhoubnějšího než výmluvnost*.
- Antičtí teoretikové zpracovali také teorii o typech a syntaktických figurách; v té době byly už známy např. názvy metafora, metonymie a synekdocha.
- Od středověku až do 19. století patřila rétorika nejen na školách humanitního zaměření, ale také na univerzitách k jedné ze základních vzdělávacích disciplín.

Vzory středověké rétoriky

- *Středověké rétorické školy* pokračovaly v tradici antických škol, i když nedosahovaly jejich úrovně. Pozoruhodnější díla se nezachovala. Vzorovou rétorikou se stala rétorika Cicerona, avšak přednost se dávala esteticky přitažlivým projevům, které umožňovaly rozvoj individuálních stylů. Podporovaly se však i tendence převzaté ze staroindické stylistiky, jež chápala stylistiku jako ekonomiku řeči, vědu o výrazových prostředcích sloužících ke zkracování projevů, jako *alamkaracastru* (nauku o zkracování). Soustředění pozornosti na cílevědomou ekonomizaci řeči vedlo k rozlišování formy a obsahu řeči.

- Rétorika patřila mezi svobodná umění (*artes liberales*) a na středověkých školách se uplatňovala jako jeden z hlavních a základních předmětů. V Čechách se s rétorikou setkáváme také na Karlově univerzitě, a to již krátce po jejím založení (přednáší se tam pod názvem *Mluvokrása*).
- Ve středověku byla rétorika součástí tzv. *sedmera svobodných umění* (spolu s gramatikou, dialektikou, aritmetikou, geometrií, hudbou a astronomií). Nižším stupněm tzv. *sedmera svobodných umění* bylo *trivium* a zahrnovalo gramatiku, rétoriku, logiku (dialektiku), do vyššího stupně - *quadrivia* patřila astronomie, geometrie a múzika, resp. hudba. Až do 19. století se řadila rétorika na humanitně zaměřených školách k základním vzdělávacím disciplínám. Velkou pozornost jí věnovala především církev.
- Na středověkých univerzitách se rozvíjelo tzv. akademické řečnictví a formulovala se *lekce* (z lat. *lectio* - čtení). Šlo o původně čtený výklad, později komentovaný.

Církev a řečnictví

- Řečnictví se pěstovalo hlavně jako nauka o slohu spojená s gramatikou, nikoli tedy s praxí. Její praktické uplatnění se realizovalo pouze při výchově kazatelů a v kazatelství, jež se orientovalo zvláště na *homilie* (výklady biblických textů aplikované na praktický život) a na *apologie* (obhajoby určitých tezí a idejí). Pozornost byla věnována i právníckému řečnictví.
- Na velký význam jazyka upozorňuje již bible. Na počátku *Evangelia sv. Jana* (I, 1-18) je uvedena oslava slova a jazyka. Slovo Boží je božství slova. Má se lišit od lidského tím, že to není pomíjivý závan, ale sama sdělná podstata. Vše se zjevilo slovem a bez slova se nezjeví nic. Slovo se stalo světlem, které zářilo v temnotách. O působivosti a významu jazyka pro náboženství pojednává např. Ludwig Feuerbach v práci *Podstata křesťanství* (1954), z níž citujeme: *Odkud pramení tato síla v domnělou sílu slova? Jen z toho, že slovo samo je jenom podstatou obrazotvornosti, ale právě proto člověka omamuje, podrobuje ho nadvládě fantazie. Ve slovech je obsažena převratná síla, slova ovládají lidstvo... Potvrzení či zpředmětnění podstaty fantazie je proto zároveň spjato s potvrzením či zpředmětněním podstaty řeči, slova.*

Individuálnost slohu a napodobování

- Za ideální projev se považovalo co nejzdařilejší *napodobování cizích vzorů*, hlavně antických, i když se objevil nesmělý požadavek individuálnosti slohu. V každém případě byl jazyk vědy, kultury a administrativy jiný než dorozumivací jazyk lidu. Nelze však tyto dva jazyky hodnotit jako styly, i když každý z nich v podstatě suploval nějaký styl.

Novověk

- *Novověk* zachovává kontinuitu se stylistickými principy Aristotela a Cicerona, ale zároveň otevírá cestu stylistice jako samostatné vědní disciplíně, stejně jako poetice a rétorice. Trendy se odlišují vzhledem k pojetí v různých zemích, a to úzce souvisí s přístupy ke stylistice. Mluvené projevy získávaly stále výraznější místo v politickém životě a dostávaly často silně tendenční zaměření.

- Nejpozoruhodnější je spis *Umění básnické* (1674) od **N. Boileau-Despréaux**, který se stal „biblí“ francouzských básníků 17. a 18. století. Skládá se ze čtyř zpěvů a jde o jakýsi spisovatelský receptář, který věnuje pozornost próze, poezii i dramatu. Není však čistou poetikou, ale obsahuje i stylistické poučky širšího charakteru, např. známé věci je třeba vyslovovat lehce, výrazy zbytečné nerozšiřovat, nepoužívat cizích slov, pozorně volit titulek apod.
- Filozof Francis *Bacon* o rétorice napsal, že je to věda, která vytváří „koalici rozumu a obrazotvornosti“; kdyby totiž vůle byla dirigována jen rozumem, postačovalo by použít zkušenosti a logiku - ale protože člověk není jen bytostí rozumovou, ale také citovou, nemůže se dobrý mluvčí bez působení na jeho emoční stránku obejít.
- Požadavek osobitosti vyjadřování se začíná objevovat až u francouzského filozofa **G. Buffona** (1707 - 1788), formulovaný větou: *Styl je člověk sám*.

Příčiny omezení vlivu rétoriky v období racionalismu a osvícenství:

- Mění se charakter odborného a vědeckého, soudního i politického projevu. Vědění se utváří jako výsledek myšlenkového procesu (ne v diskusích a disputacích), který je založen na racionálním úsudku nebo na analýze doložených empirických faktů.
- Rozvoj knihtisku a všeobecný růst gramotnosti snižuje úlohu mluveného slova.
- Převažuje originalita nad napodobováním uznávaných vzorů.
- Jednota internacionální komunity vzdělanců se rozpadá. Úlohu latiny začínají přejímat národní jazyky. Ideálem je odlišnost mnoha jazyků a mnoha kultur.
- Zrod historické a srovnávací jazykovědy přesouvá zájem badatelů na studium vnitřních zákonitostí jazykového vývoje, především v hláskosloví a gramatice (vznik indoeuropeistiky jako nového filologického oboru).
- John Lock označuje rétoriku za „*mohutný nástroj podvodu a klamu*“, I. Kant jí vytýká manipulativnost a vyřazuje ji z kritické komunikace, která je posláním nezávislého myslitele. Leibniz a jeho pokračovatelé vytyčují ideu umělého jazyka, osvobozeného od svodů rétorické mnohovýznamovosti a manipulativnosti. (Na prahu třetího tisíciletí začínají uvedené příčiny ztrácet platnost, každá z nich přechází téměř ve svůj opak. Do kontextu světa poznamenaného postmoderní kulturou se navrací i rétorika - viz dále.)

Rétorika v Čechách

- Podobně jako v Anglii a ve Francii bylo to především reformační hnutí, ze kterého vzešla řada vynikajících řečníků. Uvedme alespoň **Milíče z Kroměříže**, **Jana Husa**, **Jana Rokycana**, a **Jana Želivského**, jejichž kázání se dochovala dodnes. Klasickou ukázkou řečnického umění je např. i *Apologie Karla staršího z Žerotína*.
- Značnou pozornost věnovala rétorice i jednota bratrská. Připomínáme spis **J. Blahoslava Vady kazatelův** (1571)
- **Bohuslav Balbín** (1621-1688) své zkušenosti s rétorikou na jezuitských školách v Praze, Českém Krumlově, v Kladsku, v Brně a v Jindřichově Hradci shrnul ve dvou učebnicích rétoriky *Quesita oratoria* (1677) a *Brevis tractatio de oratione rhetorica* (1688) i v úvahovém traktátu *Verisimilia humaniorum disciplinarum* (1666). Proklamuje klasicistní zásadu uměřenosti všech složek řečnického projevu a odmítnutí veškeré výstřednosti a vyumělkovanosti. V učebnici *Quesita oratoria* psané ve formě dialogu učitele se žákem se obrací proti všemu, co narušuje klasickou latinu Ciceronovu - proti hříčkám se slovy a se slovními významy, proti uvádění

„starožitnických“ výrazů, proti nezvyklým kompozitům apod. Ve *Verisimiliích* nabádá, aby ve slohu nebylo nic strojeného, aby slova byla volena s největší případností k myšlenkám a aby řeč, gesta a mimika byly ulity „v jediném kadlubu“. Rozhodující je obsah sdělení. V Balbínovi lze vidět zkušenosti hlasatele víry, který musí být srozumitelný, má-li mít jeho misijní práce smysl. Proto zdůrazňuje přiblížení řeči posluchačům: „*jen tehdy jsme duchaplní, slouží-li duchaplnost tomu, aby se nám rozumělo*“.

Českobratrská rétorika

- **Jan Amos Komenský** (1592-1670). V díle *Zpráva a naučení o kazatelství* (asi 1651) věnoval pozornost rétorice. Obsahuje mnoho cenných rad i zásad, platných nejen pro kazatele, ale také pro přípravu světských projevů. Citovaná práce je teorií řečnictví, zabývající se nejen prostředky jazykovými, kompozicí řeči, ale i technikou mluvního projevu. Používalo se jí (zčásti upravené J. L. Zieglerem) také v době obrození. Je uspořádána podle obvyklého schématu do 4 oddílů: 1. Kde hojnost a rozličnost věcí a řeči bráti (*inventio*). 2. Jak je uměle pořádat (*dispositio*). 3. Jak je ušlechtilé okrašlovati (*elocutio*). 4. Čím a jak jim pronikavosti dodávati (*pronuntiatio*). Důraz se klade na pečlivé vyložení tématu. Pro rétorické výklady je příznačné těsné sepětí věci, myšlenky a slova.

Jungmannova Slovesnost jako rétorika čtenářského poučení a vkusu

- Autor pojmal *Slovesnost* nejprve (1820) jako sbírku vzorových literárních ukázek, původních i přeložených, a uspořádal „podle jejich účelu, látky a slohu“. Druhé vydání (1845) se větším rozsahem teoretického úvodu i obohacením ukázek liší. Mezi zdroje řadí Quintiliana, Komenského *Zprávu o naučení*, která ovlivnila i domácí terminologii *Slovesnosti* a další.
- Rozvržení *Slovesnosti* odpovídá výkladovému schématu klasické rétoriky. Po úvodních poučeních o jazyce (*o mluvě neb jazyku vůbec. Mluva /jazyk/ ve vztahu k slovesnosti. Slovozpyt*) a o zákonitostech češtiny (*o povaze jazyka českého zvláště*) následuje charakteristika pojmu *výmluvnost*. „Nejvyšším zákonem výmluvnosti“ je podle Jungmanna správnost. Podle ní má člověk mluvit i psát tak, „aby duši všestranně zadost učinil a mysl uspokojil! Pravdou, krásou a dobrotou řeči.“
- Poměrně stručný je výklad dispozice (*O pořádaní látky*). Oddíl elokuce (*O proslovení*) se zabývá logickou, gramatickou a slohovou správností díla. Vlastnostmi slohu jsou *světlost* (logická uspořádanost díla, mocnost, která se spojuje se závažností tématu) a *líbeznost* (bezprostřední projev citů vyjádřený pomocí tropů a figur).
- Poslední díl *O přednášení* vymezuje jako zvláštní kategorii básnický přednes (*krasorečení*) a řečnický proslov (*deklamaci*) a stručně vymezuje hlediska kultivované výslovnosti.

Vliv české rétoriky na rozvoj řečnictví v Evropě

- Vliv na rozvoj řečnictví v Evropě mělo zvláště osvícenství a u nás národní hnutí v době obrozenecké. Po roce 1848 patří mezi známé řečníky u nás např. **F. L. Rieger**, v průběhu 19. století vynikli **K. Sladkovský**, **E. Grégr**, **J. Herold** a další. K vynikajícím řečníkům patřil v pozdější době i náš první prezident, **T. G. Masaryk**.

- V **současné době** se zájem o rétoriku stále zvětšuje. Někteří odborníci (J. Mistrík, J. Kraus, J. Hubáček) hovoří o renesanci rétoriky. Vznikají rétorické školy (př. *New Rhetoric* v USA), v roce 1977 je založena v Curychu mezinárodní společnost pro rétoriku. S rozvojem společnosti jsou kladeny stále vyšší nároky na věcný obsah projevu i formu sdělení, výrazně stoupá význam argumentace. Platí to zejména o oblasti odborné a publicistické. **J. Kraus** ve svých pracích zdůrazňuje interdisciplinárnost rétoriky, která čerpá poznatky např. z lingvisticky orientované stylistiky, z logiky, moderní psychologie, psycholingvistiky, sociolingvistiky, kvantitativní lingvistiky, podněty nachází také v teorii mluvních aktů, vycházející z oxfordské filozofické školy, stejně jako v pragmatice. Rétorika se opírá nejen o jazyk, ale také o neverbální systémy dorozumívání. Současná doba ukazuje, že bez praktické znalosti rétoriky se lidé neobejdou.

Obecná charakteristika rétoriky ve 20. a 21. století

- **Rétorika** bývala dříve chápána jako teorie a praxe jazykové komunikace, tedy velmi široce, rovněž hranice mezi stylistikou a literární teorií byly značně prostupné
- Vývoj v lingvistice a literární vědě šel cestou dezintegrace a stylistika se konstituovala jako samostatná lingvistická disciplína procesem zahájeným v 30. letech a vrcholícím v 50. letech (stylistickou konferencí 1954). Rétorika přestala být nejen prakticky ve školách pěstována (ve 40. letech), ale i teoreticky propracována. Teprve v posledních desetiletích ožívuje teoretický zájem o rétoriku jako nauku o umění řečnit (tedy jako součást jazykové komunikace) i zájem praktický; umět řeči přesvědčit a získat adresáta. Opět se dostává do škol.
- Jestliže rétorika zahrnovala původně i stylistiku, pozorujeme v 18.-19. století opačný jev; jednotlivé stylistiky, eventuálně literární teorie, vykládaly i rétoriku.
- Za dva a půl tisíciletí se v zásadě nezměnil obsah rétorických pouček, ani způsob jejich uspořádání nebo užívaná terminologie. Stejná zůstává i cesta, jíž člověk prochází od námětu řeči k jeho zvukovému nebo písemnému ztvárnění.
- Rozdíl mezi učebnicemi rétoriky spočívá v odlišném akcentu na ty či ony složky výkladu.
- Do rétoriky pronikají úvahy soudobých filozofů i myslitelů zabývajících se jazykovým i literárním stylem, logikou argumentace, psychologií přesvědčování, výchovou budoucího vzdělance.
- Rétorika učí, jak sestavovat texty, ale také jak textům současným i starým rozumět, jak pochopit normy, které utvářejí proces jazykové stylizace.
- Větší vývojovou dynamikou se vyznačuje proces přijímání nebo odmítání řečeného.
- Někteří myslitelé upírají rétorice jakoukoli úlohu jak ve výchově mladého člověka, tak v procesu poznávání pravdy.

- Látka tradičně vyhrazovaná rétorice se stává náplní předmětů jiných (mateřský jazyk, základy poetiky a estetiky, ale i v rámci studia rétoriky, učitelství politických nauk aj.).
- V ještě větší míře si předmět rétoriky přivlastňují (přesvědčování, získávání auditoria) nově vznikající obory (teorie komunikace, lingvistika textu, pragmatická lingvistika, teorie masových médií, teorie propagandy, reklamy, marketingu apod.).
- Časté je chybné ztotožňování „rétorický“ s formálností, myšlenkovou prázdnotou, výrazovou nabubřelostí, citovou neupřímností.
- V polovině 20. století se hovoří o tzv. „hnědé rétorice“, tj. rétorika nacistické propagandy.

Podněty z antické rétoriky působí i ve 20. století.

- Odborný diskurs se rétorizuje (ztrácí svou nezaujatost, objektivnost, snaha o vyjádření osobního postoje a osobní odpovědnosti za řešený problém. Vzniká individuální, subjektivní vědecký styl, který nejen popisuje a analyzuje, ale přesvědčuje o věcech, jež postrádají definitivní řešení (u moderních zdrojů pluralistického myšlení stojí filozof Nietzsche).
- Díky zvukovým médiím veřejná komunikace znovu objevuje úlohu mluveného slova (primární podoba bývá často mluvená); pohotovost počítačové a spojové techniky stírá rozdíly mezi psaným a mluveným projevem. Podobně jako auditorium na aténské agoře nebo na římském fóru může moderní divák vnímat každé gesto, každý odstín hlasu lidí, kteří k němu promlouvají a chtějí ho získat, přesvědčit, vtisknout se mu do paměti.
- Významnou hodnotou se stává intertextualita (autor využívá parafrázi, vědomých i podvědomých aluzí na jiné texty). Do komunikace vstupuje i další vědomí souvislosti (interdiskurzivnost) - vztažení textu k různým žánrovým a stylovým vzorcům, nápodoba a současně i narušování tradičních způsobů vyjádření. Ožívá tam *imitatio* antické rétoriky (výrazový prostředek, který se stává komunikační hrou i komunikační strategií zároveň).
- Média vytvářejí nový typ nadnárodního auditoria. V rámci toho (jak tomu bylo kdysi v případě latiny a řečtiny) se prosazují tendence k posilování úlohy jazyků mezinárodního dorozumívání.
- Renesanci rétoriky přispívá i komunikační obrat soudobé vědy o jazyce. Jazyk se stále více chápe v souvislostech pragmatických, sociálních, logických, psychologických, filozofických, jejichž důležitost anticipovala rétorika se svým akcentem na výchovu k ovládnutí prolínajících se oborů trivia.
- Výraz ***rétorika*** se v současné době rychle šíří v jazyce vědy, publicistiky i v běžné mluvě. Každý člověk tuto disciplínu jinak chápe a jinak hodnotí. Někteří vyzvedávají potřebu moderní rétoriky jako jazykově, myšlenkově i eticky vytříbenější podoby veřejných projevů a dorozumívání vůbec, jiní rétoriku odmítají, protože je pro ně synonymem slovního balastu, neupřímnosti nebo záměrně falešné argumentace.

- Protiklad v hodnocení rétoriky vyplývá i z jejího postavení v **dějích evropského školství**. Schopnost účinně sdělovat se chápala jako neodmyslitelná součást výchovy člověka, nezbytný předstupeň ovládnutí praktických i teoretických znalostí. Rétorika jako školská disciplína často však podléhala projevům rutiny a pedantismu.
- Současná renesance rétoriky jako oboru přináší s sebou i pojmosloví a obsah, které se bez větších změn uchovaly více než dva a půl tisíce let. Antická společnost chápala rétoriku hlavně jako umění, které podle uspořádaného souboru pravidel nebo na základě nápodoby klasických vzorů učilo každého člověka (i toho, kdo není nadán talentem k mluvení) dosáhnout úspěchu při vyjadřování svých názorů v dané situaci.
- Rétoriku lze řadit nejen mezi praktické dovednosti, ale i mezi vědní disciplíny. Již od svých počátku vystupovala jako zkušenosti a rutina, ale zároveň také jako významná složka úsilí o poznání a vysvětlení skutečnosti. Tím se spolu s gramatikou a logikou (dialektikou) řadila k nezbytným předpokladům studia filozofie a později i teologie. Quintilianus charakterizuje rétoriku: *mluvit tak, abychom přesvědčili*.
- Vysvětlení toho, co rétorika zahrnuje, jaký je rozsah jejích poznatků a čemu slouží, nevede vždy k jednoznačným výsledkům. Brání tomu proměnlivost postavení rétoriky v jednotlivých obdobích společenského vývoje. V antice, ve středověkém školství a v duchovním životě evropské renesance byla ústředním článkem výchovy mladého člověka. Až nástup karteziánské filozofie a v oblasti umělecké literatury vzpoura romantiků vůči všemu, co závazně předpisuje, vyvolaly její ústup a posléze téměř úplný zánik.

Kontrolní otázky

1. Proč kladli Řekové i Římané takový význam na průpravu v řečnickém umění?
2. Co je základem pro sofistickou rétoriku?
3. Jaký byl přínos pro rétoriku v učení Platona a Sokrata?
4. Proč je Démosthenes považován za největšího řečníka své doby?
5. V čem byl přínos anomalistů a analogistů pro rétoriku?
6. Jaké jsou základní vývojové tendence rétoriky ve středověku?
7. Uveďte typické rysy vývoje rétoriky v novověku?
8. Hlavní představitelé rétoriky v Čechách.
9. Názory J. A. Komenského na rétoriku.
10. Přínos *Slovesnosti* J. Jungmanna.
11. Charakteristické rysy rétoriky ve 20. a 21. století.

TEORIE 4

Projevy mluvené a psané

Podle formy třídíme projevy na *mluvené* a *psané*. Nejprve existovaly projevy mluvené (jako původní a základní podoba) a teprve později se člověk naučil zachycovat mluvenou řeč písmem. Psaný jazyk není jen graficky zachycený jazyk mluvený. O rozdílu se přesvědčíme, když o stejné události budeme vypravovat a následně psát. Projev se bude od sebe podstatně lišit, např. délkou vět, používáním souvětí, výběrem slov apod.

- **Mluvené projevy** jsou vnímány sluchem a využívají zvukových prostředků (např. melodie, zabarvení hlasu, tempa řeči, rytmu, pauz apod.). Vyjadřují se jimi různé významové odstíny, citový vztah, zaujetí mluvčího aj. Důležitá je jejich *situační zakotvenost* (jsou úzce spojeny se situací, v níž se realizují). Když řekneme *ty jdi tam a ty zase tam*, je tento pokyn bez znalosti situace nesrozumitelný. Často jde o bezprostřední reakci na skutečnost, a proto jsou tyto projevy mnohdy citově zabarvené, volba jazykových prostředků není tak uvědomělá a stavba vět bývá volnější než u projevů psaných. Jejich výhoda spočívá v tom, že se mluvčí může přizpůsobit reakci posluchačů (zvolnit tempo řeči, zesílit hlas, zopakovat některé údaje apod.). Jejich nevýhodu můžeme vidět zase v tom, že probíhají v čase, a proto se posluchač nemůže vracet k jednotlivým myšlenkám (pokud projev nezaznamenáme pomocí dostupné techniky). Důležité proto je, aby mluvené projevy byly co nejvíce přehledné. Přímý kontakt s posluchačem umožňuje využít mimojazykových prostředků (posunky, gesta, mimika, pohyby těla aj.). Pokud je mluvený projev předem připraven (napsán), ztrácí obvykle rysy mluvenosti. Platí totiž přímá úměra: čím více je projev připraven, tím méně má rysů spojených s mluveností.
- **Psané projevy** jsou vnímány zrakem a využívají grafických prostředků (interpunkčních znamének, odlišného typu písma, velikosti písma, podtržení apod.). Přehlednosti lze dosáhnout různými způsoby plošného členění textu (nadpisy, titulky, mezititulky, členěním na odstavce, kapitoly apod.). Nelze u nich označit tempo řeči, sílu a zabarvení hlasu či mimojazykové prostředky, a proto tyto odstíny, když je to třeba, popíšeme slovně, např. *řekla tiše, pronesl důrazně* aj. Projevy nejsou bezprostřední reakcí na skutečnost; volba vyjadřovacích prostředků je uvědomělejší, jsou hutnější a pojmově i skladebně složitější. Čtenář může tempo vnímání textu přizpůsobit svým možnostem, vracet se k pasážím, kterým nerozuměl, studovat je. Jejich nevýhodou je to, že při nich chybí kontakt s adresátem. Zřetel k adresátovi se však musí projevit ve formě projevu, tj. ve vhodné volbě jazykových prostředků a v přístupu ke zpracování tématu.

Cvičení

Rozhodněte, zda jde o projev mluvený nebo psaný (uved'te proč):

Racek chechtavý

Racek chechtavý není tak veselý pták, jak vypadá, naopak, je to nešťastný tvor, tak rád by šel někdy na koncert nebo na přednášku, ale cožpak si to může dovolit, zná se moc dobře, ví, že by se smál od začátku do konce, že by rušil ostatní, například bernardýny, kteří pozorně sledují, co se říká, a uvažují o tom, ale racek ať uvažuje jak uvažuje, nakonec se vždycky dá do smíchu a to je pobuřující, uznáte sami, a racek si myslí, něco s tím musím udělat, nemůžu to přece nechat tak, a letí k psychiatrovi, který bydlí na nábřeží, ale když přiletí blíž, vidí, že bude muset hodně

dlouho čekat, na nábřeží je tolik racků, že se to nedá spočítat.

(Podle M. Macourka)

...A pokud jde o muziku, vy jste neslyšeli tu minulou relaci. Tam někdo říkal, jeden mladý člověk říkal: "Mě to nebaví, oni chtěli, abych se učil muziku." Já jsem s tím nesouhlasil. Já jsem se bohužel nenaučil nic, pokud běží o muziku. A mně je to líto, že nevím nic o muzice. Že neznám noty. Že si třeba nějakou věc neumím poznamenat, tak jako si ji můžu poznamenat slovně, že si ji neumím poznamenat jaksi hotově...
(Podle J. Drdy)

Příprava projevu

- Jde o tvořivou činnost, která vyžaduje vnímavé pozorování jevu, podnětné myšlení a fantazii, výstižné vyjadřování myšlenek, citů a nálad slovy. Když chceme dobře psát, musíme mít dobrou slovní zásobu. Znamená to hodně číst, všimnout si věcí, které nás obklopují, a neustále „na sobě pracovat“. Nestačí pouze „nahodit“ myšlenky na papír, ale je třeba dobře je utřídit. Vždy je třeba zvážit dosah připravovaného vystoupení.
- Myšlenky vyjadřujeme pro posluchače, a ne pro sebe. Mnohdy se jen rádi posloucháme a v podstatě nic neřekneme. Když pak projev skončí, oddechnou si posluchači více než řečník. Dobrá příprava je předpoklad úspěchu. Neberme si příklad z těch, kteří si tvoří tzv. „kartotéku projevů“, ve vhodnou dobu vyberou starší projev, mírně ho zaktualizují a vystačí se zásobou textů po celý život.

Vždy je třeba si uvědomit:

- **Co je cílem projevu.** Každé vyjadřování by mělo být úsporné. Nejprve si promyslíme, o čem budeme hovořit, a pak si připravíme osnovu. Neutápíme se v podrobnostech, ale ani nepřeskakujeme od jednoho tématu ke druhému bez logických přechodů. Nesnažíme se o obsahovou stručnost za každou cenu. Co je třeba vysvětlit, vysvětlíme. Zvážíme, co je hlavní a co vedlejší. Důležité myšlenky opakujeme, rozvíjíme, a hlavně zdůvodňujeme. Již P. Syrus řekl: *Nic nejde dělat spěšně a současně moudře.*
- **Ke komu budeme hovořit.** Po celou dobu vystoupení sledujeme reakci posluchačů. Jeví-li známky rozpaků, zvolníme tempo výkladu a znovu vysvětlíme jinými slovy předcházející tvrzení. Jeví-li známky nepozornosti, oživíme výklad příkladem, vhodnou příhodou apod. Nehovoříme příliš specializovaně ani příliš všeobecně. Nepomůže nám „podbízění se“ publiku používáním nespisovných výrazů, účinek bývá opačný. Jen srozumitelně vyložené myšlenky, návrhy a náměty vedou k přemýšlení a budou pozorně vyslechnuty. Dobrý řečník ve vhodných částech projevu nahrazuje 1. osobu jednotného čísla (*já*) 1. osobou množného čísla (*my*). Naznačuje tím, že posluchači jsou zainteresováni na společné věci. Pozornost lze získat také tím, že se na posluchače obrátíme s přímou výzvou, s přímým oslovením apod. Nezapomínejme, že základem umění vycházet s lidmi jsou především dobré lidské vlastnosti a dobrý charakter řečníka. S myšlenkami uvedenými v připraveném vystoupení bychom se měli ztotožnit. Faleš posluchač odhalí, stejně jako lež. Tomu, kdo prokazatelně lhal, posluchači již neuvěří, i kdyby mluvit pravdu. Připomínáme, že náladu „rozjasní“ úsměv. Stále totiž platí: *Lidé*

jsou jako zrcadlo - usmívej se na ně a svět se bude na tebe usmívat zpátky, mrač se na lidi, oni se na tebe budou mračit také.

- **Jak dlouho budeme hovořit.** Současná uspěchaná doba šetří časem. Optimální pozornost udržíme dobře připraveným a předneseným projevem 15-25 minut. Tento limit lze rozšířit na 40-60 minut. Není proto náhoda, že vyučovací hodina ve škole je vymezena 45 minutami. Projev na běžné téma, který trvá déle než 70 minut, vyžaduje od mluvčího i od posluchačů maximální úsilí a soustředěnou pozornost. Řečník obvykle mluví, ručičky hodinek ubíhají a posluchači sledují ne jeho, ale hodinky. Lidé obvykle dlouho mluví, když nemají o čem. Již Sofokles říká: *Mnoho mluvit je jedna věc. Mluvit dobře je druhá věc.* Připomenout můžeme také myšlenku E. Hubbarda: *Řečnictví je jako umění řídit automobil: napřed musíme vědět, jak zastavit.* Aktuální je v tomto smyslu rovněž myšlenka, kterou vyslovil L. N. Tolstoj: *Prozav je dobrý, když je dlouhý, a řeč, když je krátká.*

Příklad

V Řecku však nežili samí Démostenové, a proto se nelze divit jednomu Spartanovi (jak se dodnes traduje), který na adresu zvláště upovídaného Athéňana řekl: *Tvá řeč byla tak dlouhá, že jsme už zapomněli začátek, a to nám brání pochopit i konec.*

- **Kde budeme hovořit.** Je-li to ve vašich možnostech, věnujete pozornost i prostředí. Podstatně lépe se vystupuje v uklizené a upravené místnosti s přiměřenou teplotou, kde je dostatek čerstvého vzduchu, vhodné osvětlení, popř. mikrofon. Když je prostředí neútulné a neuspořádané, vyvolává v řečníkovi i posluchačích zábrany. Vždy byste měli znát místní podmínky i to, v čem se budete moci na ně.
- **Kdy budeme hovořit.** Tato skutečnost má význam politický i časový. Je nutné uvědomit si politickou, hospodářskou, kulturní nebo jinou situaci (např. místní), zda na určité jevy v projevu reagovat, aby byl aktuální a spojen se životem. Pokud budete vystupovat v novém prostředí a v jiném městě (nebo jiné zemi), doporučuji vám, abyste se důkladně seznámili s některými regionálními či kulturními zvláštnostmi a získané poznatky použili ve svém projevu. Přiblížíte se tak posluchačům. V úvahu je třeba brát také to, v kterou dobu hovoříme. Dopoledne můžeme klást vyšší nároky na intenzitu pozornosti posluchačů, odpoledne nebo večer, kdy jsou unaveni, je vhodné přerušit delší výklad poznámkou, odbočením, vtipným přirovnáním apod., které pomohou zahnat únavu. Této skutečnosti se věnuje pozornost i při sestavování rozvrhu ve škole.

Připomínáme

Velmi často se nezkušení řečníci dopouštějí chyb například při vystoupení před televizní kamerou. K nejčastějším chybám patří:

- * bojová dikce,
- * únik od podstaty věci (strach z odpovědnosti),
- * rozpačitost, nervozita, obranná pozice (tréma),
- * snaha „mít to co nejrychleji za sebou“, a proto mluvit rychle a nesrozumitelně - (stres),
- * nedostatečná příprava (*však ono to nějak dopadne*).

Základní fáze projevu

Nejlépe „spatrá“ přednesená řeč je ta, kterou jsme předem dobře sestavili a napsali. Při sestavování projevu bychom měli věnovat pozornost třem základním fázím, které by měly být součástí vaší přípravy: Máme na mysli: **invenci**, **kompozici** a **stylizaci**.

➤ **Invence**

Při vytváření souvislého projevu vybírejte jen některé jevy, které určují téma. Uplatňujete přitom smyslové vnímání a dosavadní zkušenosti, podpořené vlastním studiem a četbou. Toto shromažďování látky a její celkové pojetí se označuje jako **invence**. Nezbytná je dobrá znalost věci, proto je důležité vytvořit si schopnost pozorování jevů a jejich analýzy. Postřehnout význam souvislostí není lehké. Znamená to kontrolu informací, zaznamenávání i malých změn a těch podrobností, které jsou pro sdělení nezbytné.

Cvičení

Napište vhodné věty s těmito spojeními:

Otevřený člověk, otevřené prostranství, otevřená hra, otevřené moře, otevřená vzpoura, otevřená rána.

Plný počet, plné jméno, v plném proudu, plnou parou, plná moc, plné květy, v plném květu, v plné kráse, v plné zbroji.

Mít po ruce, být na dosah ruky, prodávat pod rukou, růst pod rukama, přiložit ruku k dílu, mít pevnou ruku, být v dobrých rukách, jít na ruku, jít ruku v ruce.

➤ **Kompozice**

Když jsme látku shromáždili, je třeba ji logicky a účelně uspořádat, utřídit a určit konečný slohový postup. Této fázi se říká **kompozice**. Rozhodujícím činitelem pro kompozici je obsah (co chcete říct nebo napsat). Tentýž obsah je možno vyjádřit různými slohovými útvary (zpráva, oznámení, referát, vypravování apod.). Kompoziční postupy se jen zřídka objevují v tzv. čisté podobě. Často se různě kombinují, např. při vypravování se někdy nelze vyhnout popisu či charakteristice apod. Vhodná a přiměřená kombinace postupů při zachování charakteristické linie projevu je znakem stylistické pohotovosti.

Cvičení

Seřad'te věty správně za sebou:

V dešti

Ani jsme při hře nepozorovali, že je vítr pomalu žene k nám. - Skutečně spadlo i několik velikých kapek. - My jsme jejich výstraže porozuměli a šli jsme se schovat. - Daleko za štíhlými topoly stály temné mraky. - Teprve když byly nad našimi hlavami, vypadaly hrozivě. - Jako kdyby nás chtěly varovat. - Sotva jsme byli pod střechou, snesl se pořádný lijavec.

➤ **Stylizace**

Autor vybírá ze souboru pojmenování vhodný výraz a uvádí ho ve vztah podle mluvnické normy. Nejde o záležitost jednorázovou. Doporučuji vyhotovit nejprve pracovní verzi, s kterou budete dále pracovat a doplňovat ji.

Význam práce s osnovou

K zachování proporcionality slouží **osnova**. Člení projev na tři základní části:

- **úvod** (uvádí do prostředí, problematiky, nálady),

- **jádro projevu** (v přiměřené délce rozvádí událost, popíše jev nebo zdůvodní tvrzení; obsah v této části má odpovídat tématu, má být konkrétní, zajímavý, vyčerpávající, v logickém sledu, bez frázovitosti),
- **závěr** (nerozvádí dále nové události nebo tvrzení, ale zdůrazní hlavní myšlenku, její aplikaci v životě či praxi).

Chybí-li jedna z těchto částí, jde o hrubou chybu. Do osnovy nikdy nepište jen *úvod, jádro, závěr*, ale vlastními slovy vyjádřete, čeho se děj týká.

- V **úvodu** oslovíme posluchače a snažíme se získat jejich sympatie. Vytyčíme téma, stanovíme cíl, uvedeme základní problémy, jimiž se budeme zabývat. V antice se měl řečník hned v úvodu „vemluvit“ do přízně posluchačů, nejčastěji chválou jejich kvalit, rozhledu a vzdělání. S touto antickou zvyklostí však zacházejte s rozvahou, abyste své posluchače spíše neurazili než pochválili,
- **Jádro projevu** obsahuje hlavní problematiku, se kterou chceme posluchače seznámit. Nesmíme zapomenout na to, že řečník musí umět všechna svá tvrzení přesvědčivě dokázat. Důležitá je proto vhodná argumentace.
- V **závěru** stručně shrneme hlavní myšlenky svého vystoupení, neboť posluchači si nejlépe pamatují to, co uslyší na závěr. Můžeme uvést také podněty pro další rozvinutí tématu v diskusi. Řečník se dopouští chyby, dává-li najevo, jak je rád, že jeho vystoupení už skončilo. Zbytečně tak mnohdy pokazí celkový dojem. Posluchači by měli mít vždy pocit, že kontakt s nimi byl pro řečníka přínosem.

Logická stavba projevu

- Každý projev musí mít **logickou stavbu**. Vyjadřujeme se přesně, vyhýbáme se ukvapeným zobecněním.
- Na základě jednoho kladu nemůžeme hodnotit celek kladně a zase jediný nezdar nestačí k tomu, abychom vše odsoudili a přehlédli úspěchy. Problematiku musíme posuzovat svědomitě, nejen zběžně a povrchně.

Připomínáme

Jestliže někdo řekne: *Stroje v této továrně jsou moderní a dobře pracují, takže továrna je moderní a dobře pracuje*, asi si neuvědomí, že i moderní továrna může být zastaralé organizována, může vyrábět podle starých modelů apod. Problematiku musíme posuzovat svědomitě, nejenom zběžně a povrchně. Mějte na paměti, že *každá strana čtverce je úsečka, ale čtverec přesto není úsečka. Muž XY nemusí být dobrý člověk proto, že o něm není slyšet nic špatného*. Nejukvapeněji zobecňujeme informace citově zabarvené, např. *muž, který se rozešel s herečkou, prohlašuje, že žádná herečka nemůže být dobrou manželkou*. Takovýchto zobecnění bychom se měli vždy vyvarovat.

- Každý projev musí být **srozumitelný**. Veřejné projevy realizujte spisovným jazykem. Jednou z nejčastějších chyb je neúměrné používání cizích slov, a to i v těch případech, kdy za ně máme v češtině rovnocennou náhradu. Jestliže se ve vystoupení vyskytnou cizí slova, musíme je umět správně vyslovit a znát jejich pravý význam. Jde-li o slovo v našem jazyce málo frekventované, vždy bychom je měli posluchačům vysvětlit.

Příklad

Chybná záměna některých slov může přivést autora do projevu do nezáviděníhodné

situace. Pokud řekne, že z letadla vyskočila *paradentózní jednotka* (místo *paradesantní*), nezíská tím na popularitě. Neříkáme *legrační rada* (místo *legační*), chybné je *prokuristovo lože* (místo *Prokrustovo*) apod. Nesnažíme se být „světoví“ za každou cenu a napodobujeme různé vzory! Často jsme svědky zvláště komolení pravopisu některých cizích slov, ba dokonce rádo by anglických zápisů, kterým by ovšem ani Angličan nerozuměl. Byl k vidění kýčovitý „upomínkový předmět“ - ruku zvednutou na pozdrav s nápisem *bay, bay* - asi pozdravem na rozloučenou. Autor si pravděpodobně neuvědomil, že vyslovované [baj baj] se píše *bye, bye* a že Angličan skupinu *-ay-* čte nejčastěji jako [ej], tedy že psané *bay* vyslovované jako [bej] značí *záliv*. Nechť jsou uvedené případy varováním před přílišnou světovostí!

- Do projevu nepatří **zkratky**, které nejsou srozumitelné široké veřejnosti a jejichž výklad není jednoznačný.

Příklady

Nejednotnost přináší některá značková pojmenování (přejatá z angličtiny) pro novou komunikační technologii. Slovo *e-mail* (elektronická pošta), vyslovované [ímejl] je frekventované a již spisovné. Pod vlivem angličtiny se začínají šířit i další slova s první částí *e-*, např. *e-adresa, e-podpis, e-obchod*, a to vedle nezkrácených podob *elektronická adresa, elektronický podpis, elektronický obchod*. Tento zkrácený způsob psaní není v češtině příliš obvyklý. Lze však předpokládat, že se pro svou úspornost vžije jak v administrativních, tak i odborných projevech. Nejednotná doposud zůstává výslovnost. Vedle [é adresa], [é podpis] se vyskytuje [í benking].

Za zmínku stojí i vznik nových zkratk, většinou anglického původu. Vyskytují se převážně v e-mailech, chatech apod. Jako příklad lze uvést: *BTW* - By The Way (mimochodem), *AKA* - Also known as (také znám jako), *FYI* - For your information (pro tvou / vaši informaci), *IAE* - In Any Event (v každém případě) apod. Uvedené zkratky se vžívají a pronikají do českého jazyka, často se píšou automaticky, aniž uživatelé znají jejich pravý anglický význam.

V posledních letech se setkáváme s rostoucím zájmem o latinský jazyk. S tím je spojen i zájem o zkratky latinského původu a o jejich význam, které se mohou stát vhodným motivačním prvkem. Jako příklad lze uvést *N. T.* - NON TESTATUR (není dosvědčeno). Bývá tak označována např. *nezaručená novinářská zpráva*. Zvuková podoba zkratky [enté] asociovala v německém prostředí slovo *die Ente* (kachna) a z německého prostředí přešlo také k nám a projevilo se ve spojení *novinářská kachna*.

- Nepoužívejme **nadbytečná slova** (*tedy, prostě, pravda, že ano, normálně, tak nějak, poměrně, tuším, fakt* apod.), odvádějí pozornost posluchačů a počítání jejich frekvence v projevu je oblíbenou hrou publika.. Jestliže nemůžeme okamžitě nalézt pokračování myšlenky, je vhodnější zařadit kratší přestávku, která už sama o sobě zvýší pozornost.

Připomínáme

Repertoár nadbytečných slov se často mění, některá mizí a na jejich místo nastupují jiná. V současné době je takovým „módním“ slovem např. slovo **řádově**; jde o determinologizaci matematického termínu (*Na připravená místa zasedlo řádově 50 osob. Premiéra divadelního představení bude řádově začátkem ledna.*). Neméně frekventované je české slovo **nicméně**, významem blízké spojením typu: *a přesto*,

přesto však, a přece. Není vhodné použít spojky tam, kde o žádnou míru nebo srovnání množství nejde, př. *Prší, nicméně půjdeme na procházku. Je neděle, nicméně budu psát blahopřání svým příbuzným.* V současné době se rovněž šíří používání slov **samozřejmě** (z něm. *selbstverständlich*), **údajně** (z něm. *angeblich*), **přírozeně** (z něm. *natürlich*). V prvních dvou případech jde zřejmě o napodobeniny částic německých, třetí má zřetelnou povahu evropeismu, který se do češtiny dostal také prostřednictvím německým. K často a zbytečně používaným výrazům patří i slůvko **potażmo**. V současných slovnících ho nenajdeme. Musíme proto sáhnout po slovníku starším. Trávníčkův slovník z doby první republiky uvádí na prvním místě podobu *potahmo* (vedle *potażmo*) s významem *vzhledem, vlastně, nebo* (podobu *potahmo* se vyskytovalo i u našich klasiků, př. Jungmanna nebo Nerudy. Dnešní *potażmo* se užívá při delším výčtu věcí ve významu *respektive, popřípadě*. Raději se tomuto slůvku vyhneme a nepoužíváme ho, zvláště v případech typu: *Přišel potażmo dříve, než jsme si domluvili.* (Co měl autor na mysli, to nevíme, snad bylo vhodnější použít *ale* nebo *však*.) Nedoporučujeme ani začínat každou větu nebo delší výpovědní celek slovy *takže* nebo *tak*.

- Nepoužíváme **dlouhé věty a složitá souvětí**. Špatně se čtou, znesnadňují orientaci v textu a ztěžují pochopení myšlenek. Často při jejich přednesu chybně rozvrhnete vdechové pauzy, zajiknete se a pak slyšíme ono známé *ééé, aaa, mhm, kašláni* apod. Pro lepší srozumitelnost lze použít tzv. uvozovacích vět (např. *Když jsme si objasnili tento zásadní termín, můžeme přistoupit k...* apod.). S těmito uvozovacími větami však zacházíme opatrně, musíme se vyvarovat tzv. textového balastu (mluvní vaty). Přehlednosti textu a lepšímu přednesu slouží i členění textu na odstavce.

Členění textu na odstavce

- Každý rozsáhlejší projev je třeba nějakým způsobem **rozčlenit**, abychom se lépe orientovali v jeho obsahu a aby adresát správně pochopil to, co mu chcete sdělit. Náš jazykovec Vilém Mathesius dokonce napsal celou stať, kterou nazval *Umění psát odstavce*. A snad to skutečně v jistém slova smyslu umění je.
- Odstavec je tematický celek a obsahuje určité téma (myšlenku). Odstavce jsou od sebe odděleny, proto jsou to *od-stavce*, neboť jsou *od-staveny* od kraje. Ve větším celku by měly na sebe navazovat. Někteří autoři dokonce na konci odstavce nějakým způsobem shrnou to, co uvedli, nebo připraví čtenáře na to, co bude následovat. V mnoha učebnicích (stejně jako v této studijní opoře) jsou u jednotlivých odstavců po straně uvedena hesla, která pomáhají lépe se orientovat v textu. Jde o hledisko logické.
- Chcete-li se přesvědčit, zda jste správně text rozčlenili na odstavce, pokuste se vyjádřit obsah každého odstavce stručným heslem. Když tato hesla uvedete pod sebou, dostanete osnovu toho, co jste napsali. A každý projev osnovu mít musí.

Cvičení

Pokuste se rozčlenit text do odstavců:

Když už je člověk skloněn nad padesátou stránkou ve svém pokoji, řekne si - v čem to je? A předpokládá, trochu se bojí, že se tak bude ptát i čtenář. Je to snad o něm samotném? Koho by to v tom případě asi zajímalo? Má to být účtování? Vzpomínky? Ale je to vůbec důležité, co to vlastně je? Povídám si. Stoupám si stránkami stránek

a snažím se vyslovit několik díky, protože pravý čas díky člověk obyčejně promešká a lidská vděčnost je skoro vždy pozdní. A jsou to, mají to být Mariánské Lázně. To ony, to právě ony v tom prvním vzplanutí léta mne vždycky zastaví. Postůj. Alespoň ty, člověče, postůj, když nepostojí okamžik; třeba bys o to žádal sebenaléhavěji, třeba bys za to dával sebevíc. *(Podle M. Horníčka)*

- Vedle logického členění textu na odstavce rozhoduje mnohdy autor o členění podle vlastního záměru. Tento způsob se vyskytuje nejčastěji v umělecké literatuře, př. uvádění přímé řeči na zvláštní řádek apod.

Formální příprava projevu

Projev bez jakýchkoli poznámek (bez jakékoli přípravy) nelze doporučit ani zkušenému řečníkovi. Nikdy však (s výjimkou politických a diplomatických projevů) by neměl řečník svůj projev doslovně číst. Schází pak kontakt s posluchači a četba textu posluchače brzy unaví.

Jak psát text

- Text projevu se obvykle píše v některém vhodném textovém editoru a používá se širšího řádkování.
- V další fázi by si ho řečník měl sám pro sebe nahlas přečíst, vyznačit důležité části, sledovat dobu trvání projevu, zkonfrontovat si skutečný čas s časem, který má k dispozici, a naznačit si, které části a v jaké rozsahu může, anebo musí zkrátit.
- Takto upravený projev znovu vytiskneme, nejlépe na papír formátu A 5. Zvolíme tužší papír, aby se vám při přednesu na veřejnosti neprohýbal. Zachováváme širší okraje vpravo i vlevo (můžeme si na ně v průběhu přípravy zaznamenávat další úpravy, poznámky, popř. Připomínky, které zazněly v diskusi).
- Důležitá je přehlednost. Nešetříme místem, píšeme jen po jedné straně papíru, jasně vyznačíme mezititulky, stránkování, odkazy, a to i graficky (např. barevné podtrhávání).
- Takto připravený text by měl mít u sebe i ten nejlepší řečník. Jde nejen o jeho oporu při realizaci projevu, ale také o psychický moment, kterým působí na posluchače.
- Připravený text můžete shrnout do přehledných tezí a přednášet z takové přípravy.

Duševní příprava na vystoupení

- Při vystoupení byste neměli být nápadní, ale ani příliš skromní. Projevy nesmí působit silácky, namyšleně, ale neměly by být ani nejisté či ustrašené.
- Do neznámé místnosti, v níž budete hovořit, je vhodné přijít již o přestávce nebo ještě před začátkem vystoupení. Seznámíte se tak s prostředím i s posluchači. V závěrečné

fázi přípravy na vystoupení zkontrolujete znovu svůj projev, zda je úplný, a celkově se uvolníte. Svým chováním musí řečník vyjadřovat jistotu a sebedůvěru.

Tréma

- Vážným problémem při vystupování na veřejnosti je **tréma**. Čím více na ni myslíme, tím máme menší odvalu vystoupit. Je to přirozená reakce na stres. Projevy strachu jsou totiž už od pravěku přirozenou reakcí lidského těla na stresovou situaci. A tato reakce je také již od pravěku stejná: **útěk** nebo **útok**. Při veřejném vystoupení však nelze prchnout a nemělo by se ani útočit.

Tréma nikdy netrvá dlouho, když dodržíme určitá pravidla.

- Základem trémy je strach z neúspěchu. Tyto obavy jsou zbytečné, je-li projev dobře připraven.
- Nehovořte s nikým o své trémě před zahájením vystoupení, mohli byste se jen utvrdit ve svých pocitech.
- Před vystoupením si nikdy nesugerujte depresivně působící výroky typu: *Co když to zapomenu?* - *Určitě se mi rozklepou kolena .- Vždycky lidi v první řadě poprskám.* - *Stejně mě nebude slyšet.* - *Na žádnou otázku nedokážu odpovědět.* - *Přeskočí mi hlas.* apod.
- Pokud možno, nezůstávejte sami, hovořte však jen o nepodstatných věcech a strach z toho, co vás čeká, ve svém vědomí potlačte.
- Několik minut před vystoupením se uvolněte, zaujměte na chvíli pohodlnou pozici, několikrát se zhluboka nadechněte. Soustřeďte se úvodní část projevu. Teprve potom přistupte k řečnickému pultu.
- Nezačínajte mluvit okamžitě. Urovnejte si své poznámky, sobě i posluchačům dopřejte krátkou chvíli pro uklidnění. Teprve potom začněte zvolna mluvit. Snažte se překonat tendenci mluvit rychle a bez přestávek.
- Řečník nemusí působit přehnaně klidným až chladným dojmem. Mírné vzrušení si posluchači vysvětlí jako zaujetí pro věc.
- Neobávejte se možných „technických nehod“ (nefungující přístroje apod.). Pokud k tomu dojde, vše vyřešte s úsměvem, klidem a přehledem.

Chcete-li zvládnout trému, nesmíte se vystoupení na veřejnosti vyhýbat. Čím častěji si ověříte, že tréma se dá skutečně překonat, tím snáze v budoucnu vystoupení zvládnete. Vždyť již Lucanus řekl: *Velký strach lze odvahou zakrýti.*

Jak zvládat trému

Z dané situace si každý musí pomoci sám. Velikost trémy souvisí s vaším základním postojem vůči události, a živí ji iracionální představy (určitě omdlím). Je třeba se uklidnit myšlenkami reálnými. Jsou to takové věty, kterým musíte stoprocentně věřit, V odborné literatuře se uvádí:

Publikum chce, abych si vedl dobře.

V zásadě vím o tématu víc než kdokoli z přítomných.

Vím, co chci říct a jak to říct.

Těmito větami spolehlivě snížíte nervozitu z vystoupení.

Návod na cvičení

Najděte si dvakrát denně místo, kde vás 5 minut nebude nic rozptylovat, zavřete oči a vyvolejte si v duchu atmosféru prezentace. Snažte se, aby představa byla co nejreálnější. Vykreslete si obecnost i zařízení a osvětlení místnosti, představte si i sám sebe stojícího

před posluchači. Nevadí, že nevíte, jak to tam vypadá, v tuto chvíli jde o vaše dokonalé představy. Ke všem vyvolaným obrazům přidejte vědomí, že své vystoupení začnete už za malou chvíličku. Vsugerujete-li si tuto informaci dost intenzívně, během několika sekund pocítíte fyzické příznaky trémy. Nechte je na sebe působit. A pak si uvědomte, čeho se vlastně bojíte. Proč máte trému, když o nic nejde, jste sami v klidné místnosti jen se svými myšlenkami. Protože zapracovala vaše fantazie. Co je příčinou vašeho strachu? Vy sám, když si připouštíte myšlenky typu: *když to pokazím, znemožním se*. Proto začněte usilovně myslet na něco jiného. Vzpomeňte si na výše uvedené 3 zázračné věty. Vyslovte je nahlas. Lidé silněji reagují na racionálnost než na iracionálnost. Proto vám tyto věty pomohou vytlačit strach, zmenšit trému.

Zdůvodnění

Proč máte cvičit dvakrát denně po dobu 5 dnů před prezentací? Aby se uvedené tři věty dostaly do vašeho podvědomí a vy pak budete skutečně méně nervózní. Je třeba trpělivost a systematickosti. Během tréninku zjistíte, že třetí den se vám obtížněji vyvolává pocit trémy.

Nepřestávejte se cvičením, jinak celá metoda pozbývá účinnosti. Reálnými větami si pomozte, kdykoli vás přepadne pocit úzkosti.

Co dělat před vystoupením (prezentací)

- V předvečer prezentace jděte včas spát a před spaním si ještě představujte, jak působivě nazítří vystoupíte. Začnete se na vystoupení těšit.
- V den prezentace nepijte kávu nebo omezte její množství. Dopřejte si 20minutový odpočinek. Klesne vám vnitřní napětí.
- Několik minut před vystoupením vstupte jistě do místnosti. Opakujte si úvod projevu a svírejte prsty v botách, abyste spotřebovali stresové hormony.
- Před vystoupením pohláďte panoramatickým pohledem své posluchače a přitom neslyšitelně vydechněte a pohněte svaly v ramenou. Promluvte hlasitěji, než byste sám chtěl.

Pokud máte méně než 5 dní, vyzkoušejte některou z dalších metod.

Soustředění pozornosti

Člověk nemůže usilovně myslet na 2 věci najednou. Když nechcete, aby se vám hlavou honily myšlenky na trému, odstraňte je soustředím pozornosti k něčemu jinému. Jde o trénink koncentrace (schopnost udržet pozornost na jedné věci).

Příklad

Představte si sami sebe v roli správce budovy, v níž právě jste. Prohlédněte si pomalu a pečlivě celou místnost, v níž se nacházíte, a proveďte její inventuru. Sledujte její vybavení, vymalování, druh vytápění... Posuďte vhodnost osvětlení a barevné sladění celého zařízení. Zvažte celkový dojem, který ve vás místnost vyvolává. Uvažujte o možnosti dalšího využití této místnosti, odhadněte potřebné investice pro eventuální změny. Po celou dobu inventury myslíte zcela vážně jen na problémy s ní spojené a nepřipusťte vpád jiných myšlenek.

Rychlé tělesné relaxační cvičení

Ideální jsou jogínská cvičení.

Příklad

Postavte se zpříma, chodidla v rovnoběžné pozici. Zkontrolujte, zda váha vašeho těla je rovnoměrně rozložena na obě nohy a současně i na celá chodidla obou nohou. Ruce připažte, prsty narovnejte. Dlaně přitiskněte ke stehnům. Nyní proveďte 4 hlavní úkony:

- Napnutím předních stehenních svalů povytáhněte kolenní česky vzhůru a v této pozici je udržujte.
- Napněte stehenní svaly a stáhněte obě pánky hýždí pevně k sobě a rovněž je takto udržujte.
- Aniž zadržíte dech - dýchejte podle možnosti lehce a jen velmi povrchně - vtáhněte břicho a vypněte co nejvíce prsa.
- A konečně narovnejte záda a šíji, kterou jako bychom posunuli dozadu. Hlava se nesmí zaklonit, dívejte se rovně před sebe, brada se tím poněkud stlačí.

Všechny tyto úkony provádějte pokud možno současně nebo alespoň v jednom sledu za sebou tak, aby se celé tělo vědomě dostalo do velkého přepětí. Tento postoj udržte asi 10 vteřin. Pak uvolněte napětí v těle, aniž změníte postavení nohou nebo se pohnete z místa. Z vašeho postoje pouze zmizí prvek napětí. Tento na pohled prostý cvik je velmi důležitý, protože odvádí z těla přebytečné napětí a spotřebovává při trémě a nadledvinkách vyloučený adrenalin a hormony jemu podobně.

Asociace

Vzpomeňte si co nejživěji na prostředí, kde vám bylo dobře. Nezáleží na tom, jestli se přenesete k moři nebo do borového lesa. Důležitá je intenzita představy. Dostaví se i příjemný psychofyzický pocit uvolnění a pomůže překonat strach.

Dechová cvičení

Dechových cvičení existuje celá řada. Připomínáme jen, že mluvní profesionál se dechové technice učí intenzivně nejméně půl roku.

Při dechových cvičeních nezačínáme nádechem, ale výdechem. Z jednodušších dechových postupů vybíráme:

- Těžiště těla přeneste na přední část obou chodidel. Postoj se uvolní a zpevní. Umožní hlasívkám pracovat v souladu a bránicí a plícemi.
- Dýchejte zhluboka a pomalu.
- Při řeči dýchejte pravidelně a uvolněně.

Cvičení

Pro nácvik se doporučuje také tento postup. Pohodlně se posaďte. Vydechujte pomalu a v duchu počítejte do čtyř, dokud z plic nevypustíte všechen vzduch. Jestliže výdech trvá 4 vteřiny, počkejte 2 vteřiny, 4 vteřiny zase nadechujte a pak zadržte dech 2 vteřiny. Postupně cvičení prodlužujte, ale vždy dodržujte pauzu. Pusťte všechno ostatní z hlavy a soustřeďte se pouze na dýchání. Vydechujeme zhluboka (až z břicha) a nehrbíme se.

Doporučení!

Na nic nereagujte okamžitě, snažte se získat čas, během kterého nejprve opanujete sám sebe.

Neposlouchejte pseudorady, k nimž nejčastěji patří:

- *Improvizuj!* Nežádoucí důsledek: riskujete koktání, přeříkávání.
- *Představuj si posluchače nahé, jako hlávky zelí, jak sedí na záchodě...* Nežádoucí důsledek: řečníka to rozptýlí a často zapomene, co chtěl povídat.
- *Nacvičuj si projev před zrcadlem a pozoruj se.* Nerealizovatelné. Nežádoucí důsledek: působí depresivně; jestliže to nedokážu říkat ani do zrcadla, jak se pak můžu představit publiku?
- *Dej si panáka.* Nežádoucí důsledek: nebezpečné, nevím, jak na nás alkohol při stresu bude působit. .
- *Čti to.* Důsledek: chcete-li, by si vás publikum vážilo, nečtěte.
- *Ber to neformálně.* Nežádoucí důsledek: přílišná hovorovost a familiárnost projevu, nevyvážená gesta a mimika.
- *Tiskni proti sobě prostředník a palec.* Nežádoucí důsledek: řečník se soustředí více na prsty než na promluvu.

Kontrolní otázky

1. Jaký je rozdíl mezi mluveným a psaným projevem?
2. Které fáze by měly provázet přípravu projevu?
3. Jaké zásady platí pro sestavení osnovy?
4. Čemu bychom měli věnovat pozornost při členění textu na odstavce?
5. Proč je důležitá duševní příprava na vystoupení?
6. Jak můžeme docílit zmírnění trémy před vystoupením.

VÝSLOVNOST A VOLBA POJMENOVÁNÍ

Některá úskalí při výslovnosti v češtině

- U mluveného projevu právem posluchač očekává *dobrou úroveň obsahovou i formální*. S kultivovaností jakéhokoli projevu realizovaného na veřejnosti se neslučuje pohodlnost při výslovnosti, anebo dokonce neznalost výslovnosti těch slov, kterých použijeme.
- Mnoho projevů je ovlivněno snahou po určité neformálnosti, mnohdy až po demonstrativním popírání tradičních hodnot. Obvykle jde o určité ignorování adresátů pod heslem: *Mluv, jak jsi zvyklý, posluchač se ti přizpůsobí*. Setkáváme se s doplněním myšlenky: *A když se ti nepřizpůsobí, tak má smůlu*. Lacině podbízivý tón některých moderátorů či bavičů v současných médiích nepůsobí jako vzor mluveného projevu, a to zvláště tehdy, pokud jejich způsob vyjadřování srovnáme s kultivovanějším vyjadřováním redaktorů pořadů německých, rakouských, anglických a dalších.
- Oprávněně si stěžujeme na malou pozornost, kterou věnují výslovnosti někteří mluvčí (*bude oblačno, místy přáňky* - místo *přeháňky*, není totéž *pět a šest a pět až šest, přijít x přejít, někdo x nikdo* apod.). Dobrou vizitkou není ani frekventovaná výslovnost slov [lickí] místo *lidský*, [koňoji] místo *koňovi*, [d'ereček] místo *dědeček* apod.
- Je nezbytné, aby se nad svými projevy zamysleli všichni ti, kteří předstupují před své žáky, studenty či před veřejnost, ti, kterým záleží na své vlastní prezentaci při jednáních, ať již oficiálních nebo soukromých.

Časté nedostatky

- Vyvarujeme se pohodlnosti při výslovnosti některých slov, př. *sválně* (schválně), *kerá* (která), *řebík* (hřebík), *dyž* (když), *méno* (jméno), *počta* (pošta) apod., a respektujeme výslovnostní zásady, např. u slov *briketa* (chybně [brigeta]), *koncert* (chybně [konzert]), *plomba* (chybně [blomba]), *dekret* (chybně [degrét]), *schéma* (chybně [šéma]), *jdu do servisu* (chybně [jdu do servizu]), *manšestr* (chybně [menčestr]) apod. Obdobných příkladů bychom mohli uvádět celou řadu.
- Mnoha chyb se dopouštíme při skloňování. Pokud jsou slova zakončena na souhlásku -s, měli bychom tuto hlásku vyslovovat i v jiných tvarech, př. *Mars - život na Marsu, Kraus - setkám se s panem Krausem* apod. Oproti tomu je náležité vyslovit -z- v tvarech *kurzu, pulzu*, v nichž je již i v pravopisné podobě povoleno v nominativu -z (*kurz, pulz*).
- U vlastních jmen vždy dodržujeme patřičnou délku, př. *pan Hrách - jdu za panem Hráchem* (nikoli *Hrachem*).
- K chybám dochází i ve tvarech sloves, např. při časování podle vzorů *tisknout* a *minout*. Nelze říct *Jana uhla, Pavla usla* nebo *Petr po ní šlehnul pohledem*. Doporučujeme pracovat s *Pravidly českého pravopisu* nebo slovníkovou literaturou a uvědomit si tak různé možnosti, př. *přilétl, přilétnul; přilítl, přilítнул* apod.

Traduje se, že herec Radovan Lukavský natáčel desetiminutový vstup přes dvě hodiny, než byl nalezen optimální způsob vyjádření.

Připomínáme:

- Každé vyjádření by mělo být přesné. Oprávněně můžeme s rozpaky přijmout konstatování, že *větší (popř. menší) polovina respondentů úkol splnila*, a zamyslet se nad tím, jak asi taková polovina vypadá.

- Obdobné rozpaky budí konstatování, že jde o *první prioritu* nebo o *prioritu číslo jedna*. Dochází k hromadění slov stejného významu. K dalším častým výroky tohoto typu lze řadit např. spojení *naprosto jednoznačně* (výraz *jednoznačný* vyjadřuje dostatečně podstatu věci, není třeba uvádět *naprosto*). Pravděpodobně pod vlivem médií se vyskytují i spojení další, př. *stručný brífink, potenciální možnosti, evoluční vývoj, pozitivní souhlas* apod.
- Zaujme i použití poměrně nového slovesa *optimalizovat*, neboť více frekventované bylo dříve přídavné jméno *optimální* (s významem *nejvhodnější, nejvýhodnější, nejdokonalejší*), popř. příslovce *optimálně*. Referující by se měli zamyslet zvláště nad tím, zda je účelné používat ještě třetí stupeň *nejoptimálnější*.

Nevhodné vazby

- Do češtiny stále více proniká sloveso *zohlednit*, př. *Existenci této skutečnosti jsme také zohlednili*. Je vhodnější dát přednost spojení *vzít v úvahu* nebo *mít na zřeteli*, popřípadě *jsme uvážili*.
- Nevhodně se šíří sloveso *mapovat* (př. *celoživotní dílo, situaci, výsledky zkoumání* apod.).
- Nedoporučujeme používat ani sloveso *dokladovat*, které je frekventované především v administrativním stylu. Nepatří do odborného stylu stejně jako substantivum *signál*, nejčastěji spojené s adjektivem *pozitivní*.
- K zamyšlení by mělo vést rovněž metaforické spojení *střednědobý horizont* místo určení přesného *termín*.
- Zcela neúměrně se do projevů šíří vazba *je to o tom, že...* (*Uvedený příklad je o tom, že...*). Do oficiálních, a zvláště pak odborných projevů rovněž nepatří.
- Obdobně je tomu při použití vazby *...od toho se odvíjela další položka dotazníku*, k frázovitosti směřuje vyjádření *umíme si představit spolupráci s touto institucí*. apod.
- Za nevhodné považujeme i užívání vazby *na druhou stranu* (má původ v angličtině), a to místo slov *ale, avšak, přesto, leč, ovšem, byť, i když, naproti tomu, tomu odporuje* aj.
- Autor projevu musí vždy zvážit, jakých slov či vazeb použije, a nakolik budou odpovídat požadavkům kladeným na odborné vyjadřování.

Nepřesnosti při vyjadřování

- K nepřesnostem vede i zaměňování podobně znějících slov, která však mají různý význam, př. *podvědomí* (jazykové, společenské, národní) oproti *podvědomí* (*zážitky uložené v podvědomí*); *ustavit* (utvořit, založit) oproti *ustanovit* (jmenovat někoho); *živelný* (spontánní) oproti *živelní* (neovladatelný, nezkrotný) aj. Ve slovech *manuální, oficiální, principiální, speciální, vizuální, aktuální* apod. je chybné použití přípony *-elní* a totéž platí o příslovcích (pouze *aktuálně, speciálně* aj.).
- Chybná je záměna latinského *ante-* (před, dříve) oproti řeckému *anti-* (proti). Nelze proto něco „antidatovat“, ale pouze *antedatovat*. Analogicky k výrazům *primární, sekundární* tvoříme i výraz *terciární* (chybný je výraz „terciální“, nebo dokonce „terciérní“).
- Nezaměňujeme slova *kontroverze* (spor, slovní utkání), *kontroverzní jednání* (sporné jednání) a *kontraverze* (předpona *kontra-* znamená *proti-*), slova *design* [dyzajn] - vnější úprava výrobků a *desén (i dezén)* - vzorek na látce apod.
- Existuje pouze slovo *permanentní* (ve významu *trvalý* od latinského slova *permanens*; sloveso *manere* znamená *trvat*; viz i slangové slovo *permanentka*), chybné je přesmykování hlásek a výslovnost „pernamentní“.
- Správný tvar je vždy *bizarní* (podoba „bizardní“ je nesprávná).

- Důsledně je třeba rozlišovat (především v psané podobě) předponu latinského původu **dis-** (dislokace, distribuce) od předpony řeckého původu **dys-** (dysfunkce, dysgrafie, dyslexie). Slova začínající **hipo-** mají původ v řeckém *hippos* (ve významu „kůň“), př. *hipoterapie, hipodrom*, a to oproti předponě **hypo-** (ve významu *pod-*), př. *hypofýza, hypoglykémie, hypotenze* aj. Obdobně nelze zaměňovat slovotvorné prvky **poly-** a **poli-**.
- Z pravopisného hlediska je třeba zvážit i použití slov **typ** (*typový, typovat*) a **tip** (*tipovat*), neboť každé z nich má jiný význam, i když je výslovnost stejná, př. *studijní typ, různé typy písma, provádět typovou zkoušku* aj. oproti *dát někomu dobrý tip* (dobrou radu pro volbu něčeho).
- I když se šíří doslovné překlady některých anglických spojení, není vhodné je používat tam, kde máme odpovídající české ekvivalenty. Místo doslovného anglického překladu **Děkuji vám velice moc, že...** je vhodnější použít jen **děkuji**, popř. **srdečně děkuji**.
- Zcela nečesky zní vyjádření přejaté z angličtiny **Mějte hezký den** (oproti vhodnějšímu vyjádření **prožijte hezký den**). České sloveso *mít* je příliš mnohoznačné, zejména ve srovnání s jeho německými či anglickými protějšky. Uvedenou vazbou bychom neměli ukončit vystoupení, i když hezký den posluchačům jistě přejeme.

Nesnažme se být za každou cenu módní!

- *Kominík* by měl zůstat kominíkem, a nikoli *analytickým koordinátorem popelových technik*. Z bohatství slov v našem jazyce je třeba obezřetně vybírat..
- Posluchači nebudou oslněni, pokud budou chtít řečníci vypadat moudří za každou cenu. Mohlo by to třeba připomenout příhodu jednoho otce, který při cestě do Washingtonu říkal svému synovi: *Vidíš tamhletu trojúhelníkovou osmistěnnou budovu? Tak to je Pentagon.*

Slova cizího původu

- Zvuková adaptace, kterou procházejí přejatá slova v češtině, není vždy stejná. Některá z nich se zcela přizpůsobila zákonitostem domácího systému, př. *sezóna, sprej, džiu-džitsu*, jiná se píše původním pravopisem, př. *resumé / résumé* [rezimé], *image* [imidž], *platit cash* [keš], nebo mají povahu citátu, př. *curriculum vitae* [kurikulum víté], *chargé d'affaires* [šaržedafér], *happy end* [hepi ent] a zůstává zachována výslovnost v původním jazyce. Mnoho slov se zvukové stránce jazyka přizpůsobilo i pravopisně. Jejich zdomácnění probíhá postupně, a proto je u některých z nich přípustný i dvojitý způsob psaní, př. *džez / jazz, ralley / rely, scanner / skener, scouting / skauting, trust / trast, punker / panker, gervais / žervé, boutique / butik* apod.
- Připomínáme, že fyzikální jednotky nazvané podle významných objevitelů se mnohdy liší od výslovnosti vlastních jmen. Důvod lze vidět v tom, že jednotky vyslovujeme častěji než vlastní jména, a proto také výslovnost jednotek přechází často na výslovnost jmen, př. *James Watt* [vot] x *watt* [vat], *J. P. Joule* [džúl] x *joule* [džaul] apod.

Nejfrekventovanější nedostatky (na základě diktafonových nahrávek)

- Hláska *i* obvykle neoznačuje měkkost předcházejících souhlásek *d, t, n* jako ve slovech domácích, a proto je vyslovujeme tvrdě, př. *disk* [dy-], *disketa* [dy-], *investice* [-ty-], *rutina* [-ty-], *ministr* [minystr] aj. Některá francouzská slova s uvedenými hláskami však můžeme vyslovit s přejatou měkkostí, i když častější je počeštěná výslovnost, př. *bonboniéra* [bonbonyéra], *potriéra* [portyéra] aj. V současné době si pravděpodobně již nikdo nepůjde koupit kávu do [kantýny], nebude hovořit o [lokomotívje], nebude studovat [optíku] či užívat [sedatíva].

- Slovo latinského původu **respektive** (vlastně, popřípadě) se užívá ke zpřesnění nebo opravě výroku. Chybná je výslovnost [respekt'ívje], nebo dokonce [repekt'ívne]. Vyslovujeme pouze [respektýve].
- Pokud hovoříme o **dikobrazu** (máme na mysli zvíře, a ne dříve vydávaný časopis), je třeba připomenout, že slovo jsme přejali z ruštiny (zásluhou tvůrce našeho přírodopisného názvosloví J. S. Presla), a proto byla jeho původní výslovnost měkká (podle ruského slova *dikij*, tj. divoký). Posupem času se však slovo přiklonilo k výrazu *dýka* (podle velkých ostnů zvířete). V současné době je možná výslovnost obojí, i když v mluveném projevu převažuje výslovnost tvrdá [dykobras]. Oproti tomu název naší léčivky **divizna** je slovo české, a proto musíme vyslovovat měkce. Neexistuje však pravidlo, aby neexistovaly výjimky. Někdy vžitá výslovnost potlačila výslovnost správnou, a proto např. strom **tis** by se měl číst [t'is], ale čteme [tys], řeka **Nisa** by měla být [ňisa], ale říkáme [nysa] apod.
- Vyvarovat bychom se měli častému přesmykování hlásek, které vzniká tím, že si hlásky ve slově navzájem vymění polohu. Nejde jen o nejčastěji uváděné příklady *cerel* x *celer*, *lžíce* x *žlice*, ale také např. o slovo *pernamentní* oproti správnému *permanentní*
- Většina přejatých slov má původ v latině a jejich nepečlivá výslovnost nesvědčí o kultuře mluvního projevu, př. **konexe** - chybně [konekce] místo [konekse], **excentrický** [eksentrický] místo [ekscentrický], **praxe** [prakce] místo [prakse] apod.
- K poměrně frekventovaným slovům patří i sloveso **revanšovat se** (odvděčit se, odměnit se někomu za službu) od podstatného jména francouzského původu **revanš** (původ lze spatřovat v latinském *revindicare* ve významu *oplatit* - zpravidla něco nepříjemného) se současným významem *oplatka*, *protislužba*. Výslovnost se -ž- se poměrně rozšířila, pravděpodobně vzhledem k nepárové souhlásce -n- vyslovujeme i sousední hlásky zněle. Domníváme se však, že by měla být zachována původní výslovnost se -š-.
- Obdobná situace vzniká také u souhlásek *l* a *r*. Jde zvláště o chybné zaměňování hlásek *k* a *g*, zvláště ve slovech **balkón**, **motocykl**, **dekret**, **demokracie**, **byrokracie**, **frekvence** apod. V uvedených případech je výslovnost s -g- chybná. V této souvislosti upozorňujeme na velmi často chybně vyslovovanou skupinu -kl-, a to zvláště ve slově **reklama** (chybně [regláma]). V některých slovech je však možno vyslovovat *k* i *g*, př. *plakát*, *inkoust*, *akát* apod.
- Často jsou mluvčí na rozpacích, jak správně vyslovit hlásku *x*, zda je správné [ks] nebo [gz], nejčastěji v psaném **ex-**. Pravidlo je v podstatě jednoduché. Následuje-li samohláska nebo hláska *h-*, vyslovujeme [gz], př. *existovat*, *exemplář*, *exhumace*, *exhibice* aj. V dalších případech vyslovujeme [ks], př. *exkurze*, *expozice*, *taxa*, *maximum* aj. Odlíšovat musíme jen ty případy, v nichž **ex-** pocítujeme jako předponu, a proto vyslovujeme [ks-], př. *exministr*, *exadmirál* apod.
- Ve shodě s písemnou podobou se vyslovuje skupina hlásek **sp-** ve slovech **specialista**, **sport**, **sprint**, **spekulace** a dalších. Chybná je výslovnost [šp-], a to i uprostřed slova, př. *inspekce*, *inspektor*. Uvedená výslovnost vznikla pod vlivem němčiny, př. *spielen* [špíln]. Skupina **šp-** i ve výslovnosti se vyskytuje u slov, která jsme převzali z němčiny již dříve, př. **špejchar**, **špejle**, **šprota**, ale také v mnoha slovech užívaných především v obecné češtině nebo ve slovech slangových, př. **špek**, **špeluňka**, **špunt**, **špagát**, či ve slovech se silným citovým zabarvením, př. **špundus**, **špumprnákle**, **špektákl**, popř. lidové **šproch** (není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu) apod.
- Obdobná situace je ve skupině **st-**, a to na počátku i uprostřed slova, př. **student**, **styl**, **instalatér**. Uvedenou skupinu nikdy nevyslovujeme [št].
- Neměli bychom chybovat ani ve skupině **sch-** (na počátku i uprostřed slova). Opět se neřídíme německou výslovností a nevyslovujeme [š]. Ve shodě s písemnou podobou

proto vyslovujeme *schematický, schematismus, ischias* apod. Pozornost je třeba věnovat rovněž slovu *skica*, v němž také vyslovujeme pouze *s*, a nikoli chybné *š*.

- Chyby se mluvčí dopouštějí při výslovnosti slova **protežovat**, které zaměňuje se slovem *protěžovat*. Slovo *protežovat* je latinského původu (latinské *protegere* známe ze slova *protekce* a znamená *chránit*), ale přejali jsme ho z formy francouzské (*protéger*). Dříve se (podle francouzštiny) užívala i podstatná jména *protežér* s významem *ochránce, přímluvce* a *protežé* s významem *chráněnc*. Sloveso *protežovat* znamená *prosazovat, chránit, podporovat vlivem*, př. *protežovat své lidi*. Ve slovese *protežovat* vždy vyslovujeme a píšeme pouze *-te-*. Jeho zaměňování s výrazem *protěžovat* je chybné (*protěžovat* se může třeba těžký batoh nebo taška s nákupem, anebo bychom se snažili zasazovat se svou váhou o něco).
- Chybuje se i při použití francouzského obratu **je to odborník par excellence**. Jediná možná výslovnost je [ekseláns], a nikoli [ekcelence].
- Mnoho chyb vzniká při výslovnosti délky, zvláště v předponě **vice-**. Latinské *vice-* znamená vždy něco nižšího, tj. *v zastoupení, místo něčeho*. A proto vždy krátce je třeba číst slova *viceguvernér, vicedarosta, viceprezident, vicekonzul* apod. V žádném případě nepoužíváme anglickou výslovnost [vajs].
- Časté jsou prohřešky proti spisovné výslovnosti ve slovech s první částí **super-** (chybně [supr]); hláska *-e-* musí být vždy zachována. Říkáme proto *superlativ* jako [superlatyf/superlatýf], nikoli [suprлатыf]. Obdobná situace je u předpon **hyper-, inter-**. Uvádět, že je něco *suprmoderní* nebo *hyprmoderní* je stejně chybné, jako kdybychom říkali *suprvize, hyprbola* apod.
- Jak jsme již uvedli, používání anglických slov a vazeb je v neodůvodněných případech záležitost módní, někdy až snobská. Za **summit** považujeme vrcholné setkání hlav států a diplomatů, nechodíme jen na **briefing** (ale i *brífink*), slovo **management**, které nahrazuje prosté české *vedení* ne zcela správně vyslovujeme [menedžment], neboť správněji bychom měli vyslovit [menydžment], chybně vyslovujeme [vorkšop], oproti správnému [verkšop], neměli bychom hovořit o [talkšou], ale pouze o [tókšou] apod. Nemůžeme přesně uvést, u kterých z uvedených slov a nakolik bude shodná psaná podoba s výslovností. Doporučujeme při nejistotě ověřit vždy výslovnost ve slovnících.

K výslovnosti některých slov a zkratek

- Název světadílu **Asie** čteme [ázije], zatímco *asijský* [azijský] s *a*.
- Pozornost věnujeme čtení zkratkových slov; u slova **laser**, kde předepsaná anglická i česká výslovnost je [lejzr]; prostřední písmeno *s* zde zastupuje slovo *Stimulated*, které bychom samostatně dozajista nečetli s počátečním *z*. Slovo **radar** bychom podle angličtiny měli vyslovovat [rejdá], protože to čeština nepřijala, čteme a píšeme [radar].
- Obdobně je tomu u zkratkového slova **nylon** (*New York, LONdon*). Správně by se mělo vyslovovat [najlon] nebo [najlón], i když více je rozšířená výslovnost shodná s pravopisnou podobou.
- **AB** kosmetika dostala jméno podle vývojových pracovníků, kteří se jmenovali Ambrož a Bunián; pražský filharmonický orchestr **FOK** značí: film-opera-koncert.
- Název podniků **TESLA** by málokdo považoval za cokoli jiného než použití jména chorvatského vynálezce Nikoly Tesly; tvrdí to tak i SSJČ. A přitom je to zkratkové slovo: TEchnika SLAboproudá, které se má psát vždy celé velkými písmeny.
- Často slyšíme špatně hláskovat název japonské společnosti vyrábějící elektroniku JVC jako [dží-ví-sí], zatímco [džej-ví-sí] je správně.
- Zvláštní výslovnost - v rozporu s pravidly českého hláskování - si vytvářejí některé zkratky, především iniciálové. Správně je máme hláskovat: **OSN** [o-es-en]. Jsme však pohodlní a jakmile plynulé čtení nečiní obtíže, hned pravidlo s chutí porušíme: **UEFA**

[uefa], **UNESCO** [unesko]. Dokonce zkratku generálního ředitelství **GŘ** čteme [gé-řed], ačkoli správné hláskování by bylo [gé-eř].

- Zkratky si někdy tvoří vlastní výslovnost odchylnou od běžného úzu. Zatímco málokterý mluvčí by zkratku naší republiky **ČR** [čé-er] vyslovil [č-r], existuje dvojitá výslovnost **PSČ** (poštovní směrovací číslo) - spisovně [pé-es-čé] a slangově [p-s-č]. Ale už nikdo nečte Světovou fotbalovou federaci **FIFA** [ef-i-ef-a].

Oprávněně si můžeme položit otázku, jak zapsat ty zkratky, které v mluveném projevu skloňujeme. V psaném projevu je velmi rozšířené dopisování koncovek, př. *akcie ČEZu, správa KRNAPu* apod. Postoj jazykovědců k tomuto zápisu není jednotný. Uvedené příklady zachovávají identitu zkratky. Nemůžeme však napsat *jme v NATu, ležel na ARu*, neboť -o v uvedených případech není jen koncovkou, ale součástí zkratky (NATO, ARO).

Volba vhodného pojmenování

- Snahou vyučujících by mělo být co nejvíce přispět k rozvoji slovní zásoby žáků. Obvykle začínáme pracovat se slovy popisnými, jejichž význam lze vyvodit na základě dosavadní jazykové zkušenosti. Když uslyší např. slovo **štěrka**, lze předpokládat, že je tento výraz pojmenovaný podle zvuku (*štěrka*, chrastí pod nohama). Avšak při výroku, že někdo vše dělá **na jedno brdo**, je nezbytné podívat se do slovníku, a teprve potom lze upřesnit, že jde o součást tkalcovského stavu, a *tkát na jedno brdo* znamená „tkát stejným způsobem“.
- Povědomí o původu slov není stejné. Jistě nikdo nebude pochybovat o vztahu mezi slovy **pivo** a **pití**, ale u výrazu **přilba** asi unikne souvislost se slovem **leb** (**lebka**). Slovo **tlumočník** nejčastěji označuje „člověka, který tlumočí“, ale už se nepoužívá starší význam - řemeslník, který „vyrábí tlumoky“ (SSJČ, R-U, s. 829).
- Kreativita žáků se rozvíjí se zadáváním tvořivých úkolů, ale především s probouzením zájmu o řešení těchto úkolů. Navození tvůrčí atmosféry a vhodná motivace vedou k pocitu uvolnění žáků. Experimentování s jazykem i originalita při vyjadřování se projevují již od nejtělejšího věku. Často slyšíme v řeči dětí slova, která nejsou ničím podobná našim jazykovým zkušenostem, př. **áciča** jako označení „záclony“ (*áciča pá* - někdo sundal záclonu, není na okně), popř. výslovnostně náročný výraz **tompincinka** (ve významu „knoflík“). Na základě konstatování učitelky první třídy, že **jablka rostou na jabloni a broskve na broskvoni**, uvedl žák, že **hrnce rostou na hrnconi**. Pravděpodobně tam v jeho představě skutečně rostou, ale jak vypadají, to už záleží na vlastní představě. Tříletý hoch zjistil, že v jeho krabičce ubylo více lentilek než v krabičce jeho bratra, a proto chtěl lentilky **vystejnit**. Dítě je okouzleno jazykem, jeho možnostmi i nekonečnými kombinacemi. A toho je třeba využít v pedagogické praxi.
- V každém jazyce vznikají různé slovní hříčky, jež mohou vést k další práci se slovy. J. Suchý uvažuje o mravencích takto: **Jinak je ale kolektiv mravenců stmelený. Je zjištěno, že si mezi sebou tykají, k tomu účelu mají tzv. tykadla, zatímco u jiného, zaostalejšího hmyzu se vyskytují ještě vykadla, anebo dokonce onikadla.**
- Uvedený typ slovních hříček je založen na tom, že zvukově podobná, ale významově rozdílná slova se buď zaměňují, nebo nějak uvádějí do spojitosti. Herec Vlasta Burian se např. proslavil oslovením **diváci a divizny**. František Jílek v knize *Čeština je jazyk vtipný* neopomněl připomenout výkřiky **nevole i vole**, ale také člověka **rudného** či **nerudného**. Již uvedený V. Burian dokonce pravil o jedné „málo stydlivé slečně“, že by se mohla **fujtajblovat**. O dobře promyšlené věci se někdy říká, že je **vymozkována**, připomenout lze i slova **polopatismus, odezdikezdismus** nebo **jánabráchismus** aj. Někdy však zdánlivě „nesmyslná“ vyjádření mohou mít určitý význam. Připomenout

Lze výrok M. Horníčka, že bychom měli i na **nejapné otázky odpovídat japně**. Víme, co znamená *nejapný žert*, ale už nepoužíváme sloveso *japati* (pozorovati), které v jazyce dříve existovalo.

- Žákům můžeme ukázat, že používané je například slovo *jed*, zanikl však *jedovník*, *jedovec* (travič), *jediti* (drásati, drážditi), *jedati* (zlobit se) aj., že hospodyně už nedává na hrnc *kopravadlo* (pokličku) a nedělá maso se *šalší*, nýbrž s omáčkou. Už ani nemáme *česty silné*, ale *silnice* apod. Hra se slovy nás může provázet např. při společné fiktivní „výpravě“ do jiných dob (minulých, ale i budoucích), v nichž by se mluvilo starým (či jiným neznámým) jazykem. Motivovat nás mohou např. příběhy pražského měšťana Matěje Broučka.
- Žáky zaujmou slova, která „voní dálkou“. Nemusíme ukazovat jen původ slov na příkladech z latiny a řečtiny, stačí např. spojit slovo *kaolin* s Čínou a horou Kao-ling (ve významu „vysoká hora“), připomenout indiánský původ slov *kakao* či *čokoláda* apod. Zajímavá bude i společná výprava třeba k Eskymákům a zjištění, že mají téměř dvacet slov pro označení různých druhů sněhu (a nám obvykle stačí jedno). Neopomeneme vyvodit závěr: čím je společnost vyspělejší, tím má více slov s obecnějším významem.
- Připomeneme i to, že utvořit nová pojmenování není tak jednoduché. Mnohým lidem se nelíbilo označení *televize*, a proto se snažili pojmenovat ji v mateřském jazyce (jak je tomu například v němčině). Jazykovědec Fr. Daneš s určitým „nadhledem“ předkládá jednotlivé „návrhy“, např. *rozvid* (mechanicky tvořeno podle slova *rozhlás*), *přezřetna*, *vidětín*, ale i spřežky *vidímvás*, *unásdoma* aj. Pravděpodobně se neujmou ani slova z ankety uváděná v minulém roce pro výraz *laptop* v časopisu Mladá fronta Dnes: *drobnočet*, *mozkopaks*, *písítaška*, *manažérník*, *poslanečník* aj. Ve spolupráci s učiteli se pokoušeli také žáci základní školy tvořit „nová“ pojmenování k některým obecným výrazům, př. *lopatka* (*rukomitka*, *pískomet*, *prachoběrka*), *psací pero* (*kaňkotuba*, *kaňkomat*, *kaňkovač brkočmár*), *oko* (*čočkovid*, *čumítka*, *vidítka*), *kalhoty* (*nohenky*, *tunelonožky*, *nohokrytky*, *slupkonožky*, *schováváky na kyřáky*) a další.
- Oblíbená byla hra se slovy, v nichž žáci hledali „jiný“ (vlastní) význam, př. *tele/vize* (pohled budoucí krávy), *cha/lupa* (vítězný pokřik při objevení zvětšovacího skla), *med/věd* (sladké učení), *gló/bus* (pojízdná hospoda), *pra/linka* (jeskynní telefon) aj.
- Pozornost lze věnovat také rozdílům mezi použitím slov dříve a dnes. Vycházeli jsme z lidového popěvku *Čáslava je hezké město / lepší nežli Prčice, / jedna huba jako druhá, / každá na půl měřice*. Zaměřili jsme se na slovo *huba*, které bylo dříve neutrální. V Komenského Písních duchovních čteme: *...a protož v uzdu pojímej svou hubu, kdokoli nechceš přijít na záhubu i zde, i věčně*. V dobré společnosti se slovo *huba* nepoužívá, pouze jako označení části zvířecího těla. Stačí však připomenout, že deminutivum *hubička* lze použít kdykoli (i v názvu Smetanovy opery). Slovo *lotr* není lichotivé, ale ve výroku *Ty můj malý lotře* už necítíme hanlivý příznak. Zmínit se proto musíme také o situačním zakotvení výroku.
- Seznamování s původem slov přispívá nejen k obohacení znalostí žáků, ale také k rozvoji mezipředmětových vztahů. V rámci jazykového vyučování upozorňujeme na různou motivaci slov, například na základě vlastností předmětů. Ve francouzštině a v angličtině se *stůl* nazývá podle toho, že je tvořen deskou (slovo *table* pochází od latinského slova *tabula* - viz i naše *tabule*). Oproti tomu německé slovo *Tisch* vzniklo podle oválného tvaru (řecké *diskos* - kruh, kotouč - viz i výraz *disk*).
- Zaujmou i příklady chybného spojování významu podobně, anebo stejně znějících slov, př. slovo *antoušek* se odvozuje od pražského rasa Antona Schecka, ale název *anton* (pro policejní uzavřený vůz) souvisí s názvem berlínské ulice *Antonstrasse*, kde bylo vězení. Jedna léčivá rostlina se jmenuje *bolševník obecný*. Název přejal J. V.

Presl z ruského slova *borščevnik* (nať této rostliny se používá do polévky boršče). Skupina hlásek *-ršč-* však byla poměrně obtížně vyslovitelná, a proto ji upravil na *bolševník*. Na Slovensku existuje pro uvedenou léčivku dokonce pojmenování *bolševník borščový* (botanické jméno je spojeno se jménem ruského původu).

- Poukázat lze i na jména, která vznikla chybným překladem, př. název české léčivky *kakost* (J. S. Presl špatně přeložil text ze starého herbáře), anebo na nezaviněné tiskařské chyby. Liška *Bystrouška* se prý původně měla jmenovat *Bystronožka*, avšak sazeč se spletl a korektor chybu neopravil.

Náměty pro práci se jmény

- Jménům by se neměla věnovat pozornost jen při nácviu a opakování pravopisného učiva. Existují i jiné souvislosti, př. **jméno a náboženská tradice** (*Marie, Anna, Josef, Kateřina, Pavel*), **historické tradice** (*Václav* - patron české země, *Jan* - Hus, *Žižka, Jiří* z Poděbrad), pojmenování **literárních či filmových hrdinů**, př. *Lada* (Princezna se zlatou hvězdou na čele), *Arabela, Angelika, Petra* (čarodějnice Saxana), *Monika* (Léto s Monikou), nemalý význam má často i **rodová tradice** (jméno se dědí z generace na generaci). Někdy ovšem přistupuje motivace jiná, např. vzpomínka na dovolenou u moře (*Jadranka, Jovana* nebo *Zoran* aj.).
- Vyhledat původ křestního jména můžeme v knize M. Knappové *Jak se bude jmenovat*. Doporučujeme využívat ve spojení s různými jmény i pranostik. Vedeme tak žáky k poznání starých zvyků či obyčejů a učitelé je mohou použít jako motivační cvičení při všestranných jazykových rozborech v mluvnici. Ve slohové výchově lze vytvořit vlastní kalendář pranostik (některé z nich mohou být i fiktivní).
- V rámci mezipředmětových vztahů lze připomenout, že česká příjmení jsou častá zvláště ve Vídni. Před 40 lety se podle statistiky v tomto městě vyskytovalo více než 14 000 příjmení českého původu u 200 000 domácností (slovanská příjmení jsou však v německém jazykovém prostředí v mnoha případech poněmčena). O pravopisnou úpravu jména mnohdy lidé usilovali nejen v rakouském či německém prostředí. Český bohemista *Václav Flajšhans* změnil způsob psaní svého jména (původně německého), z *Jiřího Wachsmanna* se stal *Jiří Voskovec* aj.
- Práci s příjmeními může motivovat jakýkoli telefonní seznam. V nižších ročnících se zaměříme např. na vyhledávání různých slovních druhů a jejich abecední řazení, všimneme si výskytu jmen zdrobnělých ve srovnání se jmény nezdrobnělými (*Bouda / Boudička, Chalupa / Chaloupka, Motyka / Motyčka* aj.), ve vyšších ročnících si všimneme slovesného vidu (na střední škole způsobu slovesného děje), př. *Bral, Dobral, Zabral; Chvátal, Dohodil* aj. Jména lze dělit podle různých kritérií, která si mohou zvolit i žáci sami, př. na jména ze zvířecí a ptačí říše (*Bažant, Daněk, Holub, Jelen* aj.), na jména mající původ v pojmenování ovoce (*Borůvka, Hruška, Malina, Trnka*), zeleniny (*Cibulka, Kapusta, Mrkvička*), stromů (*Dub, Lípa, Vrba*), květin (*Fialka, Pivoňka, Růžička*), na jména označující povolání (*Cihlář, Krejčí, Mlynář, Švec*), na jména označující vojenské hodnosti (*Kaprál, Maršál, Vojáček*), na jména, označující dny v týdnu (*Středa, Pátek, Neděla*), houby (*Hřib, Kozák, Liška*), potraviny a pokrmy (*Buchta, Klobáska, Koláček, Slanina*), příslušníky rodiny (*Babička, Dítě, Strýček, Synek, Vnouček*), části lidského těla (*Brada, Hlava / Hlavinka, Koleno, Nos*), biblické postavy (*Abrahám, Lazar, Mojžíš, Šalamoun*), pohádkové postavy (*Bajaja, Kašpárek, Král, Popelka, Šašek*), národnosti (*Čech, Němec, Rakušan, Turek*) aj. Z přídavných jmen jsou frekventované názvy barev (*Bílý, Červený, Fialový, Zelený, Zlatý*), slovesa jsou často zastoupena uvedením vlastnosti (*Chvátal, Kvapil, Páral* aj.).
- Můžeme vyhledávat i jména označující protiklady (opět lze pracovat s telefonním seznamem, anebo využívat fantazie), př. pan *Veselý* x *Smutný*, *Slušný* x *Hrubý* /

Hrubec, Tlustý x Hubený, Vzteklý x Rozvázný, Vážný x Smíšek, Malíř x Mazal, Černocho x Běloch aj.

- Místní jména se vyskytují rovněž v příslovích, př. *Dívá se jedním okem do Brna a druhým do Husovic* (šilhá), *Je to stále jedna Afrika* (mluví stále totéž) - v českém prostředí má stejný význam rčení *Jemu je Pardubice jako jitrnice*. Mnozí jezdí do *Svratky pro hrnce* (chrápou). Pokud máme jít *do Kaplice na vysokou školu*, měli bychom se tam učit „móresům“. Pěkně se rýmuje lašské rčení *Je pohrupavy od Opavy*.
- Některá místa z lidových rčení na mapě nejsou. Řada lidí pochází z *Balíkova*, z *Fňukálkova* nebo *Hulvátova*, ti, kteří mají srdce tvrdé, jsou z *Habrova* apod.
- Inspirovat nás může práce *Lidová rčení* od J. Zaorálka. Asi bychom měli vždy *pamatovat na navrátila* a neuskutečňovat slíbené až *na svatého Jindy*, nebo dokonce *na svatého Nikdy*. V tanečních by žádná z dívek asi nechtěla tančit s *Jankem Koutovic* nebo s *Tondou Lavicovým* (na Moravě s *Jankem Stojanovým*). Ženich může být z *Berouna* (rád by se oženil), ale i *od Drážďan* (nepomýšlí na svatbu, jen svou dívku „dráždí“). Zaujmu i méně známá spojení, např. *hledám svatopluka* (vzpomínám na ztracený blahobyť - podle velkomoravského knížete) či *nezapomíná na bonifáce* (na konání dobrých skutků).
- Vždy je však třeba *mít filipa* a znát *své pappenheimské*. (Původně šlo o označení příslušníků rakouské pluku pod vedením Gottfrieda Pappenheima, který bojoval ve třicetileté válce pod vedením Albrechta z Valdštejna proti švédským vojskům a jde o citát z tragédie Valdštejnova smrt od F. Schillera ve významu „vím, na koho se mohu spolehnout“, avšak postupně převládla význam opačný - nemohu se na nikoho plně spolehnout.) Je vhodné žákům ukázat, že rčení často vznikala v určité souvislosti, např. výrok *nouze naučila Dalibora housti* se spojuje s operou B. Smetany *Dalibor*.
- Problematice jmen jsme se věnovali záměrně, neboť se domníváme, že by mnoha námětů mohli učitelé využívat při své práci. J. Hubáček uvádí: *...i když si (žáci) jméno musí vymyslet, zbavuje se tím příběh do jisté míry obecnosti a žákům to usnadňuje stylizaci* (1989, s. 175).

Poznámky k jednotlivým slovům, na něž se lidé často ptají

Chatař a četař

- Až do doby, kdy užívání internetu nebylo běžné, byla obě slova jasná a srozumitelná; uživatel rekreační nemovitosti, chaty, byl **chatař**, zatímco označení **četař** bylo názvem vojenské hodnosti. Jakmile se však rozšířil **chat** [čet], tj. písemná diskuse více osob po internetu, vznikl problém, jak označit účastníky takového komunikování. Přípona *-ař* je v češtině nejběžnějším odvozovacím prostředkem jmen odvozených od pojmenování toho, čím se dotýčný člověk zabývá; kdo peče, je *pekař*, výrobce cukrovínek je *cukrář* apod., a proto ten, kdo pěstuje *chat* [čet], je *chatař = četař*. Problém spočívá v tom, že základní podstatné jméno je anglického původu a ještě nezdůvodnilo natolik, aby se podobně jako *víkend, dispečer, hokej* nebo *tramvaj* psalo počestně. Dosud jsme byli zvyklí psát *chat* a číst [čet]. Vyslovíme-li *četař*, není žádoucí zaměňovat účastníka internetové besedy s hodností četaře na vojně. Tomu slouží hybridní pravopis v podobě *chatař*. Jde o takzvanou homografii; dvě slova se píšou stejně a vyslovují se dvojím způsobem, protože nejsou příbuzná; *chatař* ve výslovnosti podle češtiny je ten, kdo se rekreuje, přechodně bydlí na chatě, kdežto *chatař* vyslovované jako *četař* je „konverzující“ po internetu. I když jde o stav poněkud násilný a češtině nepřirozený, není vhodné žádat jeho změnu, přinejmenším do doby, než se základní slovo *chat* vžije tak, že se ustálí v pravopisné podobě počestně. Je tu docela jiná situace než ve slovech *lízat, líznout (si)* ve významu „pronajmout si něco formou leasingu“. Slovo *leasing* se už sporadicky objevuje zapsané v podobě *lízink*, i když toto psaní dosud

běžné není (nikdy nepíšeme hybridně; buď *-ae-*, *-s-* a na konci *-g*, nebo zcela podle výslovnosti), a proto i odvozené tvary je možno psát s *-íz-* a psaní *Toto auto je možné si leasnout z bazaru* se zdá být násilné. Naopak v případě slov *chat*, *chatař* je nevhodné počestit jen odvozeninu za situace, že stejně psané *četař* označuje něco jiného a je opřeno o slovo u nás běžně už dlouho vžitě.

Karma

- V češtině máme **dvě slova karma**, obě vyslovujeme stejně s krátkým *a*. To první znamená plynový průtokový ohřívač a vzniklo ze začátků obou jmen někdejšího výrobce těchto ohřívačů Karla Macháčka, továrníka z Českého Brodu. Stalo se slovem značkovým, podobně jako *junkers* podle známého výrobce německého, a píše se s malým začátečním písmenem. Zajímavější je však slovo *karma*, které je přejato ze sanskrtu a vyslovuje se s dlouhým *á*, s dlouhým snad proto, aby se odlišilo od označení průtokového ohřívače, a možná i podle protažené výslovnosti germánské. Správná výslovnost je však s krátkým *a*, stejně jako ve slovech odvozených např. v přídavném jménu *karmický* nebo *karmanový*. *Karma* nebo také *karman* je souhrn všech činů člověka, dobrých i zlých, které se sčítají a v pojetí hinduistů i buddhistů člověka provázejí do příštího života, v němž má za úkol odčinit předchozí prohřešky a je odměněn blahem za dobré skutky. Mluvíme o tom, že někdo má dobrou, jiný zlou *karmu*, případně dobrý či zlý *karman*. Jen zdánlivě podoba *karman* připomíná ruské slovo s významem *kapsa*, to je původu neslovanského a v podrobnostech nejasného, v žádném případě však indického (soudilo se například na počátek semitský, uzbecký, řecký i latinský, žádný výklad však není přesvědčivý). Jen lze připomenout, že jméno barvy *karmín* a odvozené slovo *karmazín* (tmavočervený předmět), označující nejčastěji látku, je původu arabského, do středoevropských jazyků přejaté přes italsčinu, kam se nejspíš dostalo zásluhou obchodníků. Není příbuzné s nářečním moravským slovem *karmín* / *karmina*, které znamená „vepřové hody“ a stejně jako slezské *karmaš* (masopustní hody, posvícení) přejato ze starší němčiny z tvaru, který dnes známe z německého *Kirchmesse*. Indické *karma* / *karman* (odpadá zakončení = tentýž jev jako dublety typu českého *plémě* / *plemeno*, *břímě* / *břemeno*, *sémě* / *semeno*, *témě* / *temeno* a něco podobného známe z mnoha dalších indoevropských jazyků.

Žádáme dementy?

- V současném tisku se rozšířilo psaní slova **dementi** ve významu „popření nepravdivé zprávy“ s tvrdým *-y* na konci. I když čeština preferuje u vžitých přejatých slov zásadu „piš, jak slyšíš“ (viz *dispečer*, *fotbal*, *refjíz*) odchylně od pravopisu jazyků původu těchto slov (na rozdíl od méně vžitých slov typu *notebook*, *redwood*, *franchising*) a i když v češtině výslovnost *-ty-* označujeme ypsilonem pro odlišení od výslovnosti [-ti-], kde před *-i-* háček nad *t* (a obdobně *d*, *n*) nepíšeme (výjimkou jsou jen čínská vlastní jména typu *řeka Jang-c'-ťiang*), v tomto případě je přece jen nutno postupovat jinak. A proto se v Pravidlech českého pravopisu v kterémkoliv vydání dočteme, že nesklonné slovo *dementi* v platnosti „oficiální oznámení, že něco předtím otištěného se nezakládá na pravdě“ se píše s měkkým *-i* a vyslovuje se s *-ty* na konci. Je tomu tak proto, že čeština má slovo **dement**, skloňované podle vzoru *pán*, ve významu „kdo je dementní, kdo trpí duševní chorobou projevující se oslabením rozumových schopností v důsledku degenerativních změn v mozkové tkáni“. Množné číslo má 1. pád *dementi*, zde vyslovované s *t'* před *-i*, ale 4. a 7. pád *dementy*, přesně podle vzoru *pán*. Pokud se někdo cítí postižen zprávou v tisku a obrací se na redakci, aby uveřejnila tiskovou opravu, žádá *dementi*, a nikoliv *dementy*, i když se obojí vysloví stejně, jen psaní je různé. Homofonie je nejčastějším případem toho, že jazykovědci ustupují od zásady

„piš, jak slyšíš“ a udržují například vyjmenovaná slova po obojetných souhláskách, i když návrhů na zrušení tohoto „drilu ve 3. třídě základní školy“ bylo bezpočet. Případ *dementi/dementy* je jedním z dokladů toho, že psaný jazyk musí rozlišovat některý významy jen pravopisem kvůli zřetelnosti a srozumitelnosti sdělení. Jen ještě dodáme, že *dement* i nesklonné *dementi* jsme přejali z latiny a obojí je od stejného slovtvorného základu.

Telefónica „ou tú“?

- Po privatizaci Českého Telecomu španělskou společností se na propagačních materiálech správce telekomunikační sítě objevilo „poučení“, že označení O2 (někde psáno i O₂, tj. stejně jako značka molekuly kyslíku) je třeba číst „ou tú“, tj. anglicky. Je vidět, že autoři tohoto „doporučení“ se neradili s jazykovědci. Češi jsou zvyklí číst tzv. iniciálová slova typu ČD, MZV aj. „česky“; je-li ve slově samohláska, jako například ODA, čteme stejně jako odpovídající slovo s malými písmeny, tedy „oda“, někdy je přípustné oba způsoby čtení kombinovat (ČTK číst i „četka“). Takto můžeme číst také slova vztahující se k zahraničním skutečnostem, například jméno německé sociální demokracie SPD (*es-pé-dé*). Jen v případě, že jde o pojmenování něčeho anglosaského, je možné čtení dvojí, tedy zkratku USA můžeme číst buď [ú-es-á], nebo anglicky [jú-es-ej]. Slova jiného než anglického původu anglicky nečteme. Společnost Telefónica má základní pojmenování psáno španělským pravopisem; kdyby totéž bylo anglicky, muselo by se napsat *Telephonica* s krátkým *-o-* a *-ph-* místo *-f-*. Poněvadž základní označení není psáno anglicky, není vhodné index O₂ vyslovovat jinak než česky; kombinace dvou nečeských pravopisných systémů, respektive dvou cizojazyčných způsobů výslovnosti, není vhodná. Je proto na místě výslovnost „*telefonika ó dvě*“. Trochu jinak je tomu u označení hokejové extraligy; pokud index O₂, respektive O2 stojí samostatně, je přípustná výslovnost obojí, ale jsme-li Češi, řekneme to raději česky.

Reálný a realistický

- Obě přídavná jména jsou správná a významově dosti blízká, přesto je nemůžeme navzájem zaměňovat. Nelze říkat o navrhovaných opatřeních, návrzích zákonů anebo námětech pro činnost, že „by to (ne)bylo *realistické*“. V tomto případě je namísto říci *reálné*. Přídavné jméno **reálný** je synonymní k *skutečný*, *uskutečnitelný*, *vycházející ze skutečného stavu*, *z rozumně zjištěných možností*. Jeho opakem je *fiktivní*, *neskutečný*. V některých případech lze vedle *reálný* použít přídavného jména **realizovatelný**, jehož synonymem je domácí slovo *uskutečnitelný*. V dřívější době se přírodním vědám říkalo *vědy reálné* (oproti spojení *vědy humanitní*), existovala i *reálná gymnázia*, tj. taková, kde vedle humanitního vzdělání byla pozornost věnována studiu předmětů přírodovědných. V matematice jsou *reálná čísla* protikladem k *číslům imaginárním* (nelze graficky znázornit jejich polohou na číselné ose). Přídavné jméno **realistický** se vztahuje ke slově *realismus*, *realista* užívaným v různém významu, nejčastěji o uměleckém nebo myšlenkovém směru. Můžeme mluvit o *realistickém* výkladu něčeho, co se stalo nebo se právě děje, v protikladu k fantazírování. Řekne-li někdo, že něco v popisované skutečnosti není nebo je *realistické*, nemyslí tím přesně totéž, co se vyjadřuje slovem *reálné*; např. termín dokončení stavby (do podzimu, za rok apod.) je nebo není *reálný*, avšak nelze jej kvalifikovat jako *realistický* či *nerrealistický*, protože stavba s uměleckým směrem *realismus* sotva souvisí. Naopak jevištní zpracování např. života lidí je či není *realistické* podle toho, jak autor skutečnost pojme, ale nemůžeme říci, že není *reálné*, je-li hra napsaná a hraná.

Karbanátek či karbenátek

- Častá je chyba na jídelnících se vyskytuje při uvádění tohoto jídla (nesprávně se píše *karbenátek*). Jméno pokrmu není staré. V první polovině 19. století se smažené bochánky z rozemletého masa doplněné přísadami, někdy také vyrobené ze zeleniny, například kapusty, u nás nedělaly. Jídlo je jihoevropského původu. Připravovalo se pečením na dřevěném uhlí (dalmatské *čufy*, bulharská *kjufteta*, turecké *köfte* je v podstatě totéž, i když u nás se dala přednost smažení) a jeho pojmenování je italského původu, od slova *carbo* (uhlí). Italové vytvořili podobu *carbonata* pro pokrm. Tento tvar se dostal do Francie, tam byl upraven na *carbonnade* (*c* či *k*) a podobu *karbonade* přijaly i jihoněmecké dialekty. Vídeňští kuchaři pak způsobem obvyklým jejich tvoření slov provedli další úpravu jména, vytvořili zdrobnělé *Karbenatl* se změnou *a > e*, v tamějších nářečích nikoli ojedinělou. K nám se různými cestami dostaly 3 podoby; původní *karbonát*, rozšířené zdrobnovací příponou *-ek* v *karbonátek*, hlavně do jihočeských nářečí v 19. století, tato forma dnes téměř zanikla, vídeňské (po úpravě) *karbenátek* na Moravu, tato podoba žije jako nespisovná i v Čechách, a konečně tvar *karbanátek*, jehož prostřední *-a-* na místě původního *-o-* jazykovědci vysvětlují asimilací, se ujal hlavně v Praze jako nejběžnější a je považován za oficiální spisovné jméno pokrmu. Přípona *-ek*, původně vyjadřující, že jde o zdrobnělinu, se již takto necítí, protože přejaté slovo se bez přípony u nás nikdy neužívalo. Slovo *karbanátek* není jediným jménem jídla, jehož přejetí si neuvědomujeme. Oblast pokrmů je okruhem slov s častým přejímáním a málokdo ví, že slovo *chléb* je velmi staré, germánského původu, *palačinka* k nám přišla z Uher a je zkomolením románského *placenta*, *knedlík* je germanismus již Husem kritizovaný apod.

Cvok

- Většina mladých lidí zná slovo *cvok* v s hanlivým příznakem jen ve významu „pomatenec“ a skloňuje ho podle vzoru *pán*. Jen starší generace pravděpodobně ví, že původní platnost slova *cvok*, skloňovaného podle vzoru *hrad*, je „krátký hřebík se širokou hlavičkou“, používaný hlavně při výrobě bot; dnešní boty se vyrábějí jinou technologií a obuvníci zpravidla mluví jen o *cvočcích*, protože nezdobnělý tvar navozuje představu něčeho velkého. Původně byl *cvok* dost veliký, protože sloužil k připevnění terče (byl uprostřed a zbarven černě). Kdo mířil přesně, *trefil cvok*, tj. v dnešní terminologii „trefil do černého“ (Jungmannův slovník dokládá toto spojení jako živé). Je zajímavé, že jde o germanismus regionální, vídeňský; severní německé dialekty užívaly i v tomto významu tvaru *Zweck(nagel)*, výslovnost s *-o-* je výsledkem německé úpravy. V češtině, protože tvary *cvek* „uzenina“ (význam je hodně nový, počátkem 19. století ještě neznámý i v němčině) a *cvok*, v některých nářečích i *cvek* „široký hřebík“, se k nám dostaly různými cestami, není původ dost průhledný, navíc je zastřen spoustou nespisovných citově zbarvených podvýznamů. Jednu dobu se říkalo *mám cvoky* (peníze), odjinud známe *cvok* (kuří oko), výrobně hřebíků se říkalo *cvokovna* i *cvokárna* (před 100 lety kdo řekl, že *pracuje ve cvokárně*, mluvil vážně) atd. Oprávněně se ptáme: patří slovo *cvok* do národního jazyka? V oficiální mluvě či jako odborný termín není dnes slovo *cvok* v žádném, tedy ani běžném, ani zanikajícím významu na místě. Žertovně, citově zbarveně a všude tam, kde jsou náležité či očekávané alegorické obraty, metafory nebo přiléhavé opisné vyjádření, je slova vhodné užívat. Ale vždy mějme na zřeteli posluchače či čtenáře. Ten někdy čeká, že mu vytvoříme dobrou náladu, jindy není zvědavý na rádoby neobratné výrazy a jejich necitlivá spojení. Také při vyjadřování platí: všeho s mírou.

Kivi a kiwi

- Čeština pravopisně rozlišuje jméno nelétavého nočního ptáka z řádu běžců, který je domovem na Novém Zélandě, od pojmenování malých chlupatých plodů liány se zelenavou dužinou a drobnými černými semeny. **Pták je *ten kivi*** (i samice, nikoli *ta kivi*). Mužský rod se ujal zásluhou českých cestovatelů v 19. století. **Plod je *to kiwi***. Pojmenování obou pochází od stejného základu Je přejaté z maorštiny, jazyka novozélandského původního obyvatelstva. Stejného původu je i mezinárodně užívané slovo *tabu*. Důvodem různého rodového zařazení i různého psaní jsou cesty a čas přejetí obou významů. Jméno ptáka se po světě rozšířilo prakticky hned po objevných plavbách, kdy nejprve Holanďané poznali živočichy jimi objevených krajin. A protože starší nizozemština vzhledem k tamější výslovnosti přepisovala maorský zvuk jednoduchým *-v-*, pojmenování ptáka se po světě rozšířilo v tomto přepisu. Naproti tomu jméno ovoce, které je domovem v Číně, ale jehož pěstování se až později rozšířilo na Novém Zélandu, se šíří po světě v podobě psané Angličany. Nizozemština i angličtina užívá *v* i *w*, nevyslovuje však obě souhlásky stejně. A jména všech plodů jsou v angličtině středního rodu (*it*). Náš způsob psaní i rodové zařazení je podle angličtiny. Je třeba dodat, že ovoce u nás nebylo známo v době před druhou světovou válkou a rozšířilo se až v době, kdy se začalo pěstovat také ve Středomoří, a odtud se k nám dovážet. V domovském jazyce (maorštině) gramatický jmenný rod není, není v žádném jazyce Oceánie; zakončení *-i-* není samo o sobě v češtině vodítkem k rodovému zařazení, domácí slova u nás takto zakončená nejsou. A vazba gramatického rodu na přirozený je velmi volná, slova *vrána*, *sojka*, *straka*, *kavka* jsou pouze rodu ženského, kdežto *čáp*, *páv* apod. pouze rodu mužského.

Zavináč

- Do konce osmdesátých let minulého století se slova *zavináč* užívalo jen ve významu „zavinutý marinovaný plátek ze sledě plněný naloženou zeleninou“. Se zaváděním elektronické pošty však do užívání běžně pronikl význam jiný: „znak nezbytný při psaní elektronické adresy“, který se již ujal natolik, že jakýkoli pokus o jeho nahrazení termínem vypadajícím „spisovněji“ by byl marný. I když dosud existují lidé, kterým se slovo *zavináč* v tomto významu nelíbí buď proto, že dělá dojem „familiárního“ vyjadřování, nebo proto, že nemá analogie v cizích jazycích. Jenže překládáme-li slovo *zavináč* do cizích jazyků, nemáme všude jako ekvivalent právě podstatné jméno. Angličtina proti českého *zavináč* má pouhou předložku „*at*“, tu přejala i němčina, v níž základní význam anglické předložky neruší svou homonymitou pochopení. V ruštině se říká *sabáčka*, tedy „pejsek“, v italštině *chiocciola* - „malý hlemýžď“, a překvapivě hebrejštiny má jako synonymum slovo *štrúdl*, je to slovo původem německé nářeční, které jsme my Češi zvyklí používat jen v jenom z jeho významů, totiž „závin“, zatímco v němčině může označovat mimo jiné i virus (nikoli počítačový). Zajímavý byl přístup Francouzů k tomuto výrazu vlastním terminologií počítačové techniky; Académie française, která stanoví znání odborných termínů (s platností zákona, a proto neužívání či náhrada se postihuje jako přestupek), nařídila užívání slova *arrobe*, ale mnoho Francouzů si už předtím osvojilo výraz *arobase* ze španělštiny, původně označení duté míry. Toto slovo najdeme také v některých novodobých francouzských slovnících. Zajímavé je to, že české slovo *zavináč* se dá skloňovat a při popisu užívání výpočetní techniky a jejích součástí se od slova *zavináč* dají odvozovat slova další. Angličané a Němci své výrazy takto do věty zapojit nemohou, a proto jazyky, které místo anglické předložky užívají podstatného jména, jsou schopny využívat více různých syntaktických konstrukcí.

Závin alias štrúdl

- V reklamních letáčích obchodních řetězců se propaguje zlevněný *štrúdl* s *ů*, ačkoli Pravidla českého pravopisu, Slovník spisovné češtiny pro školu i veřejnost i Slovník spisovného jazyka českého uvádějí tato slova s *ú* a poznamenávají, že ve slovech přejatých se *ů* s kroužkem nepíše, tedy *štrúdl* stejně jako *múza*, *ragú*, *skútr* aj. (je třeba dodat, že otázka, zda to některé slovo se ještě cítí jako cizí, tj. nevžitě, anebo už zdomácnělo podobně jako slova *hokej*, *klempíř*, *farář* aj., všechna původem přejatá a psaná podle české výslovnosti, je mnohdy diskutabilní a právě u slova *štrúdl* se i mnozí jazykovědci domnívají, že jasně zdomácnělo!) - a některá vydání Pravidel dokonce slovo *štrúdl* ani ve slovníkové části neuvádějí. Jde o slovo přejaté z rakouské němčiny - a zajímavé je, že podle Machkova etymologického slovníku odtud došlo k přejetí dvojímu; jako pojmenování závinu je z německého *der Strudel*, ale ve významu „průvod školáků, uspořádaná menší skupina lidí jdoucích za sebou“ (*chodit ve štrúdlu*) je z německého *das Rudel* (houf) a obojí se v češtině snad ze žertu ztotožnilo. Ač se zdá, že německé slovo dokonale zdomácnělo, přece jen ještě je třeba psaní kroužkovaného *ů* označit jako nesprávné. Skutečné české označení tohoto pečiva je slovo *závin*. Není staré, Jungmannův slovník je ještě neuvádí, ten zná v příslušném významu jen tvar *zaviňák*; máme za to, že podoba *závin* se ujala v našem jazyce vlivem M. D. Rettigové a v některých krajích naprosto nad *štrúdl*em zvítězila. Není přitom důležité, zda jde o závin tažený či pečený, ostatně i německý *štrúdl* je označením několika druhů pečiva, jehož vnitřek nemusí být právě jen z ovocné suroviny, jak tomu bylo od původu. Slovo *závin* je hezké české a bylo by škoda, kdyby zaniklo.

Šmitec!

- Ve slově *šmitec* se píše *-i-*, ačkoli se obecně soudí, že jde o nespisovnou podobu slova *smyčec*, tedy odvozeninu od „vyjmenovaného slova“ *smýkat*. Tato úvaha má však dvě chyby: Slovo *šmitec* nelze považovat za synonymum k *smyčec*, protože se používá jen citově ve smyslu příslovce „dost“, kdežto *smyčec* je podstatné jméno skloňované ve všech pádech a obou číslech s jasným hudebním významem. Druhá chyba: sloveso *smýkat* a také *zamykat*, *odmykat*, *vymykat* (*se*) a další předponová slovesa mají k sobě dokonavé tvary na *-m(e)knout*: *semknout* i *smeknout*, *zamknout* i *odemknout*, *vymknout* aj., paralelně k nimž existuje jiné sloveso *mikat*, dnes téměř neužívané, a to má k sobě dokonavé *miknout* „kmitnout, mrsknout, švihnout“. A. Jirásek píše, že „se začaly mikat a blýskat motyky, lopaty“, Mrštíkové popisují, že „sýkora mikne ocáskem“. Toto *mikat/miknout* etymologicky souvisí se slovem *kmitnout*; podrobněji o tom píše V. Machek v Etymologickém slovníku českého jazyka. Jungmannův slovník nás poučuje, že slovo *šmitec* kromě toho, že nespisovně používané ve významu *smyčec*, znamená také *mušku tiplici*, menší než komár, která se večer objevuje v hejnech. Jungmann cituje také hromadné jméno *šmičí* se zdvojnásobeným *šmičísko* ve významu „sítiny, hustý porost bažinatých míst, okrajů vodních ploch“ s odvozenými přídavnými jmény *šmičný*, *šmičnatý*, *šmičový* „plný stín“. Všechny tyto tvary ukazují, že spojení slova *šmitec* s podstatným jménem *smyčec* vzniklo pod vlivem falešného etymologického povědomí a není původní. A protože slovo *šmitec*, které etymologové nespojují se slovem *smýkat*, tedy ani se slovem *smyčec*, není ve vyjmenovaných slovech, nevidíme důvod psát v něm *-y-*. Povědomí, že *šmitec* je „totéž“ jako slovo *smyčec*, mohlo být posíleno i skutečností, že v citově zabarvených slovech se na počátku *s-* a *š-* často zaměňuje; máme například lidový tvar *šmejknout* vedle spisovného *smýkat*. To však nelze srovnávat.

ZVUKOVÉ PROSTŘEDKY

Zvukové prostředky souvislého projevu

Nejvyšší jednotka mluvního aktu je **promluva**, která se skládá z **vět** – nejmenších promluvových celků uzavřených po stránce významové a intonační. Věty se dále člení ve **větné úseky** (kóla), které jsou vymezovány a určovány po zvukové stránce pauzou a dalšími intonačními prostředky (větný přízvuk, melodie). Složkami, z nichž je vybudován větný úsek, jsou tzv. **přízvukové takty**, vymezovány především **slovním přízvukem**. Nejmenší jednotkou řeči je **slabika**.

Slabika

- Sama o sobě nemá slabika kromě výjimek, kdy tvoří slovo. Základem slabiky je většinou samohláska nebo dvojhláska (*sám, soud*), anebo slabikotvorná souhláska *l* (*mlčet*), *r* (*trhat*), *m* (*osm*), ve jménech cizího původu *n* (*Rychnburg*), v dialektu to může být i *ň*.
- Podle hláskového složení dělíme slabiky na **otevřené** (*sta-ro-ba, ml-ha*) a **zavřené** (*mrz-nout*). Pro češtinu je možno považovat za krajní mez při vzniku slabiky skupinu čtyř souhlásek na počátku slabiky (*vsříc, pštros*) a skupinu tří souhlásek na jejím konci (*zábst, pomst*). Nejdělsím typem slabiky jsou **monosylaba** typu: *strast, ctnost*.
- Jestliže převládají otevřené slabiky, vyvolávají při poslechu pocit libozvučnosti (francouzština, italština), jazyky s malým počtem otevřených slabik jsou méně libozvučné (němčina). V češtině je tendence tvořit spíše slabiky otevřené (*mat-ka* i *ma-tka, sest-ra, ses-tra* i *se-stra*). Označení **pobočná slabika** se užívá v těch případech, kdy slovo začíná sonorou a po ní následuje ještě před vrcholem první slabiky jedna nebo více souhlásek (*rty, mzda, lstivý*).
- Připomínáme, že dělení slov na slabiky nemusí vždy odpovídat jeho slovtvorné stavbě (*ro-zum, o-bo-čí*).

Hra na morseovku

Uvádějte co nejvíce slov podle vzoru:

- . . . Rá-kos-ní-ček, ká-vo-mlý-nek, ná-rod-ní-ho, lí-sko-vý-mi;

. . . lu-pí-ne-ček, ma-lá-ri-e, kal-vá-ri-e, pa-tá-li-e, ma-zá-ne-ček;

- . . . klá-ves-ni-ce, ná-po-vě-da, pí-cha-ne-ček, lí-va-ne-ček, lí-tos-ti-vost.

Tvořte další příklady.

Takt a rytmus

- **Takt** je tvořen jednou přízvuknou slabikou a jednou nebo několika slabikami nepřízvuknými, např. *louka* /- x/, *trolejbus* /- x x/, *pracovitý* /- x x x/. V češtině se nejčastěji vyskytují takty dvouslabičné a trojslabičné. Mají formální podobu trochejské stopy /- x/ a daktylské stopy /- x x/. Proto se někdy říká, že mluvená podoba českého jazyka má daktylotrochejský spád. Takt se vždy nemusí shodovat se slovem, může být tvořen i několika slovy; např.
Rozhodli jsme se zde odměnit vás za vaši dobrou práci.
- x x x x x /- x x x /- x x /- x / - x
- Částí taktu se tak stávají nepřízvukná jednoslabičná slova, tzv. **příklonky**. Jde především o zvláštní tvary osobních zájmen (*my, ti, si, tě, se, mu, ho*), o tvary slovesa *být* jako součást složených slovesných tvarů (*by, bych, bychom, byste, jsem*

aj.) a o spojku *však*, která bývá často umístována na druhém místě ve větě, jak je to obvykle u příklonek pravidlem.

- Celkový charakter českých taktů je klesavý; síla hlasu klesá směrem od přízvučné slabiky k slabice nepřízvučné. Toto pravidlo je narušeno pouze v případě, že se v souvislé promluvě vyskytne tzv. předtaktí (jednoslabičná nepřízvučná slova na začátku věty, např. *a, i, že, až* aj.). Pro tento jev se někdy užívá i názvu předrážkový takt.

A tento příběh je pravdivý?

x /- x /- x x /- x x

- Mluvená čeština se snaží vytvářet takty stejné délky, a proto se každá promluva rozpadá na přibližně stejně dlouhé takty. Jde o projev *rytmu řeči*. Při poslechu běžného rozhovoru si uživatelé jazyka rytmus prózy neuvědomují, protože jeho pravidelnost není tak zřetelná jako u poezie. Přesto je však čeština jazykem rytmizovaným.

Cvičení

V ukázkách sledujte, v čem je kromě pravidelnosti další rozdíl mezi rytmem poezie a rytmem prózy:

Klasy pšeníc ožehuje slunce
hnědnou jako kůrka chlebová,
vlčí máky s ohněm na korunce
skví se jasnou krví domova.

Z kamenité země do studánek
stáhla se dnes všechna posila.
Nesu čerstvě orosený džbánek,
zvedněte se, ženci, od díla.

Vždycky, když se nad studánkou skláním,
spatřím v ní své líce zardělé,
žencům zase zlatým mihotáním
zrcadlí se slunce na čele.

(Podle F. Hrubína)

My, kteří spolu chodíme, chodíme se koupat do Kalhot nebo ke Klobouku. Cizinci se táží, odkud tato jména svůj původ vzala? Odpovídám, že tato jména pocházejí od nepaměti. Poněvadž všichni hoši, co se chtějí koupat, musejí se nejdřív svléknout do naha a pak v náručí si přenést všechny šaty na druhou stranu.

Před dávnými lety se přihodilo, že jeden kluk při přenášení upustil kalhoty. On o tom nevěděl a kalhoty mu uplaval. On se nazývá Rudla Venclíků. Dneska už je velký chasník, vyučil se v nožířství a prodává kudly o jarmarku. Pročež se to místo nazývá U kalhot.

(Podle K. Poláčka)

Slovní přízvuk

- Hlasitějším vyslovením některé slabiky nebo taktu vzniká **slovní přízvuk** (označujeme ⚫). V češtině je slovní přízvuk stálý a je umístěn na první slabice slova nebo taktu, tzv. **hlavní přízvuk**. Poněvadž při něm dochází k zesílení výslovnosti, jde o přízvuk **dynamický**. Průvodním znakem jsou i rozdíly v tónové výšce, které jsou v některých jiných jazycích znakem hlavním, a proto mluvíme o přízvuku tónovém neboli **melodickém**. Čeština patří k jazykům s dynamickým přízvukem.
- Vedle hlavního přízvuku rozlišujeme i **přízvuk vedlejší**. Jeho použití není závazné. Častý je u víceslabičných slov a bývá umístěn na slabikách lichých (⚫*nejsta*⚫*rostli*⚫*vější*) nebo na předposlední slabice (⚫*zaznamená*⚫*vany*). Pravidelně se vedlejší přízvuk vyslovuje ve slovech složených (⚫*země*⚫*dělský*). Akusticky tak signalizuje začátek druhé části složeniny a usnadňuje posluchači orientaci v

promluvě. Vedlejší přízvuk je častý zvláště při pomalé výslovnosti, slouží k větší přehlednosti mluvy a brání tzv. polykání koncových slabik (•*praco*•*val jsem*, •*usta*•*noveni*).

- Jednoslabičná předložka má hlavní přízvuk a slovo, s nímž se spojuje, se k ní přiklání (•*po Labi*, •*na východě*, •*ke škole*). V autentických mluvených projevech, při nichž mluvčí usiluje o co největší srozumitelnost, lze sledovat posuny přízvuku z jednoslabičné předložky na následující slovo, a to v těchto případech:
 - po předložce následuje velmi dlouhé slovo (*na* •*nejnenápadnějším* •*místě*);
 - po předložce následuje nesklonné slovo, např. příslovce (*na* •*velmi* •*nenápadném* •*místě*);
 - při silném zdůraznění slova po předložce (•*zůstanete na* •*tomto místě*).
 V uvedených případech je však možná i výslovnost s přízvukem na předložce.
- Neslabičné předložky *s*, *z*, *v*, *k*, se vyslovují se slovem, k němuž náleží, jako jedno slovo (přízvuk samy nemohou mít, poněvadž netvoří slabiku). Stanou-li se slabičnými (*se*, *ze*, *ve*, *ke*), přízvuk mají.
- Rozšíří-li se jednoslabičné předložky o *-e* (*od - ode*, *nad - nade*, *pod - pode*, *bez - beze*), hlavní přízvuk na nich zůstává a následující slovo se k nim přiklání (•*ode mne*, •*nade všechno* aj.).
- Dvojslabičné předložky (*mimo*, *mezi*, *kromě*, *skrze*, *podle*) i jejich zkrácené podoby (*krom*, *kol*, *skrz*) a předložky *dle*, *zpod* nemívají hlavní přízvuk (*mezi* •*stromy*, *skrz* •*řad*, *dle* •*předpisu*). Mohou mít hlavní přízvuk tehdy, když na ně klademe důraz (•*kromě tebe*). Hlavní přízvuk mají obvykle předložky primární (vlastní), sekundární (nevlastní) ho nemívají.
- Příklonky jsou slova, která v proudu řeči nemívají přízvuk. Připojují se:
 - k přízvuknému slovu, které předchází (•*myl_jsem_se*, •*přál_bych_mu* •*zdraví*);
 - řídčeji ke slovu, které následuje (sem náleží i nepřívukné předložky), a tvoří s ním jeden přízvukný celek (•*po Vltavě i_•po Labi*, *mezi_•otcem_a_•matkou*, *čekal*, *že_•přijde* •*včas*).
- Příklonná slova mohou mít za jistých podmínek i přízvuk hlavní, např. •*Kdo to je?* x *Kdo* •*je to?* •*To je můj* •*přítel*. x *To* •*je pravda*.

Cvičení

Čtete se správným přízvukem:

Přehrabávat, bezvýznamný, nadprůměrný, profesor, radiotechnika, regionální, subjektivní; podivuhodný, žlutozelený, modrooký, cílevědomý, pravděpodobně, literárněhistorický;

za řekou, na stromech, se sekerou, ve čtvrtek, ve všem, před vyučováním, pro studenty, nad námi; v důsledku zpoždění, vzhledem k potřebám, jednání stran převodu majetku, vlivem špatného počasí, po nejnepřístupnějších cestách, přes nejnepropustnější pralesy.

Důraz

- Nápadné zesílení slovního přízvuku označujeme jako **důraz** (označení v textu ::). Vyjadřuje subjektivní postoj mluvčího k obsahu sdělení, neboť zesílením přízvukné

slabiky upozorňuje na obsahovou závažnost příslušné části promluvy nebo celé věty. Důrazové slovo stojí obvykle na konci věty. Silněji zdůrazníme, posuneme-li důraz dopředu k začátku věty (*Šlo mu hlavně o ty peníze.* x *O ty peníze mu hlavně šlo.*). Důraz však může být položen i na ta slova, která za normálních okolností nejsou nositeli slovního přízvuku. Můžeme zdůraznit kterýkoli výraz ve větě bez ohledu na jeho postavení.

I řeč čtená může účinně působit na posluchače.

I řeč čtená může účinně působit na posluchače.

I řeč čtená může účinně působit na posluchače.

I řeč čtená může účinně působit na posluchače.

I řeč čtená může účinně působit na posluchače.

Podle B. Hály

- V psaném projevu se někdy zdůraznění vyznačí odlišným typem písma, podtržením nebo proložením.
- Zvláštním důrazem je **důraz citový** (emfáze). Mluví chce upozornit nejen na závažnost obsahovou, ale i na vlastní citový vztah ke sdělované skutečnosti. Emfatické projevy vznikají obvykle při značném citovém rozrušení mluvčího, proto je výpověď mnohdy velmi krátká a neúplná. Z akustického hlediska dochází k posunu tónové hladiny projevu směrem nahoru, např. *To je fan-tas-tic-kééé!*
Góóó!

Cvičení

Přečtete a vyznačte důrazová slova:

Na pasece stála chaloupka udělaná z pařezu, v ní byla světnička a v té světničce spali na posteli dva mužíčkové.

Ten, co byl přikrytý červenobíle pruhovanou peřinou, se jmenoval Křemílek a tomu pod modrobíle pruhovanou peřinou říkali Vochomůrka. Anebo se to dá povědět jinak. Křemílek byl spíše hubený, ale Vochomůrka spíš tlustý. Anebo se to dá říct ještě jinak. Zkrátka jak kdo chce, ale nikdy stejně.

Ve světnici tikaly hodiny, měly jen jednu ručičku a na číselníku bylo kolem dokola napsáno Jaro - léto - podzim - zima.

(Podle V. Čtvrťka)

Taktová skupina - frázování

Promluvová jednotka nadřazená taktu je **taktová skupina**. Vzniká spojením několika taktů, které jsou z obou stran ohraničeny pomlkou (pauzou). Správné členění promluvy se nazývá **frázování**, které má tyto aspekty:

- **Fyziologický**. Při hlasitém mluvení nevyslovujeme větu jedním dechem, mluvčí se musí v průběhu souvislé řeči nadechnout a zařadit do promluvy vdechové pauzy. Tak vzniká taktová skupina, kterou tvoří soubor taktů ohraničený dvěma vdechy. Délka taktové skupiny je ovlivněna některými osobními dispozicemi mluvčího (individuální dechovou ekonomikou, kapacitou plic, tempem a dynamikou řeči aj.).
- **Logický** (funkční). Umožňuje zvýraznit obsahovou výstavbu sdělení. Jádrem je významově nejzávažnější slovo, jež je nositelem větného přízvuku. Toto členění je doprovázeno prostředky modulačními (intonací, tempem řeči, silou hlasu apod.).
- **Psychologický**. Umožňuje mluvčímu upoutat pozornost posluchačů.

S frázováním úzce souvisí vhodné kladení **pomlk.** Rozlišujeme pomlky (pauzy) *fyzilogické* (potřebné k nadechnutí), *logické* (slouží jako prostředek frázování), *citové* (emfatické) a *psychologické* (umožňují obsahové doznění textu a psychicky působí na posluchače). Obsahuje-li projev příliš mnoho pauz, jeví se nám řeč jako úsečná (staccatová).

Nejčastějším nedostatkem frázování a kladení pauz je jejich násilná vazba na interpunkční znaménka. Při přednesu odborného textu s bohatě rozvinutými větami je nutné klást pauzy i uvnitř vět tak, abychom zvýraznili jednotlivé větné úseky, a tím mluvený projev zpřehlednili. Při přednesu textu s velmi jednoduchou větnou stavbou nemusíme dělat pauzy všude tam, kde jsou interpunkční znaménka.

Pozornost musíme věnovat i veršovému přesahu a při přednesu hledat rovnováhu mezi členěním veršů a členěním významovým.

Pauzami se od sebe oddělují také větné celky a toto členění je zvýrazněno koncovými kadencemi i antikadencemi. Pauzy oddělující od sebe větné úseky jsou zvýrazňovány polokadencemi. Ve větných úsecích, které se skládají z několika taktů, bývají na jejich rozhraní pauzy oslabené, málo zřetelné a někdy se ani nerealizují. Jde o tzv. *potenciální* (fakultativní) pauzy, jejichž zvláštním případem jsou pauzy posuvné. Ve spojení *okna a dveře* bývá pauza (pokud se realizuje) před spojkou *a*, vyskytuje se však i členění s pauzou po spojce.

Cvičení

Kompenzujte výraznou četbou složitost souvětí (naznačte kladení pauz):

Vidíme Prahu v širokém panoramatu zabírajícím plný kruh městských zdí se vším všudy, co do sebe uzavíral - od pustého olýsalého, jen trsy křovisek porostlého temene Vrchu svatého Vavřince, pozdějšího Petřína, se zubatou Hladovou zdí v popředí a shlukem klášterních budov na Strahově na levém okraji - přes výraznou dominantu Hradčan s císařskou rezidencí v dlouhém sledu jednotlivých palácových křídel starobylého královského hradu, s vysoko přečnívající hmotou gotické katedrály a bílých zdí svatojiřské baziliky, přes příkré svahy a protáhlou kotlinu, v níž se rozložilo Menší město se svými typickými, dodnes téměř beze změny trvajícíchmi výraznými prostranstvími, ulicemi a objekty, přes pás Vltavy, přeťatý jedním jediným kamenným mostem, přes celé hustě zastavěné Staré Město a poněkud méně natěsnané velké rozlohy Nového Města až k temeni vrchu Vítkova a výšinám stoupajícím k vzdálenému obzoru, kde již počínal venkov, a dále přes Podskalí, návrší s věžičkami Karlova a svatého Apolináře až k památné skále vyšehradské, kde právě stříbrná řeka svým mocným proudem vstupuje do pražské kotliny, nesouc poselství dávných bájí a mýtů.

(Podle V. Richtera)

Modulace

Souvislý text nepronášíme stále stejně, nýbrž ho obměňujeme - modulujeme. Rozlišujeme modulaci *silovou* (dynamika), *tónovou* (intonace), *časovou* (mluvní tempo) a *barvy hlasu* (témbr). Když použijeme neúměrné množství modulačních prostředků, hodnotíme řeč jako afektovanou. Jsou-li modulační prostředky málo výrazné, je projev monotónní (jednotvárný).

Silová modulace řeči (dynamika)

- Silovou modulací řeči rozumíme celkovou dynamiku, tj. prostředky, které se uplatňují zejména v delších souvislých projevech, a dynamické odstupňování textu. Projevuje se zesílením nebo zeslabením jednotlivých slabik, slov, taktů a taktových skupin; její součástí je i důraz. Správné využití a rozmístění dynamických prostředků není nahodilé, ale musí se opírat o přesné pochopení významové stavby vět a větných celků.
- Celkovou dynamikou se rozumí dynamika potřebná ke splnění sdělovacího záměru. V úvahu je třeba brát i nacionální hlasitost (celkovou sílu mluvy uživatelů konkrétního národního jazyka).
- Intenzitu hlasu ovlivňují **anatomicko-fyziologické dispozice** mluvčího (fyzický vzrůst, kapacita plic, zdravotní stav ap.) a **způsob užití hlasu**, které vždy nemusí být ve shodě s anatomicko-fyziologickými dispozicemi mluvčího. Mnohdy ani dobře fyzicky disponovaní jedinci neumějí správně regulovat sílu hlasu. Nemalý význam má také **psychický** (vnitřní) vztah mluvčího k textu (zaujímá ke sdělení vnitřní postoj) a **logické členění textu i uspořádání projevu** (mluvčí musí brát v úvahu aktuální členění větné, protože obvykle přednášíme s větší intenzitou některý výraz z jádra sdělení). Nové poznatky říkáme nejen pomaleji, ale také s větší hlasovou intenzitou.
- Síla hlasu při projevu vzbudí pozornost, ale někdy mívá větší účinek ztlumení hlasu než jeho přílišné zesílení. Ze společenského hlediska je velmi nevhodné a nezdvořilé mluvit hlasitě, zvláště v dopravních prostředcích nebo v restauraci.
- Dynamika se v praxi nejčastěji uplatňuje prostřednictvím **větného přízvuku**, který se akusticky projevuje zesílením intenzity slovního přízvuku některého slova věty nebo větného úseku (taktové skupiny, kóla). V citově neutrálních projevech se větný přízvuk klade na jádro výpovědi a bývá na posledním slově (taktu) ve větě (větném úseku). Graficky se znázorňuje podtržením první slabiky slova, které je nositelem větného přízvuku.

Někdy klademe větný přízvuk i na jiné místo ve větě, a to:

- při mimořádném zdůraznění některého slova nebo v těch případech, když ho klademe do protikladu s jiným slovem ve větě (*Rozhoduje nejen nadání, ale i vůle a vytrvalost.*);
- ve větách citově zabarvených (emocionálních a expresivních), v nichž bývá větný přízvuk na začátku věty (*Pěkně jste to provedli, jen co je pravda!*).

Je-li věta rozvitější, může mít dva i více větných přízvuků; rozhoduje o tom míra rozvitosti a mluvní tempo. Větných přízvuků může být tolik, kolik je ve větě větných úseků (kól).

V psaných projevech se větný přízvuk většinou graficky neoznačuje. Při čtení s ním počítáme na konci věty (větného úseku), a proto musíme při čtení cizího textu dávat pozor na věty citové, na přirovnání, vytýkání, důrazy apod.

Cvičení

Označte, na kterých slovech (na kterém slově) je větný přízvuk:

Moli mají prapodivné zvyky. V létě je najdete v kožichu, v zimě v plavkách.

Ve škole se sice učíme, že nám zvířata dávají například maso nebo kožešiny, ze stanoviska zvířat zbývá zdůraznit, že se to děje krajně nedobrovolně.

Lékař poslouchá na zádech nemocného kluka. Kluk usedavě naříká. „Neplač, Jirko,“

domlouvá doktor, „až vyrosteš, bude z tebe doktor a budeš vyšetřovat malé děti jako já.“
„Ba ne, já nemůžu být doktor,“ řve Jirka.
„Proč bys nemohl, budeš se učit, jistě z tebe bude doktor.“
„Ba ne, nebude, já nemám takové studené uši jako vy.“ (Z *humorných historek*)

Tónová modulace řeči (intonace)

- Téměř žádná promluva není monotónní. Změna výšky hlasu má vedle funkce formální také funkci komunikativní – jednotlivé druhy vět doprovázejí pro ně příznačné intonace. Jejich průběh signalizuje posluchači postoj mluvčího ke sdělované skutečnosti.
- Melodických prostředků se užívá k vytváření tzv. melodie věty (někdy též intonace v užším slova smyslu) - výšky tónu a změny této tónové výšky. Základní melodický průběh se v češtině označuje jako klesavý nebo klesající v mírném oblouku. Odchylna od tohoto klesavého průběhu obvykle signalizuje nějakou změnu v obsahu nebo způsobu sdělení. Nejdůležitější část melodického průběhu věty (úseku) počíná nejčastěji přízvučnou slabikou jádra výpovědi a probíhá až do konce věty. Tato část melodického průběhu se označuje jako **kadence** (nověji se užívá termínu **melodém**). Melodické kadence tvoří v češtině systém a spolu se složkou dynamickou slouží k odlišení věty ukončené od věty, která bude dále pokračovat, k odlišení různých druhů vět (vět s různou postojovou modalitou) a k odlišení vět neutrálních od vět citově zabarvených.
- Správná logická intonace přispívá k pochopení textu. Každá věta je charakterizována jiným intonačním průběhem.
- K diskutovaným problémům současné doby náleží problematika učitelových otázek a žakovských odpovědí. Obtížně si totiž můžeme představit komunikaci bez kladení otázek s charakteristickou intonací. Mechanické uplatňování požadavku odpovídat na otázky celou větou dnes už neobstojí. Kromě věcné nesprávnosti či odborné nepřesnosti (*Jakým číslem je značena půlnoc?*) se často vyskytuje jazyková nesprávnost, projevující se např. ve vysoké frekvenci zájmen, příslovcí a chybné intonaci, související s nesprávným slovosledem (*Tak to tedy uděláme jak?*).

Cvičení

1. Sledujte tónovou modulaci v oznamovacích větách:

Krom těžkých hříchů jsou dále psí hříchy všední, k nimž náleží:

Sežrat šle svého pána.

Skákat na svého pána, když máš tlapičky zablácené.

Štěkat, když tvůj pán píše.

Bryndat svou polévku po podlaze.

Vyběhnout na ulici.

Honit kočku po posteli.

Čuchat k mému talíři.

Kousat koberec.

Kácet různé předměty.

Nosit domů staré kosti.

Olíznout nos svého pána.

Hrabat v květinových záhonech.

Odnášet punčochy svého pána.

Pes, který plní i tyto zákony a předpisy, nabývá zvláštní důležitosti a je velmi ctěn; proto také bývá tlustý jako děkan nebo jako ředitel banky, a nikoliv vychrtlý jako lidé,

kterí své síly promrhají v prostopášnostech, marném usilování, ctižádosti a nekázni.
(Podle K. Čapka)

2. Sledujte tónovou modulaci v tázacích větách:

Kdepaks byl, Martínku?	Kde je máš, Martínku?
Za humnama, tatínku.	Prodal jsem je, tatínku.
Cos tam dělal, Martínku?	Cos dostal, Martínku?
Pásl ovce, tatínku.	Čtyři groše, tatínku.

3. Sledujte tónovou modulaci ve větách zvolacích a přacích:

Vyjádrete obdiv nebo překvapení nad krásnou sochou, zdařilou besedou, špatným chováním, roztomilým pejskem, milým dítětem, zajímavým rozhovorem, špatným filmem, novými šaty, krásným obrazem.

4. Sledujte intonační zakončení vět a větných úseků i využití kadence, antikadence a polokadence:

Už jsi připraven? - Kdo? - Ty! - Já? - Ano. - Ne.

Jendo, vrať se brzy! - Ano, budu se snažit! - A peníze s sebou máš? - Mám. - A dost? - Moc ne, ale myslím, že mi budou stačit. - A drobné na tramvaj máš? - Ne, mami. Ale už musím jít, na shledanou! - Já ti je hodím z okna, chceš? - Ne, mami, vždyť jdu na nádraží pěšky.

5. Stanovte základní zabarvení hlasu a při přednesu se zaměřte hlavně na správnou intonaci:

Tak ho tady vedu, toho loupežníka. Dovolte, abych si oddychl. Tak co tomu řeknete! Hned ráno, sotva se postavím před vrata, vidím, že mně někdo trhá třešně. Srdcovky. No, já jdu na něho, a tu on povídá, nate, pojďte honem a natrhejte si, jsou jako med. Pánové, kdyby si mně byl slušně řekl o těch pár třešních, já bych mu je byl beze všeho odepřel; ale on mně je ještě nabízí, mně, majiteli! Není to drzost?

Já jsem mu tedy vzal klobouk, a co byste tomu řekli! On mně vezme můj, dá si ho na hlavu a jde. Dobrá. A za hodinu ho najdu, jak se válí s mými děvečkami na trávě a baví je!

Já ho zaženu, jdu do lesa, a tu máš! On si tam v mlázi řeže z mého stromečku hůl! Já na něj poštvu psa, tři sta mne stál, a co tomu řeknete! On hned na něj „Sultáne, pojď sem,“ a ten pes, bestie, k němu letí a dává mu pac! To vám říkám: dejte si na něho dobrý pozor. To je nebezpečný a všeho schopný člověk. Zažeňte drůbež domů a zamkněte všude vrata; uvidíte, co ještě neprovede.
(Podle K. Čapka)

6. Využijte při přednesu tónové modulace řeči i dalších promluvových prostředků:

A už tu jsou nové stěny, čalouník přitlouká drapérii, osvětlovači tahají po scéně kabely, rekvizitář se přivalí s novým košem věcí a nábytkáři s jinými stoly a skříněmi. „Tak honem, honem!“ „Člověče, jděte s tím teď!“ „Pozor!“ „Ale jéžišmarjá!“ „Pozor na hlavu!“ „Jdi někam s těma štaflama!“ „Franto, drž to!“ „Člověče, co to děláte?“ „Tak to přivrtěj!“ „Z cesty!“ „Kam přijde tohle?“ „Dyť to padá!“ „Sakramenckej vole zatracenej...“ „Ale vždyť jsem vám říkal včera -“ „Jéžišmarjá, dělejte!“ „Kam to vrtáš?“ Prásk, teď to opravdu spadlo; zvláštním divem není nikdo zabit.

„Pozor, propad!“ „Pozor!“ „Pozor!“ „Jděte pryč!“ „Dejte to zas dolů!“ „Hergot, kdo

mně vzal kladivo?“ „Tady se musí kousek uříznout.“ Cink! do toho inspicient poprvé oponu. „Jéžišmarjá, dyť to máte špatně!“ „Tady dát lajstnu.“ „Nechte to tam!“ „Odneste to!“ Herci už jsou na scéně. „Kde mám to šítí?“ „Ty dvěře nejdou zavřít!“ „Ale ta židle stála jinde!“ „Dejte mně to psaní, honem!“ „Já dnes nedohraju!“ „Jéžiš, kde mám šálu?“ „Já neumím ani slovo!“ Cink! Opona se zvedá pomalu a neodvolatelně. Rány boží, jen aby se nic nestalo do konce aktu.
(Podle K. Čapka)

Časová modulace řeči (mluvní tempo)

- Pro časovou modulaci řeči se nejčastěji užívá termínu **mluvní tempo**. Objektivním faktorem je tzv. **národní tempo**, které představuje frekvenci slov typickou pro uživatele příslušného národního jazyka.
- Podle výzkumů plyne čeština z našich úst rychlostí 80 - 105 slov za minutu (na rozdíl od francouzštiny, u níž bylo změřeno 120 - 160 slov za minutu). To jsou objektivní údaje. Rozdíly v mluvním tempu jazyka jsou dány i osobností mluvčího (temperament, vztah k obsahu sdělení ap.), jde o tzv. **osobní tempo**. Temperamentnější lidé mají sklon k rychlejšímu vyjadřování. Obvykle se uvádí, že mluvní tempo je rychlejší u žen než u mužů.
- Mluvní tempo úzce souvisí i s obsahem projevu, jde o tzv. **věcné tempo**. Správné mluvní tempo se řídí potřebou dobré srozumitelnosti sdělení. Pasáže, na kterých mluvčímu záleží, a myšlenkově náročnější části promluvy se vyslovují obvykle pomaleji a s diferencovanějším využitím dynamiky. Zkušený řečník používá změny v tempu k opětovnému získání pozornosti posluchačů. Části méně důležité mohou být předneseny nejen s menší silou, ale také rychleji. Ke zrychlení tempa řeči by však nikdy neměla vést časová tíseň.
- Časová modulace závisí i na situaci, za které řeč probíhá. Mluvní tempo klidné, mírné, vážné je žádoucí pro přednes projevů na rozloučenou, tempa vznosného, vznešeného se používá při přednesu slavnostních projevů, výrazné mluvní tempo s častými slovními i větnými přízvuky a důrazy je vhodné pro přednes projevů na shromážděních ve velkých prostorách a sálech. Soukromý rozhovor dvou lidí má rychlejší tempo, mluvní tempo poezie je poněkud pomalejší než tempo prózy a výrazný přednes se realizuje pomaleji než běžně mluvená řeč. Setkáme se i s rychlým mluvním tempem, které je funkční např. při sportovních přenosech. Jednotvárné mluvní tempo unavuje a příliš rychlé tempo ztěžuje porozumění.

Cvičení

Přečtěte text se zaměřením na časovou modulaci řeči:

Jen jednou v životě jsem jel stopem. Vracel jsem se z východních Čech do Prahy a první vůz, který mne vzal, končil svou cestu v malé vesničce, kudy nevedla státní silnice. Nevypadalo to dobře. Usadil jsem se za posledním domkem do příkopu a vybalil zásoby, připraven na delší pobyt. V té chvíli, jak říkává Erben, kde se vzal, tu se vzal, stál přede mnou pes. Byl to jeden z největších psů, které jsem kdy viděl. Řekl bych, že to byl stěhovácí pes. A nebyl-li, byla to škoda. Ten pes mohl převážet klavíry. Byl tu a já si poprvé v životě připadal jako malá přesnídávka. Zůstal jsem sedět a jediným pohybem jsem mu odevzdal všechny své uzeniny. Nebylo jich moc a věděl jsem, že ho to nezabaví, natož aby ho to nasytilo. Pozřel to všechno jako jediné sousto a přistoupil ke mně způsobem, kterým my, lidé, přistupujeme k druhému chodu. Zavřel jsem oči. Olízl mi tvář, což byl, jak jsem později pochopil, projev vděčnosti. Měl jazyk zvící lopaty a jediné líznutí by mi stačilo, ale byl to nejen jeden z největších psů, které jsem poznal, ale i jeden z nejvděčnějších. Po pátém nebo šestém projevu jeho díky mne napadla pyšná, ale ponurá myšlenka, že jsem prvním člověkem, který bude vylíznán ze světa. V té chvíli se

Modulace barvy hlasu (témbr)

- Neoddělitelnou součástí mluveného slova je **modulace barvy hlasu** (témbr). Je dána specifickou zvukovou kvalitou řeči každého mluvčího a je jedním z hlavních předpokladů estetického působení mluveného slova. Přes svou mnohotvárnost a rozmanitost se zásadně odlišuje od dynamiky a intonace. Nemůže se totiž stát jednou ze samostatných složek komunikace, i když z hlediska věcného obsahu napomáhá správnému pochopení textu. Barva hlasu nemá samostatnou sémantickou funkci. Vhodné zabarvení hlasu však může vzbudit zájem posluchačů o obsah promluvy, zvýraznit důležité části textu, anebo alespoň vyvolat pocit libosti. Obvykle se uvádí, že mužům sluší hluboké hlasy. Je rovněž dokázáno, že hlubší hlas budí větší důvěru než hlas vysoký, i když pronášené argumenty jsou zcela identické.
- Ke změnám barvy hlasu dochází nejen u herců a zkušených řečníků, ale také u ostatních mluvčích pod vlivem jejich momentálních fyzických a psychických stavů. Klid, radost, úspěch, pohoda zabarvují hlas jinak, než když mluvčí prožívá smutek, strach, bolest nebo trému. Ve výrazném projevu se uplatňují jemné rozdíly v hlasovém zabarvení jako prostředky k vyjádření prožitku ze sdělovaného obsahu. Správné využití modulace barvy hlasu vyžaduje, abychom to, co právě říkáme, plně prožívali. Pomáhá nám přitom podtext, který může změnit význam téhož slova. Umožní také získat vždy tu náladu, kterou potřebujeme pro přednes svých projevů. To, co říkáme, musíme prožívat, nic nesmíme předstírat. Budeme-li přirození a upřímní, bude i náš projev působivý.
- Podle způsobu tvoření barvy hlasu se rozlišují hlasy na přirozené a deformované, podle účinku na posluchače na hlasy sympatické, neutrální a nesympatické.

Cvičení**V textu se zaměřte na odlišení barvy hlasu:**

„Tak Broučku,“ začala jednou Janinka, „teď za tou nevěstou! Vždyť vidíš, že maminka nikam nemůže.“ - „Ale když já žádnou neznám!“ - „I kdybys jen chtěl, však ty bys znal! Dej si pozor, abys nebyl zas neposlušný!“ - „A kohopak bych já znal?“ - „Koho? Copak neznáš Berušku?“ - „Berušku? Tu? Ona se vždycky se mnou vadila, vždycky se mi smála, a nic mě nemá ráda.“ - „I bodejť by tě neměla ráda! A teprv bude mít, až jen si ji vezmeš! A je hodná a poslušná.“ - „Ale já bych raději - -“ - „I, Broučku, nemysli na to, co není, a drž se toho, co je! Berušku znáš a víš, že je poslušná, a jiné neznáš, a já nemám žádnou tak ráda jako Berušku, a maminka a tatínek by tomu také byli rádi, kdyby sis ji vzal. A pomysli, že by sis vzal jinou, a ona by maminku jen hněvala. My bychom ji pak nemohli mít rádi, a tebe by to mrzelo.“

(Podle J.

Karafiáta)

Kontrolní otázky

1. Charakterizujte promluvu jako nejvyšší jednotku mluvního aktu.
2. Slabika jako nejmenší jednotka řeči a její druhy.
3. Funkce taktu a rytmu řeči při promluvě.
4. Postavení hlavního a vedlejšího přízvuku v češtině.
5. Vztah slovního přízvuku a důrazu.
6. Taktová skupina jako promluvová jednotka nadřazená taktu a frázování.
7. Význam modulací v češtině.
8. Charakteristika dynamiky a její uplatnění v promluvě; funkce větného přízvuku.
9. Melodický průběh věty a jeho uplatnění v různých promluvách.

10. Souvislost mluvního tempa a obsahu projevu.
11. Modulace barvy hlasu a její uplatnění.

Praktická část 1

*Chci mít radost z toho,
co dělám.
Nechci si připadat,
jako že pracuji.
(J. Gleason)*

České hlásky a česká slova

1. Uvádějte pohotově slova na poslední hlásku předcházejícího slova:

okno - otep - píce - eman - námět - trest - táta - aktovka atd.

2. Uvádějte pohotově slova na poslední slabiku předcházejícího slova:

me-tr, tr-pě-ti, ti-ši-na, na-ro-ze-ní, ní-žina atd.

Odpovědi mohou žáci vyjadřovat i opisem, př. *atrak-ce*, mlátí se tím obilí (*ce-py*), plevel, ale přidáme délku (*py-řav-ka*), stát v severní Americe (*Ka-na-da*), výtvarný směr (*da-daismus*)...

3. Sestavte větu z náhodně zvolených deseti hlásek:

J N K V S P N M A Š

Jirko, nezapomeň každý večer svému pejskovi nachystat mléko a šrot.

4. Sestavte telegram z počátečních písmen daného města:

PRAHA: *Pošli rychle atlas hub. Alena.* OPAVA: *Obratem pošli adresu vaší akademie.*
BRNO: *Brzy rozlušti naše otázky.*

5. Obměňujte souhlásky ve slovech (samohlásky neměníme):

HLAS: *klas, vlak ...* **MOTOR:** *lomez, kokos, domov...* **KOZA:** *noha, voda, hora...*

LETADLO: *sedadlo, sekadlo...* **Tvořte další příklady.**

6. Postupně vkládejte hlásky mezi dvě dané hlásky tak, aby vzniklo co nejdelší slovo:

KA, KrA, KozA, KašnA, KravkA, KladinA...

(Můžete psát slova pod sebe a tvořit tzv. pyramidu.)

7. „Hrajeme si“ s hláskami:

Tvoříme tzv. hláskového hada:

KÁMEN
OKOPY
ODKAZ
MATKA
KOLEK
LÁTKA
DOKUD
ÚKOLY
KOZEL
SKORO
ZÁKON
MRAKY
BOŘEK

Doplňujeme vhodné hlásky:

K Ů L N A
V E L Í N
O B R U Č
Č Í S L O
N Á L E V
A S P I K

Š Á L K A
K A R E L
O L O V O
L I L E K
A R T U Š

8. Uvádějte co nejvíce slov začínajících a končících určitou hláskou:

L...S: *les, los, losos, lis, lotos...*

9. Uvádějte co nejvíce slov začínajících a končících určitou hláskou:

K: *krk, klek, krok, koňak, klik, kvapík, králík, kvok, kuk, kousek, krůček, křížák, kvik...*
Tímto způsobem lze procvičit různé slovní druhy, tvořit slovesné či jmenné tvary nebo zařazovat jména ke vzorům:

Z: *zmiz! zalez! zavez!* **M:** *malým, mladým, moudrým, mocným;*

A: *alka, astra, armáda, Arktida* atd.

10. Na danou hlásku uvádějte slovo jednoslabičné, dvouslabičné, tříslabičné atd.:

K: *koš, kosa, krotitel, karatista, klokotající, kolaborující...*; *kos, kupa, krokodýl, kokršpaněl* aj.

R: *rak (Rus), ruka (rukáv), rypadlo (Ruzyně), raráškový (ramenatý), rovnoramenný, rekonvalescence* apod.

Podle potřeby se můžeme zaměřit i na další oblasti, např. zelenina, naše hory apod.

11. Doplnujeme stejné slabiky ve slovech:

KO	LO	NA	LE	TO	PIS	ŘE	ČIŠ	TĚ
POD	KO	VA	KO	LE	NO	KO	ŘE	NÍ
RO	KO	KO	HO	MO	LE	PRA	ZVÍ	ŘE

12. Uvedeme smysluplné slovo, které doplňuje první zadanou část slova a zároveň tvoří první část slova druhého:

od/- - - /adlo (let); při/- - - /ivo (klad); jino/- - - /emství (taj) na/- - - /el; ná/- - - /lá; kvě/- - - /to atd.

13. Na danou počáteční nebo závěrečnou skupinu hlásek uvádějte co nejvíce slov:

PŘE-: *předejít, předem, přední, přebytek, předat, předmět, překážka, přemoci, přestat;*
STA-: *stavivo, starodávný, start, starost, stařec, stativ, statkář, startér, starožitník, stavět;*
-CE: *střapce, boltce, kopce, ovce, ruce;*
-KA: *knížka, taška, tužka, stonožka, ručka, puška;*

Žáci si sami zvolí počáteční nebo závěrečnou skupinu hlásek (nesmějí uvádět různé mluvnické tvary téhož slova ani jména vlastní).

Cvičení lze dále modifikovat:

K zadaným počátečním písmenům hledáme tři stejné hlásky, které po doplnění vytvoří smysluplná slova:

(KLA)	S	---	H	---	Ď	---	CH
	D		T		Ť		D
	M		CH		T		Č

OBE	---	VĚ	---	P	---
NA	---	VI	---	ZD	---
ZA	---	SE	---	PŘED	---
POPO	---	HLE	---	KLAD	---
ODE	---	VYSE	---	TOP	---

14. Doplnujeme stejné hlásky tak, aby vznikla nová slova:

---	SADIT	---	TRHANÝ
---	PÍT	---	SOUDIT

--- STÝ
--- RAZIT
--- TLAČIT (pro)

--- RUCH
--- POZNAT
--- TANČIT

15. Tvoříme slova pomocí přípon:

Názvy činitelské: -TEL: *uživa-tel, drži-tel, překlada-tel, nosi-tel, spisova-tel, cestova-tel, cviči-tel, doručova-tel;*

-NÍK: *řeč-ník, nájem-ník, pracov-ník, taneč-ník, výtrž-ník, obchod-ník aj.;*

Názvy prostředků: -Č: *počíta-č, stěra-č, hněta-č, podava-č, děrova-č;*

-DLO: *umyva-dlo, seda-dlo, šviha-dlo, struha-dlo, maza-dlo, lešti-dlo, bi-dlo aj.*

16. Tvoříme slova pomocí předpon a zamýšlíme se nad jejich významy:

DO- (dokončení): *do-číst, do-plést, do-stavět, do-jít;*

O- (dokola): *o-lemovat, o-točit, o-sypat, o-vinout;*

(opotřebovat): *o-chodit, o-jet, o-hrát;*

Cvičení přispějí k zopakování učiva o stavbě slov (mohou se stát i vhodným motivačním cvičením pro učivo o tvoření slov), k zopakování morfologického učiva (problematika vidu) nebo pravopisného učiva (předpony *s-/se-*, *z-/ze-*, *vz-*).

17. Do tří souhlásek následujících po sobě doplňujte samohlásky (nebo dvojhásky) tak, aby vznikla smysluplná slova:

K-L-M: *kolem, kilem, kelim* ; S-Š-T: L-M-N: ... P-R-S

18. Uveďte co nejvíce slov zaměřených na určitou tematickou oblast, místo apod.

Škola: *učitel, logaritmus, sešit, trojúhelník, kniha, aritmetika, algebra;*

Rybník: *rákos, ryba, voda, řasy, vodník, rak, břehy...*

19. Hledejte slova, která jsou obsažena ve slovech jiných, např. zvířata:

pampeLIŠKA, PEStřý, MYŠlenka, poLEVa, purKRABí, pOSELství, záHADa

Úkol lze spojit s mluvnickou problematikou; uvádět např. slovesa, která „obsahují“ co nejvíce podstatných jmen: VĚTRÁM - *trám, rám*; OSADIT - *sad, osa*; HLASOVAT - *hlas, sova, laso, vos, osa*; ZOBRAZIT - *zob, obr, obraz aj.*

20. Uvádíme co nejvíce podstatných jmen, která jsou obsažena v různých slovech:

SAMO OBSALUHA: *sluha, luh, maso, moula, obloha, houba, bulka, bluma, obal, molo, obsluha, basa, hlas, bas, maso, osa, sob, sobol, lom, laso...*

Podstatná jména můžeme řadit ke vzorům, anebo jich dále využít při jazykovém vyučování.

21. Přesmyknutím hlásek hledáme ve slově další smysluplné slovo, např.

atrapa - parta, zrádce - dárce, kabelka - lebka apod.

Žáci mohou připravit cvičení zaměřená na další oblasti, např.

naše zelenina: LUCIE B. (*cibule*), KANÁL ŽAB (*baklažán*), PAKT USA (*kapusta*);

rostliny: KOVALI (*violka*), KLÍN NE (*leknín*), DCERO, JIH (*orchidej*);

byliny: KEŘ NEMÁ H (*heřmáněk*); ČEKALS PŘI (*přeslička*); CO JE VAL (*jalovec*); LIST A KOV (*kostival*); HAD JÍ NOK (*jahodník*); KAM ŠLI PEPA (*pampeliška*); BEŘ I JANA (*jeřabina*);

vlastní jména: REMCAL (*Marcel*); KLEAR (*Karel*) apod.;

názvy obchodů: ANI NELEZ (*zelenina*); PROVIANTY (*potravin*); LÉK RANÁM (*lékárna*); KAT KOMISE (*kosmetika*); A TVAR ZA NÁS (*zastavárna*) aj.

Vyústěním práce se může stát vytvoření přesmyčkové výpustky s vhodnou tajenkou, která by motivovala probírané učivo.

Spisovatelé

HOTEL „PAVOUK“ (Pavel Kohout); KORELKA PLÁČE (Karel Poláček);
REKLAMNÍ NUDA (Milan Kundera); DAV KLUKŮ V CÍLI (Ludvík Vaculík);
SÍRA KOSÍ ALEJ (Alois Jirásek); SNOVÁ TÓNINA (Antonín Sova);
ŠTKÁ LESNÍ HARFA (František Halas); VRTOCH NA LABI (Ivan Olbracht).

Žáci základní školy mohou připravit další cvičení založená:

- **na určení významu cizího slova:**
EDENČE (eden-če) - *raj-če*, PAPŘEVRATE (pa-převrat-e) - *pa-puč-e*;
- **na uvedení vhodného synonyma:**
KUKORUNA (ku-koruna) - *ku-kačka*, PLAZRA (plaz-ra) - *had-ra*,
MOSKUŇK (mos-kuňk) - *Mos-kva*, OMZDAEK (o-mzda-ek) - *o-plat-ek*;
- **na uvedení vhodného antonyma:**
VELCINA (velci-na) - *mali-na*, JEHRUBE (jeh-rub-e) - *jeh-lic-e* apod.

22. Hledejte chybějící slovo a určete zásadu, podle níž bylo slovo nalezeno:

motor - řeka MOŘE (první slabiky slov);
střež - klan ŽENA (opačně čtené poslední dvě hlásky slov);
stud - výtah DUHA (poslední a předposlední hláska obou slov);
kniha - finále KAFE (první a poslední hláska obou slov);
vůz - organizátor VZOR (poslední a první hláska prvního slova a první a poslední hláska druhého slova).

23. V přesmyčkách hledáme slovo, které se svým významem liší od ostatních:

ůlts, bercok, estolp, dilež (stůl, koberec, postel, židle);
vecu, ravák, ňůk, oklos (ovce, kráva, kůň, sokol).

24. Sčítání a odčítání slov:

myš + *lenka* = *myšlenka*, *past* + *ouška* = *pastouška*, *petrolej* - *olej* = *Petr*.

Na práci lze navázat hrou, která probíhá ve dvojicích. Jeden žák hovoří např. *o horách*, druhý *o míru* a posluchači by měli uhodnout jméno *Horymír*. Podobně lze pracovat se slovy: *zlato-hlávek*, *mina-ret* aj.

Korespondenční úkol č. 1

Z hlásek Vašeho jména sestavte co nejvíce slov a pokuste se připravit krátké vypravování, v němž budou tato slova obsažena jako slova klíčová. Neměňte jejich pořadí, použijte je tak, jak jste si je zapsali.

Příklad: RADEK: *dar, drak, krade, deka, akr, kra, R(r)ek...*

25. Určete slovo, které do výčtu nepatří, a zdůvodněte proč:

vložit, klíčit, medvěd, zvedat, mávat (slovesa v infinitivu x podstatné jméno);
volant, javor, chladič, spojka, svíčka (součásti automobilu x strom);
vypínač, oko, olověný, obleva, pšenice (podstatná jména x přídavné jméno);
dolovat, spanilý, brk, rozkošně, žirafa (tříslabičná slova x jednoslabičné slovo);

plavidlo, pravítko, mořidlo, vozidlo, prádlo (slova tvořená příponou -dlo x pravítko).

26. Hledejte antonyma k uvedenému slovu mezi výčtem dalších slov:

OMEZENÝ - bezuzdný, neovládaný, svobodný, volný, neuspořádaný;

ZRANIT - vyléčit, zahojit, napravit, pomoci, prospět.

27. Uvádějte co nejvíce slov podle vzoru:

- . . . Rá-kos-ní-ček, ká-vo-mlý-nek, ná-rod-ní-ho, lí-sko-vý-mi;

. . . . lu-pí-ne-ček, ma-lá-ri-e, kal-vá-ri-e, pa-tá-li-e, ma-zá-ne-ček;

- . . . klá-ves-ni-ce, ná-po-vě-da, pí-cha-ne-ček, lí-va-ne-ček, lí-tos-ti-vost.

Následně tvořte věty:

. - . // . . . // . - . // . // (Vlašskými ořechy zdobíme dort.)

28. Spojením patřičných políček najděte aktuální výrok:

M	Í	E	M	Á
N	R	Ř	P	H
O	S	T	Í	E
V	Ě	N	H	J

29. Uved'te svůj monogram a doplňte k němu fiktivní zálibu nebo zájmovou činnost začínající stejnými hláskami jako Váš monogram, př.

Václav Mašek (= VM) - vodní maratón; Jarmila Veselá (JV) - jízda vorem;

Můžeme pracovat i se jmény významných osobností a spojovat jejich monogram s fiktivními koníčky (zvolit lze i o jméno literární postavy, hudebního skladatele aj.), př.

Franz Lehár: *foukání lehátek*; Jiří Kolář: *jedlík koblihů*; B. Smetana: *buzení slavíků*;

B. Bardotová: *bouchání bublin*; *balení bot*; *buzení bezdomovců*;

W. A. Mozart: *windsurfing a mořeplavba*; L. v. Beethoven: *líbání vnaď Barbor*;

C. M. v. Weber: *cucání myši ve wartburgu*; J. J. Offenbach: *jezení jedovatých ocúnů*;

J. M. A. Voltaire: *jízda malým automobilem večer*; *jímání modrého aromatického vanadu*; *jištění mých aukčních vkladů*.

30. Představte se křestním jménem a uved'te co nejvíce zboží, které prodáváte (zboží musí začínat stejnou hláskou jako jméno):

Jmenuji se Jakub a prodávám jahody / jablka / jitrnice...

Jmenuji se Helena a prodávám hračky / houby / hrušky / hlemýždě...

Jmenuji se Klárka a prodávám kávu / konvalinky / kytice / kopretiny...

Jmenuji se Milan a prodávám mléko / máslo / mošty / minisukně / mucholapky...

31. Využijte první hlásky místního jména k tvorbě delšího textu:

Jsem ve Znojmě - kde zamilované zebry zasněně zíraly za zubry.

Jsem v Mohelnici - kde moje maminka mnohokrát malovala mokrého myvala.

Jeli jsme do zoologické zahrady, kde jsme uviděli *anakundu*, která *amatérsky avizovala absolutní apatii*. – Uviděli jsme také *buvola*, který *bezhlavě běhal bizarní buší*. – Uviděli jsme i *cibetku*, která...

(Pokračujeme v vyjmenováním zvířat v abecedním sledu.)

32. Na základě textu se pokuste uhodnout jméno nebo příjmení své kolegyně / svého kolegy:

Jsem kytká, ale i svatá, mám staročeské jméno, které se mi dává. (Kateřina)
Mé jméno je z pohádky o drakovi / a říká se, že jsem hloupý. / Mám věrného přítele, buchtý a pec. / Vždy dostanu půl království a princeznu. (Honza)
Jsem malý medvídek /u postýlky tvé, / slyším spoustu povídek, / jaké jméno mé? (Míša)

Zpívám celý rok / jen v zimě odlétám. / A dokonce koupelovou nádobku mám. (Ptáčková)
Z husitů dobře znám, / ale nechťený, / znak protivců vyhledán, / často zničený. (Kříž)
Kulatý i šišatý, / bílá, rudá zář, / v moři s všemi zvířaty, / pod vodou mě znáš. (Korál)

33. Zvolte libovolné tři souhlásky a doplňte je libovolnými samohláskami nebo dvojhláskami tak, aby vzniklo slovo, které doposud v jazyce nemáme:

P, L, K: POULÍK (charakteristika: kulatý, pouliční, kouzelný, troufalý, nafoukaný, uplakany...). Protějšek: POULIČINKA.

M, V, T: MAVUT (odrůda mamuta);
MAUVIT (zelený, mazlivý, chundelatý, neochočený, líbezný aj.).

V, P, M: VAPÁME (hodná čarodějnice) apod.

Ke vzniklým slovům přidáváme co nejvíce přídavných jmen a použijeme je ve fiktivních vypravováních.

Lze uvést i slovo, které má hodně samohlásek, př. *Birlibán*, a použít ho k nácviku správné výslovnosti. Obvykle postupujeme tak, že první žák slovo šeptá, druhý je opakuje hlasitěji, slovo „obíhá“ ve skupině žáků a je stále hlasitější. Od nejhlasitějšího vyslovení se vrací zase zpět, k vyslovení nejslabšímu.

34. Doplnujeme význam k nově vzniklým slovům z uvedených tří hlásek K, D, R, př.

➤ **KYDARE**

Kydare je chvat, používají jej indiáni, když přivážou svého nepřítele k mučednickému kůlu a on nechce přiznat, co provedl, co špehoval, tak mu provedou kydare.

➤ **UKADOR**

Vzhledem k tomu, že má alespoň nějaké povědomí o hudbě, tak jsem si zcela jistá, že ukador je hudební nástroj starého mexického kmene, hrálo na něj nejmíň deset lidí a vyluzoval tak silný zvuk, že všechny ostatní kmeny věděly, že se koná velká slavnost, tak do pěti minut přiběhly.

➤ **IKADER**

Ikader je novodobější druh asijského bojového umění, využívající ke zneškodnění nepřítele létajících předmětů. To znamená, že bojovníci jsou vyučováni tomu, aby jakýkoliv předmět, který může letět, byl vrhnut po nepříteli.

➤ **UKADER**

Slovo, které bylo po dlouhou dobu zapomenuto, slovo ukader pochází již z 16. století, dokonce z prostředí českého. Na dvoře českého panovníka Rudolfa II. působila skupina alchymistů, která svými dokonalými mikroskopickými pozorováními lidstvu dokázala, že existuje malilinkatá částice ukader, pohybuující se na oběžnicích lidských slov.

➤ **KEDYRO**

Je vidět, že nemáte znalosti ze starých řeckých bájí a pověstí, protože kedyro je bájně zvíře, něco podobného jako byl bájný kůň Ikaros, tak kedyro, to je vlastně bájná kráva, která nelétala jako Ikaros, ale neustále nabízela lidem nebo bohům mléko, které mohli v jakoukoli dobu a v jakémkoli množství z této bájně krávy získat.

(Přepis z diktafonového záznamu)

35. Diskuse o „nových“ slovech, př. *K, D, R - EKADORA*

- *Je to předmět, který se používá proti smutku, proti tomu, aby lidé na zemi nebyli smutní, aby se netrápili, ale není ještě známo, jak ekadora vůbec vypadá.*
- *Já bych spíše oponovala, já si myslím, že ekadora je tvrdá hranatá věc, která, nevím, jestli působí proti smutku, ale když už vás něco bolí a náhodou se ještě uhodíte o hranu té ekadory, tak už vás to nebolí a přemýšlíte nad tím, co s ekadorou dál udělat, aby vás tak dlouho neotravovala.*
- *Vážená kolegyně, ani vy nemáte pravdu, neboť ekadora podle nejnovějších výzkumů je oranžové žvatlavé cosi.*
- *Ekadora nemůže být žvatlavé cosi, jelikož je ze dřeva a dřevo uklidňuje, nemůže mít hranaté tvary, protože hranaté tvary koušou. Je oblá.*
- *Přikláním se k názoru pana kolegy, ale zároveň souhlasím s kolegyní předcházející a myslím, že tato věc, ekadora, má své uplatnění v lékařství.*
- *Když jsem se poprvé setkala s ekadorou, byla jsem velice zaskočena, protože tento předmět na mě působil velice cize, ale můžete sami třeba někdy zjistit, když se s touto věcí sblížíte víc, tak vás uvádí do stavů krásných, příjemných, i když někdy velice nepříjemných.*
- *Já nevím, mě spíš vyděsila kolegyně, která chtěla ekadoru žvýkat, protože podle mě ekadora, to slovo je zkratka, znamená to „ekologická dora“ a je to žena, která nepoužívá průmyslová hnojiva a hnojí výlučně zvířecími, případně lidskými výkaly.*
- *Já bych si dovolil polemizovat s vaším filozofických tlacháním a odkázal bych vás na nejnovější literaturu. Jistě všichni víte, že ekadora je bájná země, v níž žijí ptakopyskové.*
- *Nevím, jestli je to bájná země, ale podle mě je to hračka, která způsobuje líbivé pocity u lidí, a nesouhlasím s kolegyní, která říkala, že je to přístroj proti smutku. nebo zabývající se smutkem.*

(Přepis z diktafonového záznamu)

36. Pokuste se vysvětlit významy „nových“ slov:

Kolopejka

Vy nevíte, co to je kolopejka, nebo lépe řečeno, co to je kolopejka? Já to vím úplně přesně. Protože kolopejka, to je moje babička. Ona totiž, když jede do obchodu, nikdy nejde pěšky. Ona si vezme kolo a jede na kole. Takže naše babi, to je prostě kolopejka.

To je vlastně předmět, který si dávají děti, aby ozvučily své dětské kolo, které se vyrábí z umělohmotného kelímku, Výroba je velice jednoduchá. Nůžkami si nastříháte kelímek na stejné dílky a pak jej vložíte do kola tak, aby při jízdě pěkně klapaly.

Prstochvíst

To je trošku jiný název pro prstoklad, ale toto označení se používá u dětí, které ten prstoklad moc nezvládají.

Slangový výraz pro „prstochvíst“ používáme, když chceme zahvízdat na prsty skryté označení něčeho.

Určitě to má něco společného s prsty; je to takový nástroj, vlastně dětská hra, něco podobného jako kloboučku hop; zmáčknete a vystřelí se bublina, kterou musíte chytnout.

Fektomýdlo

Původně vzniklo z efektomýdlo, to je luxusní výrobek, který nám zaručí, že když se s ním umyjeme, budeme naprosto nádherní.

Šušňomatka

Samotný název je poněkud zavádějící, protože nás směřuje vlastně ke kapesníku, nosu, rýmě a tak podobně. Ale vůbec to tak není, je to naopak prací prášek, který nás právě těch produktů rýmy zbavuje.

Šušňomatka to je moje maminka, která se stará, abychom si co nejlépe pošušňali.

Šamhamfuk

Používají osoby, které žijí v dálném Egyptě, je to veliký šátek, který používají na uvázání přes hlavu, je strašně moc pestrobarevný, jeden mám doma a každému bych doporučila, aby se jel do Egypta podívat, jak vypadá šamhamfuk.

Bateronchie

Už ta koncovka ukazuje na původ v medicíně. Je to chorobná závislost na bateriích. Vytváří si ho hlavně mladí lidé, když mění baterky ve wolkmenech, nebo když mění baterky v mobilech.

37. Hledejte jiný smysl v částech slov (pokusíme se rozdělit slova na smysluplné části a tyto části pak opsat jinými slovy), př.

cyklo-styl (nová sportovní disciplína), **tuli-pán** (milý muž), **obe-lisk** (pohlavek z obou stran), **pa-raple** (rozloučení s potřeštěncem / bláznem), **kaka-bus** (pojízdné WC), **ex-pozice** (bývalá funkce), **rom-antika** (romský dávnovek), **pro-kura-tura** (žebřík do kurníku), **lam-pasák** (chovatel bezhrbých velbloudů), **auto-rita** (jízda taxíkem), **Ha-vana** (údiv nad vybavením koupelny), **pra-skot** (jeskynní kráva), **in-vestovat** (vložit peníze do vesty), **pop-leta** (duchovní astronautem), **de-molovat** (naladit do tóniny d moll; zbavit molů) atd.

38. Vysvětlujte slova tak, že dodržíte sled jejich hlásek, př.

PĚTKA: Pěkná Taxa Klasifikující Aktivitu. - **UČITEL:** UČený Inteligentní Tyran Emocionálně Labilní. - **SOK:** Soupeřivý Odpůrce Konkurenta. - **VLK:** Vražedný Lovce Karkulky. - **BINGO:** Blbost I Nevědomost Garantují Obohacení. - **TŘÍDA:** Totálně Řízený Dav Anarchistů. **MUDr.** - Musíš Umřít, Dělej, Rychle!

39. Pokuste se uvést „nový význam“ některých již existujících slov, např.

Ilustrátor: řemeslník, který opravoval lustry; **ignorant:** člověk, který vám do vašeho života přinese mnoho ran; **druh zvířete, které hrabe noru na způsob iglú;** **branec:** hlídač městských bran v minulém století; **název pro bratrance v dřívějších dobách.**

40. Ve skrývačkách hledejte pojmenování slovních druhů:

Nový SPOJ KYvadlové dopravy odjíždí vždy včas. - Jeho sebevědomí kleSLO, VES O úspěchu přestala mluvit.

Tvořte další příklady.

41. Ve skrývačkách hledejte číslovky:

Na záhoně vyrazil koPR V Nízkém, porostu trávy. - Na dvoře už čekal princ VlastiMIL I ONdřej, aby spolu vyrazili na lov. - Musíme připravit dřevo na oheň, dokud JE DEN. - Dobře se dívej, protože jinDE SE Ti to už nepodaří uvidět.

Tvořte další příklady.

42. Ve skrývačkách hledejte vzory podstatných jmen:

Táto, mámo, v koMOŘE je myš. Zaujali jsme výhodné poSTAVENÍ. - Naše HRA Dlouho netrvala. - DěLÁM UŽ něco jiného. - ŽÁKU, ŘEKni, co víš. - To byla od vás ale hlouPÁ Nabídka.

43. Ve skrývačkách hledejte vyjmenovaná slova:

Kdyby strýček nepřijel, navštívíme ho my.- Je to takový malý a slabý kluk. Eva a Katka zjistily, že přijel cirkus. Na louce dováděl malý koník. - Na chodbě visí seznamy školáků. Hloupý chalupník se nechal snadno napálit. - Myslivcův pes zavětril stopy lišky. - Žádné hlasy není slyšet.- Zlaté vlasy patřily krásné princezně. - Nový rýč byl velmi ostrý. - Sovy dravě útočily na velkou myš.

44. Ve skrývačkách hledejte názvy států:

Petra se vracela z výletu pěšky, protože jí ujel autobus. - Když byli známí na chatě, mohli ráno spatřit krásný východ slunce. - Kdysi dávno, když byl Ondra ještě malý, polámal tatínkovy oblíbené lyže. - Rozmarné děťátko vyšplhalo samo na koníčka, kterého dostalo k narozeninám. - Část plachty ze ztroskotané lodi uvízla na kousku ledu, kra ji nadnášela a odvážela pryč. - Petra se vrátila z výletu první, a protože měla obrovský hlad, snědla ostatním večeři.

45. V větách je ukryt zástupce fauny; hledejte ho v přeházených ve slabikách slov:

Myslivec je zelený. (JEZEVEC) - Falešně život radí. - Baron má velký rypák.

Korespondenční úkol č. 2

Na základě ukázek připravte obdobné dva texty:

Vesele si cestou houká,	Má to volAnt, má to kola,
Láká děti na výlet.	má to vodU v chladiči.
Alenka se smutně kouká,	Když ho díTě vidí, volá:
K babičce by jela hned.	„Dávej pozOr, řidiči!“ (Podle J. Havla)

46. Doplňte slova do veršů J. Havla (*Hra na rýmy z knihy At' se mračí jenom mrak*):

Co máš dělat? Poradím:

přečti verš a dopiš rým.

Co je to led? Zmrzlá...,
značka našich aut je...,
po kolejích jezdí...,
potopená loď je...,
Skrabošce se říká...,
nejkrásnějším citům...,
padesát je ze sta...,
a nad zlato někdy...,
Neděle je po...,
kousek hudby v každé...,
v pokladně je...,
za otázkou...,
Denní tisk jsou...,
otec hlava...,
Sparta hraje v první...,
známá šikmá věž je v...,
Dvanáct měsíců má...,
tři dcery měl kníže...:

Syn tatínka je dědův ...,
není to holka, ale...,
Nejmenší prst má jméno...,
kdo mlsá, ten má mlsný...,
Nejvyšší hora Čech je...,
kdo chodí pozdě, něco...,
Je Labe hora? Kdepak, je to...,
kosou se kosí, sekerou se...,
Drak z pohádky má často sedm...,
a kdo je pyšný, chodí jako...,
Dědova sestra je má...,
a zeměkoule modrá...,
Paletu s barvami má...,
a každá kuchařka má...,
Dva břehy řeky pojí vždycky...,
a tím to končí. Už je toho...!
Nebo snad není?
Chceš si ještě hrát?

Kazi, Tetu...,
zapiš si to za...!

Tak můžeš zkusit
sám teď verše....

Ptačí vězení je...,
obuvník byl kdysi...,
krákoravý pták je...,
do koupelny patří...,
chceme dýchat čistý...
a mít dobrý zrak i...
Hodiny nám měří...,
v hlasivkách se rodí...,
večer u nás lampa...,
šicí jehla patří k...
Zeměkoule má dva...
brankař občas pouští...,
prohra v šachu, to je...,
dál si můžeš sám už....

Opak slůvka na je...,
silný provaz zase...,
lov je hon a ples je...,
panovník je zase...,
žák je školák, erb je...,
prsten je šperk, skoba...,
koštěti se říká...,
karfiolu zase...
Špičák je hora nebo...
a každý líc má svůj...,
žal je bol a žert je...,
jaro je vesna a kouř...,
opak sytosti je...,
máj je květen, park je...,
hůl je klacek, střevíc...,
nepohoda zase...,
opak blízkosti je...
a největší zlo je...

Kuře pípa, koza...,
kočka mňouká, ovce...,
myška piští, moucha...,
vepřík chrochtá, kráva...,
kanár zpívá, holub...,
kočka škrábe, beran...,
hraboš hrabe, krtek...,
z hadů může uštknout....,

ryba plave, lítá...,
pozpátku jen leze...,
v noci sova v lese...,
liška lstivě z nory...,
tetřev toká, jelen...,
že už v lese rostou...!

Korespondenční úkol č. 3

Pokuste se vytvořit obdobný druh veršů, kterých by bylo možno využít pro motivaci učiva, př. *Když se probudíš, už je jasný...* (DEN) / *a my budeme probírat zájmeno...* (TEN). - *Po prosinci je měsíc...* (LEDEN) / *dnes budeme skloňovat číslovku...* (JEDEN)

47. Další hrátky se slovy:

Přidáním jedné hlásky před a za dívčí jméno získej „kanape“ (DIVAN).

Přesmyknutím písmen ve slově označujícím zvířecí ústa získej zednickou potřebu (MALTA).

Odsunutím slabiky z označení vědeckého pracovníka získej lesního ptáka. (BADATEL)

Která květina v sobě skrývá vodního ptáka? (FIALKKA).

Hledejte ve slovech část nádoby: *cena* (hoDNOta), *tác* (poDNOs), *město v Čechách* (KladNO).

48. Hádanky. Při práci s mladšími žáky můžeme pracovat s různými hádankami typu:

Na který hrad chodí psi nejraději na výlet? (NA KOST)

A slepice? (NA KOKOŘÍN)

A víš, že i šerík má svůj hrad? (BEZDĚZ)

A víš, jak zdraví kalamář? (TĚ PÉRO)

49. Hry se slovy ve verších:

JEDNO PÍSMENKO

V pohádkách zle zuby cení!
Jen se neboj, Irenko -
stačí mu vzít písmenko
a rázem se celý změní.

Už se strachy třepetá,
bude mít jen klepeta.

CO DOKÁŽE HÁČEK

Když dvě blešky za soumraku
háčky někde ztratily,
hned na nebi, v černém mraku,
mezi hromy řádily!

DVĚ PÍSMENKA

Věděl, že by nežil dlouze -
dvakrát dvanáct hodin pouze.
Řekl: „To by byla bída,
kdepak, to se nesmí stát!“

Dvě písmenka hned si přidal
a byl delší sedmkrát.

JAK SE JMENUJI

Jsem hrad a mám divné jméno,
nemohu si pomoci.
Víte, že je uvězněno
i v některém ovoci?
Že to ještě nevíte?
Jsem to, co z něj nejíte.

A JAK SE JMENUJI JÁ?

Mám dvanáct synů a dvaapadesát vnuků.
Pravnuků mám ovšem mnohem víc.
Narození každého syna, vnuka
nebo pravnuka je vždycky vykoupeno
smrtí jejich staršího sourozence.
Sám umírám s posledním pravnukem.

(Teď už jistě víš, jak se jmenuji já, jak se jmenuje třeba můj pátý syn a kolik mám vlastně pravnuků.)

50. Skloňování podle přání:

JÁDRO	MYDRO	ZEMĚTŘESENÍ	ZNÁSTŘESENÍ
TYDRO	VYDRO	ZTEBETŘESENÍ	ZVÁSTŘESENÍ
ONDRO	ONIDRO	ZNĚHOTŘESENÍ	ZNICHTŘESENÍ
ONADRO	ONYDRO		
ONODRO	ONADRO		

Podobně lze skloňovat slova:

ZEMĚPIS, ZEMĚKOULE, ZEMĚDĚLSTVÍ, ZEMĚŽLUČ, dále JÁTRA, JÁMA, JÁCHYMOV atd. Dobře se „skloňuje“ i slovo UMĚNÍ.

Jistě najde další příklady a lepší...

51. Čínská restaurace

Jde o hru, při níž jeden žák odejde za dveře, ostatní se dohodnou na pojmenování jídla s delším názvem (př. *vídeňská roštěná, třešňová bublanina, čokoládová roláda, moravský vrabec se zelím* aj.) a rozdělí si mezi sebou slabiky, které jsou obsaženy v názvu jídla. Když se žák vrátí, sedí ostatní u imaginárního stolu, jedí a baví se přitom „čínsky“, tj. každý říká jen

svou slabiku z názvu domluveného jídla. Žák musí poznat název jídla. Obvykle slabiku vyslovujeme šeptem, jestliže na nás hádající ukáže, zesílíme „svou“ slabiku a pak zase pokračujeme v "čínském rozhovoru" u imaginárního stolu.

52. Zajímavosti o jazyce

- Jaké je nejdelší české slovo bez samohlásek? (*Scvrnkls.*)
- Znáte slovo, v němž jsou všechna písmena vyjadřující samohlásky a navíc jsou seřazena přímo v abecedním pořadí? (*Dvacetikoruny, mateřídoušky.*)
- Najdete česká slova, která dávají stejný smysl při čtení oběma směry?
Kajak, oko, krk, blb, radar, nepochopen, nepotopen, nezasazen, nezařazen aj.
- Které věty obsahují nejvíce stejných slabik za sebou?
Nesnese se se sestrou. - Nemohu zaplatiti Ti tisícikorunu. - Kdy mohou zaplatiti Ti ti tiší hoši dluh? - Budou bratři tři třít říditka? - Nebudou-li se štítiti ti títi ti tiší vazalové do vazů.
- Která slova a věty mají při čtení z obou stran stejný smysl?
Hlávky: *Do chladu si mísu dal Chod. Kobyla má malý bok. O, Samsone, nos maso. Jelenovi pivo nelej.*
Slabiky: *Dala mi kanárka Milada. Dřímou tři mistři moudří.*

Náměty pro práci s větami a textem

1. Uvádějte věty na základě určité podmínky:

- Na poslední hlásku věty předcházející:
Jdu do kin. Anna čte dopis. Saša dobře běhá.
- Na poslední dvě hlávky věty předcházející:
Kávu mele dobře. Řeka teče kolem hor. Orel létal vysoko.
- Na poslední slabiku věty předcházející:
Včera nebylo pěkně. Někd tu zase povykuje. Jeden nic nezmůže.

2. Vypravujte podle předem daných schémat vět, př.

-. -. // -. - ? // -. -. // ... ! // -. - ? ! // -. -. //

3. Uvádějte skladebné dvojice (slovo končí a následující začíná stejnou slabikou):

- Přídavné jméno – podstatné jméno: *pěk-ná, ná-na; hlou-pá pá-vice...*
- Přídavné jméno – podstatné jméno – sloveso – podstatné jméno:
Hlou-pá pá-vi-ce ce-stova-la la-novkou.

4. Uvádějte věty složené ze slov začínajících určitými hláskami, které žáci sami zvolí, př.

S...P:

- podmět - přísudek: *Standa pláče, Svatka počítá, sysel prská;*
 - přísudek - podmět: *skáče Pavel, skučí pes, slaví Petr;*
 - přívlástek shodný - jméno: *smutná Pavla, stará postel, stinný park;*
 - jméno - přívlástek neshodný: *syn Pavla, smysl práce, symbol poctivosti;*
 - sloveso - příslovečné určení: *sedí pěkně, slouží poctivě, snídá pomalu* apod.
- Úkol lze rozšířit, př. uváděním dalších větných členů začínajících na stejnou hlásku:
smutná, slavná, stoletá, stará, sympatická paní;
syn píše, pracuje, povykuje, poskakuje, píská atd.

**5. Uvádějte smysluplné věty, jejichž slova začínají namátkově zvolenými hláskami, př.
S...P...O...Z...T...S**

*Stará paní odnesla z trávníku seno. - Syn Pavel ořezával zalomenou tužku sám. -
Spousta pentlí ozdobila zamýšlenou tatínkovu sestru.*

Obtížnost lze zvyšovat tím, že zvolíme pouze samohlásky nebo málo frekventované souhlásky. Cvičení můžeme spojit s obměnou jednotlivých větných členů, slovních druhů apod.

6. Doplňte do vět správnou formu odpovědi:

*LETAVOSIPS LASPAN NÁMOR TREŽ.
NALIM AREDNUK*

(Řešení: *Spisovatel Milan Kundera napsal román Žert.* Slova jsou psána naopak.)

*IPSOSAVLET ANLASP INKUH ASRUTNIN.
IJTORAK*

(Řešení: *Spisovatel Jirotka napsal knihu Saturnin.* Slova jsou napsána naopak, čteme po slabikách.)

7. Uvádějte věty, v nichž bude obsaženo co nejvíce vyjmenovaných slov:

Býk bydlel v ubytovně v Příbyslavi. - Obyčejem babylonských obyvatel bývalo bydlet v bydlíštích obývaných bystrými býky. - Blýskání plynulo z plyšové oblohy. - Lysý lyžař polykal pelyněk. - Myš se nachomýtlá v Litomyšli. - Myslivec myslel na myš. - Pyšný netopýr se čepýřil v pytli. - Kopyto klopýtlo o pýr. - Sytý sysel syčel u Sýrovic. - Sýpka sytila sysla. - Vyhublé vyžle vylo na výra. - Vydra vyla u východu z výběhu. - Na Ruzyni se ozýval jazykolam.

8. Uvádějte věty, v nichž budou obsažena slova začínající na stejné hlásky:

B: *Bláznivá Barbora brala breviář bez bázně.*

D: *Děti daly děvčeti drobné dárečky. David důvěřivě dobýval Darčiny důvěry.*

Divoký David Dohnálek dal dlouhonohé Dianě Divoké dlouhohrající desku Dana Drvoštěpa.

H: *Hodná Hanka Hanousková hodně hlasitě hubovala hned hubenou holku, hned hezkého hochu házejícího hbitě holí.*

K: *Kulaťoučkový komíník Karel konečně koupil kaštanové krasavici Karolíně kytici karafiátů.*

M: *Milena myla malé milé miminko mydlinkami. Máma medvědice má myšlenku: můj milý Míša možná mlsá med.*

N: *Nás nikdy nikdo nemůže naštvat, neboť naši nadřizení nejsou normální.*

P: *Potkal potkan potkana pod písečným převisem, povídal, pane potkane, práce příště přestane.*

N: *Naše noviny nelžou.*

Naše noviny nikdy nelžou.

Ne, naše noviny nikdy nelžou.

Ne, Noro, naše noviny nikdy nelžou.

Ne, Noro, naše noviny nikdy Norbertovi nelžou.

Ne, Noro, naše nové noviny Norbertovi nikdy nelžou.

Ne, Noro, naše nové noviny Norbertovi nikdy nesmyslně nelžou.

Ne, Noro, naše nové noviny nikdy náhle Norbertovi nesmyslně nelžou.

Ne, Noro, naše nové noviny nikdy náhle Norbertovi nesmyslně nelžou, nemohou.

Ne, Noro, naše nové noviny na nemocničních nástěnkách nikdy náhle Norbertovi

nesmyslně nelžou, nemohou.

Ne, Noro, naše nové noviny na nemocničních nástěnkách nikdy náhle nemocnému Norbertovi nesmyslně nelžou, nemohou.

Věty lze dále rozvíjet:

D: *Děti Davida Dlouhého dojíždaly dort, dortové drobečky drobily drozdům, dopíjely džus, dováděně dráždily důvtipnými dotazy dobrosrdečného domácího, dohnaného do dokonalé deprese dětským dobíráním.*

Můžeme se pokusit také o ucelenější text:

K: *Kominík Kazimír Kačer, kouzelný klučina, kráčel katastrem Karviná kolem krámků. Kulaté kapsy krabatého károvaného koženého kabátu kynuly klíči, křupkami, kuličkami, kartami; kdepak korunami!*

Jde o přípravu na vypravování nějakého delšího příběhu, jehož text bude sloužit také k nácvičku spisovné výslovnosti, př.

Očekávání

Okatá Olina okouzlená oceánským ovzduším obhlížela okolní obzory. Ospalý ostrov ožíval obvyklými obyčejí:

Opálení Omarové ošetřovali ovadlé olivovníky, otravné opice obtěžovaly oslíky odvázející ovoce.

Olinu omrzelo okukovat otroky.

„Odporní obejdové,“ opovržlivě odvrátila oči. Opláchla obličej, oblékla okázalé ošacení. Oddechovala, omámená orientálními opiáty. Osnovala obraz Omanova osudu.

„Objednám, opatrně ovšem, otrlého otrapu. On otráví Omanovu oblíbenou oranžádu.“ Olina odmění otrapu oprátkou.

„Ohromné!“ ohodnotila osobně onu originální ohavnost. Ona, Olina od Ostravy, ovládne orientální ostrov oplývající ovocem, otroky.

Olina, odhodlána odstranit Omana, omdlela. Očekáváním.

(Studentka Pedagogické fakulty)

Veritas vincit

Ve vysílací věži vojsk vnitra varuje velitel Vincenc Volný vojína Voříška:

„Vojíne Voříšku, velitel Václav Vozihnoj vysoce vyzdvihl vaše včerejší výsledky ve vojenském výcviku. Vyšel vám vstříc vycházkou. Varuji vás, vaše vinná vášeň vyvádí velké vylomeniny. Vypijete-li více vína, vojíne, vyzkoušíte vojenskou věznicí.“

Vojín Voříšek vyslechl varování, vyzvedl „vycházkou“, vesele vyšel ven.

Vesnická vinárna „Vrahova vila“ vábila výletníky vývěskou: vavřínecké víno. Vojín Voříšek výskl. Vstoupil. Vnitřek vítal vůni vína, vermutu, vodky.

„Vrchní,“ volal vojín, „vavřínecké víno!“

„Vavřínecké vypila včera vlámská výprava,“ vysvětluje vrchní.

„Vypatlení Vlámové,“ vypustí voják vybraně, „vyval vermut!“

„Vermut vykoupili vesničané, vašnosto,“ vyprskne vrchní.

„Vodku, vole,“ vyštekne voják.

Voříšek vypil vědro vodky, vypadl ven.

Vedle vinárny vyrostl vloni vepřín. Vrávorající vojín vyrazil vrata, vepřící výsostně vykráčeli ven vábení vůní vzdálené vojtešky.

Vozovka vedoucí vedle vodárenské věže vypadala velmi vyžile. Volvo vesnického veterináře Vitáska vyjíždělo všechny výhružně vypadající velbloudovité výmoly výborně, víření vlašovek však vozidlo vykolejilo. Vteřinu vrávoralo, vyrovnávalo. Vyběhnuvší vepř

Vašík vyděšeně vyrazil veterináři vstříc. Volvo versus vepř. Výsledek? Vůně vepřového ve vojenské vývařovně, vyhladovělí vepřici vráceni vepřinu, vojín Voříšek ve valdické vojenské věznici.

Vidíte, vidíte, vážení, veritas vincit!

(Studentka Pedagogické fakulty)

9. Pokuste se připravit podobné veršiky:

STARÉ DĚLO

Jedno strašné staré **dělo**
u **dělových** koulí **bdělo**.
Na dvou kolech **sedělo**,
z hradní hradby **hledělo**.

Staré **dělo** nevědělo,
co se v noci kolem **dělo**
a kam se jen **podělo**
těch pět koulí pro **dělo**.

Ráno, když je nevidělo,
prý se hrozně zastydělo
My však víme, že to **dělo**
od rezu se jenom **rdělo**.

NULA

Byla jednou jedna **nula**,
moc dlouho se nepohnula.
Když vichřice zavanula,
tak se **nula** nahnula
a k řece se **hrnula**.

Ta řeka si zamanula
téci tam, kde stála **nula**.
Sotva se k ní přisunula,
tak ji rázem uhranula.
Nula málem utonula.

10. Zakázaná hláska

Vyučující určí, která hláska nesmí být vyslovena (př. A). Studenti kladou otázky různého druhu (*co mají na nohou, kdy se narodili, co dnes jedli, co nad nimi letí...*). Tázaný musí odpovědět slovem (větou), v němž se nevyskytuje „zakázaná“ hláska. Odpověď může být i vyhýbavá (*To je moje věc. Ještě jsem nejedl. Už nevím.*). Nesmí to být „nahodilé plácání“ bez smyslu a bez vazby k otázce.

11. Co by vás překvapilo:

➤ *v tramvaji, na koncertě, na parníku, na ulici, v průjezdu na ustavujícím sjezdu vynálezců, v hladomorně, v hračkářském krámkě apod.*

Očekávají se vtipné odpovědi jednou větou.

12. Co nelze dělat v určitých situacích:

➤ *na ledě, ve vaně, v telefonní budce, na recepci, při seskoku padákem, na výstavě krajek, v řeznickém krámkě, na severním pólu, v Turecku aj.*

Jde o variantu cvičení předcházejícího.

13. Co by se stalo, kdyby...

➤ *přiletěli ufovi, začalo pršet zdola nahoru, dostižitelné dostihlo nedostižitelné, se hodinky točily pozpátku, třeboňský kapr pokousal člověka, lidé chodili po hlavě aj.*

Odpovídáme stručně a vtipně.

14. Co bys(te) dělal:

- *kdybys(te) potkal velkého medvěda na vzdáleném místě,*
- *kdybys(te) vyhrál milion,*
- *kdyby místo sněhu začaly padat květiny*

Uvádějte další příklady

15. Co si myslí předměty

KOBRA. *Hlavně si nesmím nikde zapomenout brýle.* OŘECH. *Jsem v jádru dobrý.* KLÍŠTĚ. *Maminka mi vždycky říkala: Drž se!* RYBA. *Jen abych se neprořekla.* ZLATÁ RENETA. *Ani nevím, kolik mám karátů.* LUPA. *Nemůžu za to, že všechno zveličuju.* KRÁLÍK. *Kdybych měl o dvě poslední písmenka míň, neseděl bych v králíkárně!* NŮŽ. *Že vypadám tupě? To je nemoc z povolání.* DŽBÁNEK. *Křičíte na mne, jako bych neměl ucho.* PILKA. *Jestlipak mám taky zub moudrosti?* ZÁMEK. *Můj problém je vždycky klíčový!* CHLADNIČKA. *To zas bylo léto! Vůbec jsem se neohřála.* ŠROUB. *Otce jsem vůbec nepoznal, mám jenom matku.* POUŠŤ. *Krucipísek!* VYSAVAČ. *Domnívám se, že patřím mezi savce.*

KLIKA. *Každý mě jenom osahává.* BRÝLE. *Nemusíte se dívat jenom přes prsty.* PONOŽKA. *Stojím tu už týden a nikdo si mě nevšímá. / Stůj noho posvátná!* KYVADLO. *A já pořád ne a ne se rozhoupat.* MUCHOMŮRKA ČERVENÁ. *Já jsem z těch houbařů už celá otrávená.* DEN. *Někdy jsem pro někoho dlouhý, jindy zase krátký.* SKŘÍŇ. *Do mě se toho vejde! Co se do mě dá všechno odložit!* AUTO. *Já musím jet kamkoliv.* POSTEL. *Proč musím snášet všechno?* TOPENÍ. *Proč musím být stále teplé!*

16. Vtipné otázky a odpovědi

Otázka: Chlapec jede na kole a náhle vykřikne. Proč?

Odpovědi: Prasklo mu brzdné lanko. - Přes cestu běží černá kočka. - Vzpomněl si, že doma nechal tašku se svačinou. (9. třída)

Otázka: Rybář sedící na břehu náhle vyskočí a začne zmateně pobíhat. Proč?

Odpovědi: Píchla ho vosa. - Uviděl žraločí ploutev. - Zazvonil mu mobil a soused mu oznámil, že mu hoří dům. (8. třída)

Co řekne svíčka, když ji zapálí?

Jé, konečně mi to pálí. / Konečně se mi rozsvítilo. / Tolik tepla a tak málo času.

Co řekne kytky, když ji týden nezaléváme?

Vodu, dělají se mi vrásky! / Nic, protože jí vyschlo v krku. / Že by voda zase podražila?

Co řekne sněhulák, když uvidí ústřední topení?

To zase bude propoceného prádla! / To abych už zase sepisoval závěť / Doufám, že netopí. / Nic, vezme koule na ramena a peláší.

17. Uvádějte zajímavá srovnání:

Co mají společného škola a mikrovlnná trouba?

Někdy nám to zavaří. / Čím lepší, tím dražší. / Čekáme, až zazvoní. / Slabý výkon a vysoké napětí. / Velké dusno.

V čem vám učitel připomíná obložený chlebiček?

Je jich spousta, ale vydrží jen několik. / Způsobuje nevolnost. / Pořád je někdo žere. / Málokdy bývají čerství.

18. Jiné názvy měsíců

Prosinec

Sněžník - jelikož padá první sníh. **Posledňák** - jelikož je to poslední měsíc v roce. **Klouzák**, protože je všechno namrzlé a všechno klouže. **Vánočňák**, protože jsou Vánoce. **Hornatec**, protože se jezdí na hory. **Kapronec**, protože se jí kapr **Rybinec**, protože ryby mají utrum.

Stromečník, protože je vánoční stromeček. **Zimovan**, protože je zima a vane vítr. **Lyžovník**, protože se lyžuje. **Jehlinec**, protože jsou jednou jehličnaté stromy. **Lyžinec**, protože se nejvíc lyžuje.

19. I bohové mohou mít různá jména (inspirace - staré pohanské pověsti):

- Bůh hromu: *Hromblesk, Blyskal, Hrombýk, Hromovár, Hromník;*
- Bůh vody: *Vodonoš, Vodvaryn, Vodešník, Vodyňka;*
- Bůh slunce: *Slunón, Alexandra, Sluncemír, Slunečník, Slunšinya;*
- Bůh úrody: *Úrodák, Ušanaka, Polominetr, Úrolníček, Úrodník, Úrodyně;*
- Bůh zdraví: *Zdravotníček, Bananamen, Zdraventus...*

20. Co si myslí naše jména

Zatloukal (ne a ne říct pravdu). – *Hovorka* (kdybych už tak jednou zmlknul). – *Vinohradský* (to je dřina, na poli to jistě jde líp). – *Mareček* (60 let na krku a pořád tak malý). - *Adam* (No tak, Evo, kde zase vězíš?)

21. Sebepoznání

- Která literární postava je mi podobná?
- Které ovoce je jako já?
- Jaké číslo je jako já?
- Jaké počasí mne vystihuje?
- Která květina má v sobě něco, co je mi podobné?

22. Texty lidových písní jinak

- Tlesky, tlesky, tlesky, mamčin manžel koupil obuv, tátova manželka pomůcku na držení kalhot na oháňku domácího škůdce. (*Paci, paci, pacičky*)
- Hajej dadej, čtyřnohá zvířata, která skáčou i Pardubickou, v českém národním pokrmu a jejich potomci v zelenině do polévky. (*Hali, beli*)
- Jsem nevysokého vzrůstu, zabývám se pasením drůbeže, ráda bych šla na disko, až je mi z toho zima. (*Maličká su*)
- Na travnatém zařízení žijí se tam živočichové. Živí je tam člen spolku náležitě zahalen. (*Na tý louce zelený*)
- Padají srážky, padají srážky bez přestání. Kudy se vydáme s tažnými zvířaty? Vydáme se na plochu s travnatým porostem, až uslyšíme zpívat ptáka, který snáší vejce do cizího hnízda. (*Prší, prší*)
- Porost smaragdové barvy je pro mou osobu kladným podnětem, porost smaragdové barvy je pro mou osobu péřovou pokrývkou. V případě, že má vůle si toho zažádá, uvedu se do snížené vertikální polohy, v případě, že si má vůle toho zažádá, uvedu se do horizontální polohy. (*Travička zelená*)

23. Jeden text a různé slohové útvary:

Vycházíme z veršů: *Mraveneček v lese
těžkou kládu nese.
Pomozte mu, kamarádi,
vždyť ji neunes.*

Rozdělíme žáky na 4 skupiny; básničku zpracovávají jako:

- pohádku pro malé děti,
- zážitek sdělovaný kamarádovi,
- reportáž televize Nova,
- úryvek z učebnice fyziky (kapitola o hmotnosti, síle apod.).

24. Co si pamatuje krajina kolem mne:

- *Já bych se snažila o to, aby si mě ta krajina moc nepamatovala, protože když si mě ta krajina pamatuje, tak to značí to, že ji nějakým způsobem ne poškozuju, ale nějak ovlivňuju. A už ten zásah není moc dobrý.*
- *Krajina si pamatuje asi všechno, čím člověk do ní zasáhl, to znamená věci dobré i špatné.*
- *Krajina kolem mě, nejbližší, je naše zahrada a ta si dokonale pamatuje mého pejska, který si tam všechno značí.*
- *Krajina kolem mě si pamatuje asi každý zásah, ať už pozitivní nebo negativní.*
- *Krajina kolem mě si nepamatuje vůbec nic, protože nemá paměť, ale lidé by si měli pamatovat tu krajinu, protože už brzo nebude.*

25. Náměty pro vypravování

- *Začněte vypravování tajemstvím, př. *Už se nikdy nedovím, co měla stařenka na mysli, když tak často mluvila o božích mlýnech.**
- *Začněte své vypravování anekdotou, př. *Abyste pochopili příběh, který chci vypravovat, poslyšte nejprve anekdotu, která k němu neomylně patří.**
- *Začněte své vypravování hádankou / otázkou.*
- *Začněte vypravování od konce, př. *Takže jsme se nakonec přece jen setkali.**
- *Začněte vypravování otázkou deliberativní (nečekáme na ni odpověď), př. *Jak se mohlo stát, že jsem po celou dobu neměl ani tušení, co se kolem mne děje?**

- *Jaká byla moje cesta do školy?*
- *Co si ráno zpívali ptáci?*
- *Proč teď stojím u tabule?*
- *Na co mám chuť? (Jídlo)*
- *Co bych dělal/a/, kdyby zítra byly prázdniny?*
- *Může-li se něco pokazit, pokazí se to.*
- *Nejkratší trasy vedou přes nejstrmější kopce.*
- *Každé řešení přináší nové problémy.*
- *Obvykle je více prádla špinavého než čistého.*

- *Vypravujte příběh, kde vypravěčem i hlavní postavou je nějaký předmět (stůl, skříň, klika u dveří, starodávné klepadlo u vrat...). Předmět, který zvolíte, určí ráz příběhu (jídelní stůl má jiné "zážitky" než klepadlo).*

26. Tvořte pohotově věty obsahující tři různá slova:

- *Triangl, vrak, prak.* V moři byl na dně vrak a v tom vraku byl triangl a prak.
- *Brusle, kimono, natěrač.* Mladý chlapec hodil brusle přes rameno, oblekl kimono a stal se z něj natěrač.
- *Kost, kapesník, kastle.* Byla to kost, smrkala do kapesníku a ten potom odhodila do popelnice podobné kastle.
- *Králíkárna, konzerva, věšák.* Včera jsem mluvila se sousedem, který zabil své největší čtyři králíky z nové králíkárně, udělal z nich čtyři konzervy a pověsil si je na věšák.

27. Na kraji lesa jsme našly tři věci, jak se tam dostaly?

Šušťáky, pero otvůrák

Dnes odpoledne přišly na louku tři holky. Byly to velmi dobré kamarádky. Jedna se jmenovala Lucka, druhá Lenka a třetí Jitka. Chtěly co nejpříjemněji strávit dnešní odpoledne. Ale každá měla jiné záliby. Lucka si oblekla plavky, tričko a šušťáky, Lenka si s sebou vzala sešit a pero a Jitka si vzala sodovky a otvírák. Všechno bylo v pohodě. Lucka se opalovala, Lenka psala svému kamarádovi dopis a Jitka spokojeně pila sodovky. Všechny si povídaly. Byla to opravdu pohoda.

Náhle však Lenka zakřičela. Lucka s Jitkou se zvědavě na Lenku podívaly, ale to už křičely taky. Nevšimly si, že nedaleko od nich mají hnízdo divoké lesní vosy. A tak je teď vosy honily. Holky pištěly, jak se dalo. Všechno nechaly a co nejrychleji utíkaly domů. Takže na louce zůstaly jedny šušťáky, psací pero a otvírák. (7. třída)

28. Obrazné vyjádření ve vypravování

Čerti s ním šijou

Na začátku tu byl jen čert a krejčí a ti si řekli, že budou šít, aby si vydělali. Příští den se dali do práce. Vzali šicí stroj, nitě a začali.

Ze začátku šili šaty v malém množství, ale jednou už na to nestačili, a tak krejčí řekl: „Hele, čerte, běž do pekla a sežeň nějaké čerty, kteří by chtěli pracovat.”

Za tři dny se čert vrátil s pěti čerty a ptá se: „Bude to stačit?”

„Nevím, nevím,” odpověděl krejčí. „Budu rád, když přijdou i další.”

A čertů - dělníků přibývalo a dům byl už pro ně malý. Postavili tedy továrnu, která vyráběla tuny oblečení.

Plynula léta a továrna vzkvétala. Až jednou, když byla strašná bouřka, jeden z blesků uhodil do továrny a ta začala hořet. Ráno už nebylo po továrně ani stopy. Zůstal jen popel. (8. třída)

29. Jak květiny přišly ke svým jménům:

Sedmikráska

Byl jednou jeden otec a ten měl sedm krásných dcer. Nebyli příliš bohatí, žili v malé chaloupce u lesa. Dcery často chodily do lesa na houby nebo na jahody. A jednou našly krásnou malou kytičku s bílými lístky. Utrhly ji a chtěly ji ukázat tatínkovi, aby jim řekl, jak se jmenuje. Jejich tatínek totiž byl považován za nejchytřejšího člověka z celé vesnice a ještě nikdy se nestalo, že by něco nevěděl. Když mu však květinu donesly, ani on nevěděl, jak se jmenuje. Ale protože nechtěl svých sedm krásných dcer zklamat, dal té kytce jméno sedmikráska. (7. třída)

30. Nové rostliny a noví živočichové kolem nás

Pipla osmahlá

Včera jsem listovala, náhodou se mi dostal do ruky herbář mé kamarádky a kromě takových známých kytiček tam byla i pipla osmahlá. Je to taková něžná kytička malinká, něco jako pomněnečka a nemá modré kvítečka, ale je duhová, taková duhová kvítečka, lístečky přecházejí až dočervena. Je to malilinkatý kvítečko a moc krásný.

Batlačirakýra chmelná

Podle prvního slova můžeme najít původ této rostliny v Indii, Je to stará rostlina, její vývoj sahá až do doby tisíce let před Kristem a hinduisté ji mají zařazenou mezi své posvátné květiny. Chmelná proto, že je nápadně podobná chmelu, i když s chmelem nemá nic společného.

Kloboros nosatý

Při nedávné procházce jsem tuto rostlinu uviděla před sebou a moc mě zajímalo, co to je, proto jsem si ji našla v knížce. A je to taková rostlina, která je skoro jako houba, má to vlastně takový velký klobouk, ale není to houba, protože roste na větvích.

Kloch chlupatý

Včera jsem byla na večerní vycházce nočním lesem a potkala jsem klocha chlupatého. Kloch chlupatý je malý, strakatý, chlupatý, chlupy má až po prsty na nohou a je strašně barevný. Když ho večer potkáte, tak ho neuvidíte, protože ta pestrost nejde v noci vidět.

Unavka ospalá

Tato překrásná rostlina má svůj původ v Jižní Americe, kde ji vypěstovali zdejší farmáři, kteří po tom, co obdělali pole, potřebovali nějaký odpočinek. Náhodou našli tuto kytičku. Biologicky i geneticky ji upravili a vznikla z ní unavka ospalá.

Chakal naježený

Mnoho lidem by se mohlo zdát, že je to zvíře, ale není to zvíře. Je to rostlina, respektive byla to rostlina, protože už ji nenajdeme v žádném atlase, vyhynula. Vyskytovala se ve střední Africe a váže se k ní zajímavá tradice. Středoafričké kmeny, které už také vyhynuly, dělaly při svatební obřadu z tohoto květu věnce, které nosily na krku nevěsty.

Mračivka kudrnatá

Je to květina, která roste ve vodním prostředí a je zajímavá tím, že pokud si ji natrháte, usušíte a uděláte z ní čaj, tak do druhého dne se vám z kudrnatí všechny vlasy.

31. Jsi vědec a představuješ svůj nejnovější objev

Strom Čepicovec

Můj strom roste v obyčejné vesnici na kopci za vesnicí. Kromě toho, že na něm rostou klobouky a čepice všeho druhu, čepicovec mluví a má obličej. O strom se stará zahradník, který sbírá i dozralé klobouky a čepice. Sbírá je vždy za soumraku, ráno jsou zase větve plné klobouků, čepic, turbanů a jiných pokrývek hlavy. (7. třída)

32. Lexikon strašidel

Jméno a příjmení: Tabulový neplecha

Datum narození: 12. června 1829

Bydliště: ZŠ - škvíra za tabulí ve třídě 8. B

Další údaje: Tabulový neplecha je denní skřítek, který hrozně rád připisuje na tabuli čísla, písmena, čárky, háčky, tečky, uvozovky a schovává houbu. Píše dokonce i po čisté tabuli. Když je žák u tabule zkoušený, schová houbu a vepíše do příkladu nebo do slova číslo nebo písmeno. Než si žák stačí uvědomit, že v příkladu nebo slovu má o číslo nebo písmeno víc, je už pozdě se opravit a žák dostane špatnou známku. Proto není dobré mít ho ve třídě. A když přece, je dobré hlídat houbu i křídý.

Jméno a příjmení: Špinavníček nečistý

Datum narození: 1. 1. 1893

Bydliště: špinavé tenisky

Další údaje: špiní dětem v tělesné výchově tenisky, je to jeho mistrovské povolání. Žije v jedné opuštěné tenisce za skříní. Špiní dětem tenisky i úbory přes noc, protože přes den si netroufá, aby ho paní uklízečky nerušily při jeho mistrovském díle. To překrásné dílo vykonává celou noc, ve své tenisčí garáži. Jednou v noci, když měl své mistrovské dílo uděláno, tak si řekl, že půjde do jiné třídy pošpinit tenisky i úbory.

Jméno a příjmení: **Vymazálek stěhovavec**, jeho přezdívka je **Okeník**

Datum narození: 1. 1. roku jedna

Trvalé bydliště: v hlavách žáků

Přechodné bydliště: v okenních sklech nebo na římsách

Další údaje: Okeník se nenápadně vplíží do hlavy zkoušeného žáka a způsobí tím vznik tzv. okna. Vymaže informace dočasně načerpané při domácí přípravě. Žákovi tím způsobí přechodnou mlčenlivost a z dalších příznaků pocení, červenání až zrudnutí či pláč u citlivějších dětí.

33. Skřítkové mezi námi

- **Skřítek tahákovníček** bydlí v pouzdře, je asi 4 cm vysoký, má zelené oči, malý nosík a malá ústa, nosí černé kalhoty se žlutými hvězdami, červenou košilku se zlatými knoflíky a zelený klobouček se sluncem na čele. Velmi dobře napovídá, protože ve skřítkovské škole dával dobrý pozor.
- **Skřítek odpadkopomůckový** žije v pytlíku pověšeném na lavici. Rozhazuje věci z pytlíků z lavice a z koše. Učitel se zlobí na děti a skřítek má z toho radost. Největší neplechu dělá v noci, když je škola prázdná.
- **Čmouhopodlažník** má bydliště za obrazem pana prezidenta ve třídě, kde dokonce ukrývá konvici černé barvy „čmouhatky“. Než přijdou děti do školy, dělá na podlaze černé čmouhy. Řemeslu se vyučil ve čmouhařské škole.
- **Zátopník křídový** se vyskytuje v každé třídě v počtu minimálně dvou kusů. Jak přesně vypadá, to nemůžeme říct, avšak pojídá křídý a učitelé pak nemají čím psát na tabuli.
- **Křídovník bělostný** má strach ze skřítky Fixovníka, protože ho střídá na tabuli, když je tabule bílá. Křídovník bělostný píše na tabuli černou. Vyskytuje se ve třídách, kde je hodně dětí s paní učitelkou, ale není vidět a potom večer pojídá křídý.
- **Dědeček cucháček** bydlí ve velké chodbě za nástěnkou, a když chodí děti po chodbě, rozcuchá jim vždycky vlasy.

-
- **Telinka** se narodila s prvním televizorem, který lidé zkonstruovali. Bydlí v televizi a její práce spočívá v tom, že se snaží ovlivňovat vysílání televizních pořadů, které nejsou vhodné pro děti. Jakmile se takový pořad objeví v televizi, překousne některý drátek a televize nefunguje.
 - **Strašidlo Špinidlo** nezná vodu ani mýdlo, živí se čistými věcmi a všechno kolem špiní. Chodí mezi námi, nenahání strach. Jen si musíme uklízet své věci, protože strašidlo je často hladové.
 - **Nepořádníkomil obecný** se vyskytuje u 99 % našeho obyvatelstva. Tento skřítek není vidět, jeho výkonnost je však obrovská. Vyznačuje se tím, že velice často a rád přehazuje různé věci, bere je z místa a hází je náhodně kolem. Potom nevíme, kde máme co hledat.

-
- Já znám skřítku **Gumovníka**, který je hodný skřítek, schovává se za neprůhlednými obaly v sešitě a gumuje chyby a opravuje je na správné.
 - Já mám doma skřítku jmenuje se **Lebedílek polštářový** a to je skřítek, který mi napomáhá v tom, že se v tý postýlce můžu úplně nádherně uvelebit a načechrává mi polštář, takže se mi na něm nikdy nespí špatně a půjčuju ho svým rodičům, aby se jim spalo také dobře.
 - Já mám často **Skovklíčka** a to je skřítek, který buď mi ty klíče někam zašantročí, že je nemůžu najít, anebo v takových těch situacích, kdy člověk potřebuje třeba hrozně na záchod, a tak nemohu strčit ten správný klíč do zámku.

- Skřítek *Nezbedníček hodný*, tak to je skřítek, který žije v každé bytůstce, v každém klukovi i holce, a je to takový skřítek, který nám dovolí dělat různé lumpárny a blbnout a vymýšlet a jako nějaké srandičky, ale přitom je to Nezbedníček hodný, proto nám nedovolí dělat něco, co by někoho bolelo, co by ho zarmoutilo.
- Já mám *Sníváčka nočního*, je to vlastně skřítek, který se nachází jenom večer, vždycky za úplňku, když je úplněk, on bydlí v peřině a začne sebou hrozně moc vrtět a vlastně tím pádem já se vždycky za úplňku probudím a rodiče mně říkají, že jsem náměsíčná a on vlastně za to může ten skřítek.

34. Moje pohádková postava

- Moje pohádková postava je *Sněhulík prašanovitý* a provází mě při mých lyžařských zájezdech na horách. Vždy mě láká do hlubokého sněhu, ale tam mi zkříží lyže a hází na mě sníh. Vypadám jako bílá sněhová koule.
- Já jsem včera projížděla autem krásnou zasněženou krajinou, úplně jako v pohádce, a najednou jsem potkala *Samovazbiče*. Je to krásná bytůstka, která je velká, tlust'oučká a svým krásným tělíčkem na sněhu skáče, uplácává ho a vytváří cestičky pro zvířátka, aby mohly chodit lesem.
- Moje kamarádka je žába *Rosnička*. Je to opravdová kamarádka, protože mě každé ráno, když začne kvákat, budí místo budíku. Já pak vstávám s dobrou náladou a vstávám strašně ráda.
- Já znám pohádkovou postavu vílu *Cupitalku sněžnou*, která žije v hlubokých lesích a ona vlastně je taková ochránkyně zbloudilých lyžařů.

35. Moje cesta do barevného (zeleného) světa

- Je pátek večer a já jdu spát. Zhasnula jsem lampičku, zavřela jsem oči a hned jsem usnula. Najednou jsem se ocitla v zemi, kde bylo všechno zelené. V dálce jsem uviděla zelený domeček, vedle něho zahrádku s krásnými zelenými stromy. Šla jsem k tomu domečku a potkala jsem starého pána, který pracoval na zahrádce. „Dobrý den, pane, prosím vás, mohl byste mi říct, kde to jsem?“ A pán odpověděl: „V zeleném světě.“ Rozhlédla jsem se a viděla zelenou trávu, zelený dům, kolem domu zelený plot a za plotem byla také samá zeleň. A tam stál ten pán, celý v zeleném a krásně se na mě usmíval. Zdálo se mi, že dokonce vychází zelené sluníčko, ale vtom jsem se probudila. (6. třída)

36. Mé fiktivní město / vesnice

- Město, o kterém vám budu vyprávět, se nachází u rovníku, z toho vyplývá, že je tam neustále teplé počasí, takže lidé, kteří zde žijí, nosí lehké letní oblečení a nosí na nohou sandály, od toho jméno města, jmenuje se *Sandálov*.
- Já budu hovořit o vesnici *Čertovice*. Jmenuje se tak proto, že se zde kdysi dávno sešlo mnoho čertů a čertic a strašně moc tady slavili a pili nápoj, který se nazývá Čertovice a byli strašně opilí.
- Asi každý z vás ví, že naše planeta má dva póly, jeden severní a jeden jižní, a už málokdo ví, že na severním pólu mezi Ruskem a Kanadou leží malá vesnička, a protože leží zrovna na Ledovém oceánu, který dvakrát do roka taje, ta vesnička vždycky zůstane na ledové kře a pohybuje se sem a tam, a proto se jmenuje *Semtam*.
- Já bych vám chtěla povědět o vesničce, v které bydlím. Ta vesnička se jmenuje *Volňáskov* a jmenuje se tak, protože tam žijí hlavně pánové, kteří nemají žádnou partnerku. Založili si dokonce i spolek, Volňáskovský spolek nepochopených mužů, kde se scházejí každý den v hospodě a prodebatovávají ty svoje zklamané lásky.

37. Náměty pro popis:

- Popište, jak si zavazujete tkaničky. - Popište sami sebe v této chvíli. - Popište zcela vymyšlené zvíře.
- Popište místo, které na vás působí dobře / odpudivě.
- Vyjádřete, jak vnímáte obrys postavy nebo předmětu ve tmě.
- Zkuste navrhnout kostým pro vodníka do divadla (princeznu, Honzu, strašidlo...)
- Sem se chci stále vracet.
- Popište sami sebe v tuto chvíli (použijte přirovnání).
- Co jsem ráno viděl, když jsem se na sebe podíval do zrcadla.

38. Autocharakteristika (uved'te ve verších vlastní autoportrét):

- Jednoho říjnového rána / přiletěla k našim vrána. / Měli radost z miminka, / dali mi jméno Lucinka. // Už jako dítě holčičí / mělo jsem zájmy klučičí. / Jezdit s autem, lézti po stromě / ale panenky? To nebylo nic pro mě. // Časem se mé zájmy mění, / autíčko už pro mne není./ Knížka, kolo, vaření, / to je změna, vážení! // Myslíte si, že jsem k světu? / Vždyť jsem holka v plném květu. / Celý život před sebou, / nebude pouhou zábavou.
- Říkali mi Petříčka, / když jsem byla maličká. / Zkráceně mi říkaj PET, / nemám ráda včelí med. // Chodím do školy T. G. Masaryka / a to je pro mne velká klika. / Zatím bez problémů prospívám, / když jsme tázána – hbitě odpovídám. // Ráda se učím dějepis, / šrotím se jak tovární lis./ Nejsem však žádní šprtka, / ani nevypadám jako smrtka. // Až se nezdám, přísná jsem, / být učitelkou je mým snem. / Ráda zpívám, tancuji, / s dětičkami se raduji. // Čtu romány a časopisy, / se zájmem sleduji cestopisy. / Kromě chvil strávených nad stránkami / ráda se projíždím horskými pěšinkami. // Jsem drobná, snědá hnědovláska, / snad mě v životě potká láska.
- Jak popsat sebe vím jen já, / jsem jedna velká neznámá. / A tak začnu u zrcátka, / ať ani ty nepřijdeš zkrátka. // Jsem holka, ale to ty už víš, / nedělej, že mi nevěříš. / Vlasy mám dlouhé, dohněda, / z očí mi kouká nezbeda. // Ve škole to někdy vážne, / to když prší nebo mrzne. / Náladu mám zkaženou, / ať už se mraky přeženou. // Doma pomáhám mamince, / babičce i tetince. / Za tatínkem ráda zajdu, / dá mi pětku nebo pajdu. // Malé děti ráda mám, / moc ráda je hlídávám. // Starosti házím za hlavu / má ráda dobrou náladu. / Zním se už přece léta / mé jméno je ANETA.

39. Další náměty

- Stručná charakteristika *Já jako přítel(kyně)*
- Uvést vlastnosti přítele (kladné, záporné, které bychom neomluvili / které jsme schopni tolerovat.
- Společná příručka: *Jak se co nejlépe zbavit přítele* (rozebrat jako způsob chování, podle kterého bychom se neměli řídit - takový člověk zůstane sám (samota příjemná-nepříjemná).
 - *Poslala bych ho do krámu, který je zrušený.*
 - *Já bych s ním šla do restaurace na Václavském náměstí tam, co stojí želví polévka přes sto korun a nechala bych ho zaplatit útratu.*
 - *O mně se říká, že umím udělat strašně ošklivý obličej, pohled, takže bych se na něj špatně koukala.*
 - *Já bych ho pomluvila před partnerem a to si myslím, že by mě nemohl odpustit.*
 - *Já bych to vyjádřila větou: Promiň, dnes, zítra pozítří ani po zbytek týdne nemám čas.*

- *Já bych mu během dne alespoň desetkrát zavolala a poslala mu deset esemesek.*
 - *Chtěla bych, aby se mnou chodil v zimě na houby.*
 - *Já doufám, že opravdoví přátelé se vůbec neztráčí.*
 - *Domluvil bych mu schůzku s jeho největším nepřítelem.*
- Pohled do vlastních očí. Pohled do zrcadla. Jak mě vidí ostatní.
 - S takovým člověkem bych chtěl(a) žít. To je člověk, který mě má rád. Kamarád do nepohody.
 - Chtěl(a) bych se ti podobat.

40. Proč lžu

- *Já lžu hrozně ráda, protože nachytám všechny lidi a věří mi.*
- *Mám pocit, že obvykle nelžu, ale vyskytnou se situace, kdy má kamufláž je vhod.*
- *Já jsem vždycky lhala, když jsem byla malá a ztratila jsem někde klíče a bála jsem se toho, že mi mamka dá facku, tak jsem lhala, že mi je někdo vzal.*
- *Já tomu neříkám lež, občas si malinko přimyslím, domyslím, takže to není lež.*
- *To já bych taky ráda věděla sama, proč lžu, ale já si někdy nemůžu pomoci.*
- *Já se snažím nelhat, protože když lžu, tak to na mně každý pozná.*
- *Já nelžu, protože já jenom šidím.*
- *Neříkejme tomu, že lžu!*
- *Já bych vám všech chtěla říct, že lžu velmi nerada, ale su v tom velmi dobrá.*
- *Já nelžu, já říkám pouze nepravdu svému příteli.*
- *Nevím, kdy lžu.*

41. Charakterizujeme své spolužáky s použitím jejich jmen:

- Můj kamarád Jirka Gajdoš, je to řulpas, ale kámoš. Oči má jak kebuli, nikdy nejí cibuli. Učí se dobře, je to fakt, se školou je kamarád.
- Můj kamarád Tomáš má nosánek jak Jonáš, velmi se mu podobá, ale to není ostuda. Oči má jak ranní rosa, tělo jako malá osa. Fotbal má rád velmi moc, jenom faulovat umí dost. Vlasy má jak kaštan hnědé, protože je na hříbka ostříhaný skvěle.
- Lucka, Lucka, Lucinka, vypadá jak květinka. Oči má jak kaštánky, líčka jako červánky. Zoubky jako perličky, vlasy jako hlína, opravdu je prima.
- Mojí tety dceruška, to je moje kámoška. Jmenuje se Lucinka, prostě šťastná květinka. Postavu má vysokou, taky pěkně hubenou. Zelenou barvu miluje, pořád se s ní maluje. Hnědé dlouhé vlasy má, šátkem si je zakrývá.
- Můj kámoš Alda, je líný jak Panda. Panda nosí černobílý kožich, on zas žluté vlasy. Na očích má brýle, vypadá jak pískle. Rád nosí i pantofle. Ve škole má dobrý zrak, proto vidí jak mrakodrap. Pusu má jak most, vypadá jak kost. Tak už musím končit hned nebo dostanu známku pět. (Z prací žáků 1. stupně ZŠ)

Jana, Jana, Jana, to je velká dáma. - Jitko, Jitko, Jitule, nebuď jako bledule. - Honzo, Honzo, Honzíčku, přines hrušky v košíčku. - Lucka, Luci, Lucie, zas nám šťávu vypije. - Hanka, Hani, Hanička, tváře má jak jablíčka. - Katka, Katka, Katule, sbírá venku bobule. - Zdeňka, Zdeni, Zdenička, bojí se i zajíčka. - Jarka, Jaru, Jarmila, už se zase nemyla. - Jožka, Pepi, Pepíček, bojí se i kočiček. (Z prací žáků ZŠ)

42. Jak se přeje k svátku psům

- Ty můj milý pejsku, přeju ti všechno nejlepší a hodně velikánských kostí a hodně kamarádů a nezlob kočičky a buď na ně hodný a nejez myši, trávu, peří. Netrhej polštáře.
- Milý Bene, přeji ti, abys nebyl nemocný a abys neměl blechy.
- Milý Alíku, přeju ti hodně kostí, novou boudu, do které nebude přšet. A sladké sny.
- Milý Monty, přeju ti, ať zhubneš. Budu s tebou chodit každý den ven, běhat ale ne. Máme tě strašně, ale strašně ráda, že bych s tebou chodila ven i v bouřce.

(3. třída)

- Pse // Psíku // Vládce moudrý. // Všech domů a paneláků. // Přeji ti dnes v tvůj svátek // Uzené jelito a 6 kabanosů. // Dlouhých 30 metrů. Místo vody mléko. Místo boudy hrad. Velkou příkrývku. Kožich jemnější než je hedvábí. A všechno, o čem každý pes jenom sní.

(6. třída)

43. Neživé věci ožívají v našich projevech:

Povídání s mincí

Slečna XY: Ahoj! Tak už vykládej!

Mince: Nebudu tedy zdržovat. Pocházím z Řecka. Můj příběh začíná tím, jak jsem poprvé vyšla mezi lidi. Bylo to roku 1982 a já byla nová, naleštěná, prostě krása.

Slečna XY: Ke komu jsi se poprvé dostala?

Mince: To si pamatuju přesně. Byl to bohužel starý pán s hroznou sklerózou. Za chvíli ani nevěděl, kam mě položil. A já byla pohozena na staré polici s velkou vrstvou prachu a společnost mi dělal odporný pavouk. Brrr!

Slečna XY: Jaká tedy jsi?

Mince: Zdobená jsem okolo okrajů krásnými květy, svázanými krásnou mašlí, která je tak krásná...

Slečna XY: Brzdi! Ty se považuješ za krásnou?

Mince: Tobě se snad nelíbím?

Slečna XY: To ano, ale...

Mince: Nezdržuj!

Slečna XY: Dobře, dobře. Jak to tedy bylo dál?

Mince: Potom mě ale daroval své dceři. Byla to překrásná dívka, jako je ta hlava na mně, u které jsem se měla nejlépe. Dokonce jsem jí jednou pomohla.

Slečna XY: Pokračuj! Nenapínej!

Mince: Bylo to jednoho krásného odpoledne. Moje paní si vyšla na procházku po městě. Najednou dostala chuť na zmrzlinu. Ale u zmrzlinového stánku jsem jí vypadla z peněženky. Když mě brala ze země, poprvé ho uviděla. Byl to sympatický blondák s modrýma očima. Byla z toho láska jako trám. Po čase se vzali.

Slečna XY: A co bylo s tebou?

Mince: Já jsem se měla skvěle! Jako památku mě položili na polici, kde jsem jim připomínala jejich první seznámení. Ale jednou, když byli oba pryč, se to stalo. Kde se vzaly, tu se vzaly, blížily se ke mně odporné ruce jednoho z dětí mé paní. Zoufale jsem volala o pomoc, ale nic. Nakonec mne vzaly a koupily si za mne čokoládu.

Slečna XY: A co pak?

Mince: Pak jsem se dostala k tobě. Ale počkej! Co to děláš?...

Slečna XY: Jdu si za tebe koupit nanuk.

Mince: To nemůžeš udělat!

Slečna XY: Ale můžu. A jak ráda!

Mince: Pomóóó!

(Dívka, 7. třída)

44. Předvánoční a vánoční rozjímání:

Mikulášské povídání

- Neobyčejný příběh.
- Potkal jsem večer Mikuláše...
- Jak se ze mne stal Mikuláš.
- První svíčka na adventním věnci

Rozhovory před Vánocemi

- Co mi vyprávěl vánoční stromeček.
- Můj vánoční příběh.
- Rozhovor s baňkou.
- Rozhovor s krápníkem.
- Co mi vyprávěl vánoční kapr.
- Co by mě potěšilo pod stromečkem.
- Reklama na příchod Ježíška.
- Co bych koupil svému příteli / nepříteli.
- Můj Štědrý den.
- Uvidím zlaté prasátko?

45. Co byste řekli:

- svému oblíbenému / neoblíbenému jídlu;
- svému oblíbenému / neoblíbenému oblečení;
- své oblíbené / neoblíbené věci;
- svému oblíbenému / neoblíbenému předmětu ve škole;
- sami sobě, co se asi z vašich přání splní do měsíce (půl roku, do roka)
- svému oblíbenému / neoblíbenému zvířeti.

46. Uvádějte „nová“ přirovnání:

Je vyřízený jak žádost. – Je tvrdý jak surfové prkno. – Kouká jako bacil do lékárny. – Čumí jako husa do flašky. – Je zmatený jak lesní včela na mýtině. – Je to holka jako lusk – křivá a zelená. – Je zmalovaná jak moravská truhla. – Kouká jako péro z gauče. – Je nenápadný jako bagr v koupelně. – Je škaredá jako pracovní sobota. – Byla hnusná, že bych o ni ani kolo neopřel. – Kouká se, jako by mu spadly hračky do kanálu.

47. Připravte předpověď počasí:

- Bude celý den pršet.
- Bude nedýchatelné vedro.
- Nastane zatmění slunce.
- Přiletí k nám UFO.
- Večer polezou přes silnici žížaly.
- Budou padat trakaře.

48. Připravte krátkou úvahu na téma:

- Chvilka pomoci je lepší než deset dní soucitu. (*Rumunské přísloví*)
- Někdo po zemi kráčí, jiný šlape. (*V. Holan*)
- Šaty jsou jazyk a mluva oblékání. (*Barthes*)

Navrhujte další vhodná témata.

49. Uved'te charakteristiku a využijte uvedených námětů:

Udělali kozla zahradníkem. - Má pro strach uděláno. - Jedl vtipnou kaši. - Dělá tam křoví. - Kam vítr, tam plášť. - Zdravý nemocný.- Je hotová nula. - Dál mu avízo. - Vylil dítě s vaničkou. - Zase lítá na Pegasovi. - Kouká jako sova z nudlí.

50. Náměty pro interview

- s návštěvníkem kosmu;
- s ptákem štěstí – Fénixem;
- s mluvící rybou;
- se psem...

PRAKTICKÁ ČÁST 2

Nácvik výslovnosti českých samohlásek

Přečtěte výrazně:

Léto není zima a rým není rýma, // racek není rak, ranec, to je vak. // Pórek není párek, malý dar je dárek. // Málo není velice, palec není palice. // Opice je v kleci a pecen je v peci, // vrána není ovar, kanár není komár // a výr má rád vránu, povídal to k ránu. (Pavel Šrut)

Vyslovte zřetelně:

A: Had hádá hadu záhadu. – Dám vám dar, dám vám jantar. - Krásná Svatava z Brna začala nahlas nadávat. - Malá Taťána zrána vstala, spadla z patra na znak, spapala kapra a chvátala na vlak. - Malá Máša tahala Adama za vlas a náš Adam řval nahlas. - Kamarádká Hana vstává ráda sama a na zahřátá kamna dává čaj.

O: Host kop do bot. - Ono to pomohlo, Doroto. - Ondro, pozor, polož kolo pod to molo! - Potom, Oldo, to olovo pootoč! - Oto, skoč pro bonbon. - Noro, polož podnos pod dort. - Odkop poklop podnos v okop, prokop otvor, podnos hotov. – Pokud? Po potok, kmotro!

U: Mudruju u úlu. - Utlum tu hudbu. - Usnul mu u zubu. - Hudu tu v suchu u buku. - Budu tu v dubnu. - U sudu z dubu budu v kruhu, druhu! - Putuju ku Buzuluku. - Sup slup u buku svůj lup. - Z dubu v Rusku stluču srub, v Prusku kupuju už dub. – Zkus ztlumit tu hudbu.

E: Hele, tele se vesele mele. - Mé srdce mele své. – Jedeš z těch beden, nezvedenče jeden! - Petr Věrtel běžel se psem jetelem. - V létě češeme červené třešně. - Zelené větve neřežeme, nezelené řežeme. - Pes jede přes ves, veze velké sele v les. - Jeseter se snese s jeseterem jen večer. - Běžel pes skrz ves, ten pes nes špek; pes se lek, ten špek sněd. - Dědeček vesele pleje večer plevel.

I: Vidím bílý sníh, víří s ním netopyři. – Jsi si tím jist, Jiří? - Šílící šíp sviští při strništi. - Rybíz vybízí rty Filipíny. - Lidi při vsi šli sít. - Šili-li ti lidi čili nic? - Bílí cizí lidi milí pili chvíli pití víly. - Pilní skřítci cvičili při svíci kmihy i kmity, ti líní si snili či pili. - Byli-li lidi pidilidi i pidilidi byli lidi. - Místní číšník Jiří chvíli čistí, cídí pivní číši. – I ti Indi i ti Briti jídlo jedli, pijí pití / I ti hbití i ti líní Filipínci i ti Fíni / i ti Briti i ti Iři všichni lidi ať se smíří.

Na dubu žaludy, na buku bukvice, // na bubnech kedlubny, na klíce střevice, // dvě lodě na vodě, jeleni v ječmeni, // kohouti po pouti, upadli do proutí, // slimáček si vleže leze, // bosý kos si klusá v rose, // kus cukru tu Lucka cucá. // Za kasárny husar troubí, // že je dobrá husa z trouby, // a to tele u jetele // jemně tou svou pusou mele // a já směle melu též, // jenže rychleji, líp a déle.
(Podle J. Kainara)

Pepa a Emil

Pepa, syn pana Látala, je majitelem Lupa. Syn pana Maliny, Emil, je majitelem Lapa. Lap i Lup je pes. Pepa nemiluje Lapa Emila Maliny a Emil nemiluje Lupa Pepy Látala. Látalů Lup se tu a tam osopí na Emila a Malinů Lap zase na Pepu. Nato mu Pepa nabije nebo je bit Lup. A nejen to. Letos si nabili i Pepa s Emilem. To se mi nelíbí a je mi to líto. Bije-li Pepa Emila nebo Emil Pepu, je to nemilé. Ale bijí-li Lapa nebo Lupa, je to potupa. Pes se nemá bít.

(Podle J. Havla)

Korespondenční úkol 1

Vytvořte nejméně 3 věty nebo souvětí, v nichž bude obsažena pouze samohláska *a*, 3 věty nebo souvětí se samohláskou *e*, 3 věty nebo souvětí se samohláskou *o*, 3 věty nebo souvětí se samohláskou *i*, 3 věty nebo souvětí se samohláskou *u*. Snažte se o to, aby šlo o co nejdější text. Celkem 15 vět nebo souvětí.

Přečtěte výrazně:

Dupy, dupy, klapy, klapy, // či jsou tyhle sloní tlapy? // Když ty nohy zadupou, // třesou celou chalupou. // Dupy, dupy, klapy, klapy, // takhle chodí všichni chlapi. // Dupy dup a klapy klap, // z louže rovnou pod okap. (J. Žáček)

Leží kapr v kapradí, // pranic mu to nevadí. // Je to kapr ze souše, // štěká, ale nekouše. // Líně leží, líně pije, // je to kapr z Tramtárie. (J. Žáček)

Varieté

Ó zvoň ó zvoň opono / svou dlouhou rouškou s loutnou pouhou hrou / faun klaun /
V půlkruhu trubců zvuk trub v úlu u trůnu / a zázrak v barvách král kravat arara /
V zeleném lese hle lehké větve veverek / z tmy vyšly nymfy / Stín svítících bříz (K. Biebl)

Zamyslete se nad textem a uveďte, čím je neobvyklý (hledejte souvislost se samohláskami):

Není to jednoduchý úkol, čtete proto text pozorně. Nehleďte v něm chyby, nejsou v něm ukryty. Nezdružujte se přemýšlením o jeho skrytém smyslu, nepokoušejte se objevit kód, nejde totiž o šifru. Rovněž nic nepočítejte. To, co je v něm ukryto, nelze zjistit početními úkony. Pochopitelně nejde o trik. Jde jen o velkou pozornost, kterou musíte upnout ke všem slovům, jež čtete. Nehleďte v tomto textu, který jste již z poloviny přečetli, nic dvojsmyslného. V čem to tedy vězí? Když tento text prostudujete s plným soustředěním, uhodnete, v čem tkví jeho nezvyklost. Použijte logiky, důvtipu, postřehu, všech svých detektivních schopností. Nečtete ho jen jednou, první přečtení nic neřekne. Zkuste jej přečíst znovu! Seberte všechn svůj vtip. Pozor! Nelušťte déle než hodinu. Řešení je prosté. Budete se divit.

Vyslovte správně:

Kolouch, kohout s mouchou mnohou s hloupou chloubou houpou nohou. Plavou strouhou dlouhou, ouzkou, chroupou oukrop s pouhou houskou.

Doušek - doučovat, pouze - po uzneném mase, kousek - jako u sousedů, doubek - do ubytovny, ouško - o ucho, doufat - doudit.

Tvořte další příklady.

Naučte se výrazně číst následující text:

Hapa cuka funde muka, funde kave, kave cuka, hop, cuk, funde muk, funde kave, kave cuk.

Pomocí uvedeného textu se pokuste vést dialogy, anebo vyjadřovat určité pocity či stavy, př. *mám velkou radost; vysvětluji, proč jsem přišla pozdě; je mi moc smutno; je mi velká zima; vyhrála jsem milion korun; pomlouvám svou přítelkyni; viděla jsem svého přítele v kině s jinou dívkou; uspěla jsem u zkoušky; přivoláváme vepřika Pašíka apod.*

Nácvik výslovnosti českých souhlásek

D - Ď

Hady - hadi, díky - díky, dým - dím, sudy - sudí, hrdý - hrdí;
Dutý datel tady tudy dá tam tudy tyto dudy.

T - Ť

Tyká - tiká, tele - těle, světy - světi, světe - světě, tápat - ťapat. Ta teta to tam mete. - Ťuk tím ten kluk, nebo tím ťuk tamten kluk?

N - Ň

Nýt - nit, jedny - jedni, kamenný - kamení, nývá - niva, nýtky - nitky.
Pinká linka, pinká linka Pánu Bohu do okýnka. - Nanyňko nenut' nás. - Niněřista s niněrou neřekl ni ň.

J

Sem - jsem, ód - jód, my - myj, nebo - neboj, má - máj, sto - stoj, máku - májku, hákem - hájkem, pro denní - prodejní, kolenní - kolejní; vedou - vědou, bez - běs, sel - sjel, koupe - koupě.

Jíra mívá její jmění. - Jindra nabyl jisté jmění. - Jeho jméno jste jisté znal.

Jakub jí jen jitrnice

Jarda jásal: „Jé, já jím jedenácté jablko! Jonatány jsou jedinečná jablka! Jsem jako jedle!“ „Já jsem jiný jedlík,“ ječel Jakub, „jím jenom jitrnice. Jím je jako jahůdky, jasné?“ Jitka jiskřila jízlivostí. „Jez jen jitrnice, Jakoubku! Jedno je jisté: jsi jako jaksepatří jelítko.“

C - Č

Tělem - celém - čelem, tele - cele, těle - čele, těká - čeká, vtělí - včelí; větší - ječí, řidší - řičí, sladší - stačí, kratší - kráčí.

Cácorka capala cestičkou, pocákala ji celičkou. - Cyril vyryl celý celer pro Cyrilku cácorinku. - Na celnici cizí synci clí víc cizích cenných mincí, mincí clili synci moc, clili mince celou noc. - Čísi čočky lačná kočka mlčky číhá, točíc očka. Kočička, ač vrčí, počká, snad se časem čočky dočká. - Naše černá kočka má zelená očka; volám na ni či či či, či jsou oči? Kočičí.

Cilinčina čokoláda

Celý čarokrásný červenec cvrlikali cvrčci cvrččí častušku. Čáp čechral čápici čupřinu. Cvalíci cejni čeřili cikcak čistou Cidlinu. Čestmír cákal. „Co cákáš, čerte čertovský,“ častoval Čestmíra černovlasý Ctibor. Čestmír couvl celých čtyřicet centimetrů. Cestou cupitala, cupity cup, copatá Cilka Cibulková. Četla čtvrté číslo čtyřstránkového časopisu Čtverák. Cosi cucala. Ctibor cítil čokoládu. Čichal. „Co cucáš, Cilko?“ „Citrónovou čokolá...“ Cák! Cvalíci cejni čubrněli! Čestmír cloumal Ctiborem: „Človče, Cidlina cucá Cilčinu citrónovou čokoládu!“

S - Š

Sel - šel, sál - šál, sije - šije.

Sesypal se sních z vysoké sosny. - Sysel se syslicí sesedli se ve vysokém sadě. - Sních se spustil z nebes dnes, snes se vesměs v pustý les. - Šašek plaší šeptem myši, však ho myši špatně slyší, myš už myši šušká v uši, šašek šišlá víc než tuší. - Slyšel sysel? Slyšel! Vyšel sysel? Vyšel! Tiše vyšel sysel z Pyšel, tiše vyšel, tiše přišel. (*J. Havel*) - Všechny myši v šedé chýši mají šaty šedé, všechny myši v šedé chýši šedý myšák vede.

Z - Ž

Zelí - želí, zvyká - žvýká, úkaz - ukaž. Zahájili zasedání v zimní zahradě. - Zavázal provázek na uzlík. - Zmocnil se zabraného území. - Žížala se pláží plouží, žába touží žítí v louži. -

Žába, kůže kožená, kuňka, že je vážená. Jenže žabák na ni kuňkne a žába do louže žbluňkne.
– Že tu želvu nedoženu? Že tu želvu doženu! Že tu želvu želvovitou, že ji odtud vyženu.

L

Filip i Lili lepili bílý list. - Lelek se leká lelka, přilila mlíko selka. - Nalili-li liliputáni liliím vodu? - Mytli, mytli, už mě chytli, jak mám vylézt, když jsem v pytli? - Lososovitý losos losoval v lososovité losovací kanceláři. - Lojza lízal lízátko a lstivě se lísal k Líze. - Zabalil by Libor balík líp než Liba?

R

Smrk mrká na mrak, mrak mrká na smrk, mrk! - Drobečky dělají krajíčky, krajíčky dělají bochníčky. - Prodal rarach starou rouru, roura byla plná mouru, kocour koupil rouru s mourem, mour se praší za kocourem. – Zarochnil se rarášek mezi lusky hrachu. Dostal totiž chudáček asi trochu strachu.

Pohroma.

Jarda Jírů //brnk o díru, // prásk! - rovnou na rohu, // rozbil hrnec tvarohu. // Jardo Jírů, // sprav tu díru! // Pak neupadneš na rohu // i s tím hrncem tvarohu.

(Soňa Burgetová)

SLABIKOTVORNÉ R, L

Vlk z Brd (aprílové říkání)

Vlk zdrh z Brd. Vtrhl skrz strž v tvrzh sm. Blb! Prsk, zvrhl smrk, strhl drn, mrskl drn v trs chrp. Zhltl hrst zrn skrz krk, pln zrn vsrkl hlt z vln. Vlk brkl, mrkl, zmlkl. *(Podle J. Havla)*

Ř

Šije - řije, svěží - svěří, šíře - říše, žere - řeže, ržát - řád, přselo - přelo, marš - mař, žádný - řádný, paží - paří, žádá - řada, zúžit - zuřit, boží - boří, hrad - hřad, radí - řadí, rez - řež.

Křeček křupe křupku. - Petře, nepřepeři pepřem pepřeného vepře. - Na břehu řeky říkala Řekyně Řekovi říkadla. - Bratře, střež neteř!

Řebříček

Kdybys byl, řebříčku, hřebíček, // zatloukl bych tě do stolu. // Kdybys byl, řebříčku, žebříček, // přistavil bych tě k topolu. // Přistavil bych tě k mraku, // vylezl bych si na nebe // a s nebe křídly ptáků // mával bych dolů na tebe. // A zeptal bych se hvězdiček, // jestli jsi hřebíček, // anebo žebříček, // anebo řebříček. *(Václav Fischer)*

H

Elena - Helena, od - hod, on - hon, úl - hůl, loupá - hloupá, radní - hradní, řeší - hřeší, řád - hřát, ne - hne; hadí,

Hračka hračce hračku najít musí, potom s hračkou hrát si zkusí. - Havranová s havranem ráno hráli na havranovy nervy.

P

Petře, Pavle, povězte pravdu pravdivou, že paní pekařka potají prodala prachovou peřinu. Pan pekař popadl pod pecí pěkné polínko, paní pekařce praštil pod kolínko, paní pekařka popadla pořádný pometáč, plácla pana pekaře po patách.

P - B

Pije - bije, pere - bere, pod - bod, puk - buk, plány - blány, prak - brak, pěšky - běžky, pupen - buben, zaprala - zabrala, zapije - zabije, loupí - loubí;

Pepíku, Pepíku, vzkazuje ti Pepka, že napeče koláče, trnek doprostředka. - Přemysl Převraccý přeskakoval přes překážky. - Piškot s Piškotovou a piškotčaty se piškotí. - Blablan s Blablankou v Blablancech blablí blablátkem v blablárně blábol.

V - F

Vrčí - frčí, přivařit - přifařit, víkem - fikem, zouvat - zoufat, vlek - flek, vrak - frak, Vlány - flány.

Vyskočil vyskočil, Vyskočilku přeskočil, Vyskočilka vyskočila, Vyskočila přeskočila. - Zformulovaný formulář zformuloval formální formu formuláře. - Narafičili či nenarafičili ti filištíni Frantovi fintu?

K - G

Krok - grog, mákem - mágem, kala - gala.

Karel kradl Karle korále, Karla kradla Karlovi klavír. - Před Kubou buky, za Kubou buky a Kuba kakabus kuk na kluky. - Gloglogloglogloglog glória.

CH

Hod - chod, hlad - chlad, hrd - chrt, vyhází - vychází, hladí - chladí, horou - chorou, hvozd - chvost, hrčí - chrčí, vyhlazený - vychlazený, pohodil - pochodil.

Chudý chudého nechudí. - Chrt chraplavě chrchlal u Chropyně. - Chrpově si chrpa kvete, chrabrost chrpě neupřete.

M

Mezi domy má má máma malou milou zahrádku. - Musím mluvit s panem Markem.

Vyslovte správně párové souhlásky:

Ten - den, tomu - domu, tlí - dlí, travou - dravou, tne - dne, letem - ledem, plotu - plodu, tety - tedy, tvoje - dvoje, vata - vada; sem - zem, sob - zob, sleva - zleva, sup - zub, srna - zrna, smyje - zmije, sní - zní, lese - leze, mísa - míza, masem - mazem, vysouvá - vyzouvá; tělo - dělo, chodí - chotí, těsný - děsný, latí - ladí, vatě - vadě, tílko - dílko, tíže - díže, chutí - chudí, hatí - hadí; šít - žít, šel - žel, došívá - dožívá, šatstvo - žactvo, výše - víže, tuší - tuží, šlap - žlab, ušíje - užije.

Pečlivě vyslovte slabikotvorné souhlásky:

„Oho,“ vyhrkl Buffino najednou, „čichám něčí stopy.“ S nosem až u země hnal se teď po stopě, jako by nejjasněji viděl. Jůra za ním. „Pst,“ zašeptala po chvilce, „už ho vidím. Je zrovna před tebou.“ „Aha,“ vykřikl Buffino silným hlasem, „hrrr, hrrr na něj, vrrrhňte se na něj! Ha, ha, chlape, ha darrebo, ha padouchu, ha ty halamo! Škrrrr' ho, dav ho, maž ho, mlat' ho, vyhrrrň si na něj rukávy a rroztrrrehj ho! Ha, ha, ha!“

Když to zloděj slyšel, lekl se strašně a dal se na útěk. Buffino za ním, pokoušel mu lýtka, roztrhal nohavice, skočil mu pod nohy, že ho porazil, a ještě mu nakouzl ucho. Zloděj taktak že mohl vyskočit a vylezl strachem na strom. Ale teď zas přišla na řadu Jůra: vylezla za ním, skočila mu do týla a drápala, kousala, škrabala, sekala, jak jen mohla. „Pfff,“ prskala přitom a syčela, „zasssolím ti, ussmrtím tě, nassekám ti, rozsssápu tě na kussy.“

„Ha,“ řval dole Buffino, „dav ho, prašť ho, vraždi ho, sraz ho, hod' mi ho, zab ho, bouchni ho, spoutej ho, kousni ho, nepusť ho!“

(Podle K. Čapka)

Opakujte několikrát za sebou české jazykolamy:

Z čeho chceš sčítat. - Nesli sysli v sesli sysla. - Kapka kapla, klapka klapla. - Naleju-li oleje či nenaleju-li oleje. - Všeci ševci v seči šili. - Obdařili jsme mě nejneobhospodařovatelnějšími pozemky. - Olemujeme-li to, nebo neolemujeme-li to. - Nás nejvíc sžírá žárliivost. - Svišť se svišticí a svišťáčaty. - Neznepokojujte se meteorologickými prorocstvími. - Podkopeme-li my ten Popokatepetl tunelem, nebo nepodkopeme-li my ten Popokatepetl tunelem? - Zaželezilo-li se železo, nebo nezaželezilo-li se železo? - Je Oliver olivrejovaný nebo neolivrejovaný? - Řapík řebříčku řízl Řinu do prstu. - Svišť svisle visel, zasvištěl, svist slyšel sysel. - Podkatakombované katakomby byly překatakombovány. - Zalyžařivší si lyžař potkal nezalyžařivší si lyžařku. - Čtvrtvrstvu vrství čtvrtvrstvou. - Dolar, rubl, libra. - Leporelo reportér. - Leonora lepí leporelo. - Šel pštros s pštrosicí a třemi pštrosáčaty Pštrosí ulicí do pštrosáčárny na pštrosí závody. - Dalajláma v lomů láme skálu, já si na tom jazyk zlámu. - Poleptaný lep s nejpoleptanějším brebtem. - Pod našimi okny roste keř pepře, ať se pře, kdo se pře, přece toho kře pepře nepřepře. - Ostražitý strážný střežil strž v Střekově. - Tři sta třicet tři přednostů představuje přesvědčivé představení. - Od poklopu ke poklopu kyklop koulí kouli. - Nebudou-li se štítiti títi ti tiší vazalové do vazů. - Měla babka brapce v kapce, brabec babce v kapce píp, babka zmáčka brabce v kapce, brabec babce v kapce chcíp.

Poslali mě naši k vašim, aby přišli vaši k našim. Jak nepřijdou vaši k našim, tak nepřijdou naši k vašim.

Vrnky, brnky, vrnky, brnky, vrabec spadl z trnky. // Vrnky, vrnky, brnky, brnky spadl z trnky mezi hrnky. // Mezi hrnky na trávníku a má Franta po pikniku.

Hrajeme si s abecedou

- Anka stála za vratama, // měla páva za patama. // Páv ji tahal za kabát, // žádal záda poškrábat.
- Brblal bubák na bubláka, // že ho bublák na dub láká, // aby dělal na dubu // na holuby bu bu bu.
- Cvičil cvrček celou středu // u Cidliny abecedu. // Pak šel k dcerce do Kostelce, // cestou cvičil kotrmelce.
- Spucnul Macek tučet placek, // vracela mu Micka tácek: // „Kdo sní tučet placek z táčku, // musí tácek umýt, Macku!“
- Čeká křeček na křečici // na dvorečku v čemeřici // Křečice si spletla dvorek - // čeká křečka u čičorek.
- Dudlá Šmudla dudlíček, // protože je pudlíček. // Až z něj bude pudlík, // bude dudlat dudlík.
- Eva nese z Bělé // tetce Bětce sele. // Že je sele veselé, // jen se mele v kabele.
- Fňukal Hafík při kafičku, // ňafal, že chce housky, // Trefil nosem do koflíčku, // ufrfnil si fousky.
- Gorila se v Kongu // těší na hlas gongu. // Když se v Kongu ozve gong, // chodí s tygrem na ping-pong.
- Hejha husy z pohanky, // pohanka je Johanky. // Hnala by vás do hlohu, // tam vás hlídat nemohu.
- Chocholoušek chocholatý // chytal v Chuchli chrousty, // chrousti v Chuchli tuze truchlí, // že jich chytil spousty.
- Indiáni kvílí, // mají dlouhou chvíli. // Až si chvíli zakvílí, // vigvamy si vybělí.

- Jejda, jejda, jejda, // k Jitce jede strejda. // Jede kolem háječku, // pokuřuje faječku.
- Kmotr knotek z Doks // koupil kmotře koks. // Kmotra kmotru Knotkovi // koupí za koks podkovy.
- Letí lelek pro mléko, // nepoletí daleko. // V myslivně mu Julie // do koflíku ulije.
- Čmelák z mlází volal včelky, // viděly-li v lese lelky. // Včelky lelky neviděly. // Byli ti tam, odletěli.
- Medvíďe si s medvědem // rádo medí nad medem. // Bez medu si medvědi // ani trochu nemedí.
- Naše Nána chce na nás // na snídani ananas. // K němu dvanáct banánů - // to je něco pro Nánu!
- Objednali škvoři z došků // sto ponožek pro stonožku. // Když jim spočte pavouk očka, // stonožka se za rok dočká.
- Ptal se Pepa Prokopa: // „Pročpak tvůj pes nekopá?“ // „Nemá, Pepo, kopyta, // při kopání klopýtá.“
- Pštroší táta nosí kšandy, // vymýšlí si pštroší švandy. // Pštroší máma žehlí šosy, // pštrošácatům čistí nosy.
- Prodál rarach starou rouru, // roura byla plná mouru. // Koupil kocour rouru s mourem, // mour se práší za kocourem.
- Já rád játra, ty rád játra, // starý havran kárá bratra, // že mu raroch za rohem // sprásknul játra s tvarohem.
- Řehoř řeže dříví z dřínu, // dva – tři řízy za vteřinu. // Jiří řeže dříví z břízy, // za vteřinu čtyři řízy.
- Sčítal sysel v lese klest, // místo osm říkal šest. // Smály se mu syslice, // že si spletl číslice.
- Smlsnul sysel deset housek, // syslici dal oschlý kousek. // Syslice zas slupla sádlo - // sysel dostal, jen co spadlo.
- Tonda ztratil tričko v křoví, // jestlipak to Marta poví? // Ani o tom nedutla, //ta to jistě ututlá.
- Usnul kulich na buku, // pocuchal si paruku. // Houká sůva na střeše, // že mu hlavu učeše.
- Ve Velvarech u Věrky // svačívají veverky. // Veveráci z Volyně // chodí svačit k Olině.
- Ypsilon je strýček íček - // taky stojí za veršiček: // hy chy ky ry dy ty ny, // tam se píše tvrdé y.
- Za zelenou zídkou v zelí // zívá Zrzek omrzelý. // Lezl Zuzce do zahrádky, // Zuzka Zrzka hnala zpátky.
- Chodil ježek na žížaly, // dokud pažit nevyžali. // Když vyžali – místo žízal // žmoulal ježek miskou křížal.

Správná výslovnost hláskových skupin

Výrazně přečtěte a pečlivě vyslovujte celé souhláskové skupiny:

Jdu, jméno, pojď, půjčit, nesl, vedl, jablko, mlha, švestka, kostka, šťastný, zvláštní, schválně, vezme, zaměstnání, šestnáct, kdyby, který, kdy, vzpoura, vzhůru, vzpamatovat se, vzpomenout si, hřbitov, hřebík, čtyři, čtvrtek, pošta, lepší, kapsa, ženská, panský, plzeňský, sčítat, třináct, hanba, klenba, tenhle, tamhle, manžel.

Upozorněte na možné chyby ve výslovnosti:

Skořápka, smyčec, objížďka, pošta, vlaštovka, jsem, my jsme, zaměstnání, zvláštní, dcera, podtrhnout, před domem, nahrad'te, když, kdyby, tkadlec, vždycky, skrz, egyptský, čtyři, kapsa, ponrava, klíš'ky, tloušťka, dršťky, přij'dte.

Užijte uvedených slov ve větách:

Nejjasnější - nejasnější, poddaný - podaný, pecce - pece, racci - raci, nejjistější - nejistější, nejjednotnější - nejednotnější, pícce - píce, křeččí - křečí.

Správná výslovnost přejatých slov

Vyslovte správně a výslovnost zdůvodněte:

Džentlmen, parfém, cyklista, duplikát; panoptikum, investice; lokomotiva, recidiva, respektive; maniak; autobus; cirkus, plakát, balkón, demokracie, akát, koncert, schéma, styl, sport, studovat, spekulace, resort, legato.

Čteme bestsellery. / Prožíváme story. / Holdujeme drinkům. / Užíváme spray. / Posloucháme hity... / Že jste K. O.? / Sorry - / ale my jsme O. K., / čili je nám hej.

(J. Žáček)

Vyslovte správně slova, která jsou frekventovaná v současné komunikaci:

briefing, greenpeace, image, imagemaker, no comment, rangers, summit, talk show / talkshow, underground, update;
cash, copy shop, dealer, holding, homeshopping, checkpoint, incoming, jackpot, leasing, management, racketeering, sales manager, salesman, second-hand / seconhand, shop, shopping mall, showroom, store, telework / teleworking, trading, sport trading; bootovat / bootování, cracker, freeware / freewarový, joystick, notebook, notepad, on-line, provider, scanning; brainwriting, handout / hand-out; airbag, crash test / crash-test;
all stars, armwrestling, beachvolejbal, bike, biker, bodybuilding /body building, bungee jumping, hattrick, in-line, jogging, paintball, paraglider, paragliding, parasailing, play-off, ropics, rowdies, snowboard, squash, stepper, streetball, taekwondo, thaibox, truck, trucker;
home care, homeless, hostel, hot line / hotline, outsiderka, public relations, self-image, selfmademanka, sexual harassment, squat, squatter, street worker / streetworker, workoholik /workholik/ workaholik, workoholička, workoman, workshop, writer, yuppie;
disneyland, live, love story, one-man schow, one-woman show, remake, roadshow, showgirl, soap, thriller;
feeling, feelingový, happening, heavy metal, hitmaker, sleeve-note / sleeve-note, thrash, thrash metal;
bodystyling / body styling, styling, stylingový; bomber;
hot dog / hotdog, cheeseburger, light, pub;
babyboom, babysitter/ baby-sitter, bodyguard, open, puzzle, scrabble, scrabblový.

Makaronské veršování (výrazně přečtete):

A time

For everything is season, / tak proč je všude kolem shon? / There is a time to be born, / těší se na to ona i on. / There is a time to die, / tak proč se lidé stále ptaj? / There is a time to weep, / jadou bude zase líp. / There is a time to laugh, / tak všeho nech a užij si to.

Jak Don Juan jsem si písk

The Isles of Grees / Mám na jazyku správnej tón / the mountains look on marathon - / A verše tančí mozkiem mým.

Lord Byron na mě právě kejv' / for standing on the persians' grave / A řekl pravdu jako bejk / I could not deem myself a slave.

There was a young man called Ben / měl svého času snad sedm žen / and cause he had very little money, / dohodly se milé dámy, / že uspíší jen jeho soudný den.

A letter

I'd like to be your friend / fakt vnímám ten tvůj nový trend / To be a perfect girl / však nestačí jen pláčet gel / to your long and curly hair / You ought to be more friendly / Tím končím.

Your Bradly

Lesk pohasl jí v očích

dotančila, chuděra / NON, elle s'est jamais reveillée / C'était lácion de l'I.R.A.

(Střední škola)

Nácvik výrazné četby různých textů

Výrazně přečtěte neznámý text sestavený ze slov, která pravděpodobně neznáte:

ZAKLUBOVANÉ MOTÁNÍČKO

Klukoval jeden bylák, tondoval se Jmenda. Míčoval si házem a ház mu vzahradoval do cizí pády. Někdo tam stromoval pod seděm a hlavoval kývou. Najednou se začaly na něho dolů hruškovat sypy, a zrovna na kývu. Byl to křičan a hned začal pánovat na Jmendu: „Budu na tebe školovat v žalobce!“ Ale Jmenda měl náladovou dobrotu a řekl křičanovi: „Pojďte si se mnou míčovat!“ A tak si míčovali, až se křičan začal smavě veselit, a dal potom Jmendovi všecky ty sypy, co se mu shruškovaly na kývu. A to je povídané celení, trochu zaklubované jako motáníčko.

VEČERNÍ DOBROUŠ

Domoval jeden bylešek a v něm stáleček. Mámovala tam jedna žilka a ta synovala říkačkovi: „Nahoubuj hledánky, říkáčku, upolévkujeme si vařenu.“

A tak říkáček odlesoval do chodina a houboval hledánky. Houboval a houboval, ale nikde žádná pořádná hledánka, všude jen muchomůrčí nejedlivky. Konečně říkáček přelesil tam, co potočil bublánek. A vida, v tom bublánu nožkuje třepkami lezouk! Broukoval asi kolem bublánu, až se tam kutálně donešikoval.

Říkáček rychle naručnil táhlu a vyručnil lezouka z bublánu. A lezouk mu za tu poušil do šeptáče, kde se hříbkují schováváčky. Říkáček pak nataškoval plnou sbírku schováváčků a doma si s žilkou upolévkovali vařenu. Jak ji lžicovali naběrami, nosovala jim do voňáků.

A lezouk? Ten si broukuje po chodinu, nožkuje druhým lezoukům třepkou a zdravutě radostní: „Večerní dobrouš!“

(Olga Hejná: Pohádky pro skřítku Hajaju)

Přečtěte texty a všimněte si, jak jsou slova tvořena:

Rodina Žabažanova

V jednom městě Žabažanově žije pan Žabažan se svojí ženou Žabažanou a s dětmi žabažančátkami. Jeho zaměstnání je lov žab. Chytá žáby žabažitkem do košíku a prodává je

na trhu jako pochoutku zvanou Žabažleta. Paní Žabažanová pracuje ve městě v jedné malé firmě Žabažlárna. Vyrábí žabalečky. Žabalečky jsou teplé zimní rukavice pro Žabažany. Mají se dobře, a když se sejdou všichni večer doma, tak spolu žabaží.

Rodina Pimprdlanových

Rodina Pimprdlanových žije v Pimprdlákově u Pimprlačic. Pan Pimprdlan a paní Pimprdlanová bydlí v ulici Pimprdlové. Mají spolu holčičku Pimprdlenku a chlapečka Pimprdláka. Pan Pimprdlan pimprdluje v Pimprdlákově v závodě Pimprdlárna. Pimprdluje nástrojem pimprdláčkem do dřeva a vyrábí pimprdy, které jsou potřeba v každé domácnosti. Děti Pimprdlákovy si nejraději hrají se svým psem Pimprdlíčkem.

Rodina Šišaňanových

Rodina Šišaňanových se skládá z otce Šišaňana, matky Šišaňanky, miminka Šišaňátka a syna Šišaňana. Šišaňanovi bydlí v Šišaňanově v ulici sv. Šišana. Otec Šišaňan venku šišaňanuje zahradu, matka Šišaňanka šišanuje miminko Šišaňátko, které stále brečí, a syn Šišaňan šišaňansky pouští draka. Nedaleko Šišaňanova je obora s šišišany.

Rodina Hlahlanova

Pan Hlahlan se jmenuje Hlahoš, paní Hlahlanová Hlahlana, jejich malé miminko Hlahlátko a jejich syn Hlahlan. Žijí v malém domku v Hlahlanicích v ulici Hlahlana Hlahlouše. Pan Hlahlan pracuje v hlahlárně jako hlahláš. Nejčastěji pracuje s hlahlátkem. Paní Hlahlanová je doma na mateřské dovolené se svým hlahlátkem. Jejich syn Hlahlan chodí v Hlahlanicích do školy. Ve škole se učí hlahlovat, hlahlit a hlaholit.

Přečtěte výrazně text z publikace Jiřího Havla *Ar' se mračí jenom mrak* a tvořte podobné texty pro ostatní členy kolektivu:

Me2dice a její 3 bra3

1 me2dice us0 v dou5i. V po2domí zaslechla p8ěšný chechtot v os3ci. Zbys3la pozornost. Vzá5í se me2dice 8ělila a pr8ýčila 4krát okolí dou5e. Pak se o5 vrátila z5. Nikoho nespa3la. Chvilí vě3la. Náhle ustr0! Její 3 malí me2dí bra3 otrhali 7ikrásky, ke kterým tak přílo. Neuše3li ani 9sil, jemuž věnovala v6rannou péči. Slza jí ska0 z oka. Pak vypila s3k, obula si 7imílové man6rové boty a zah0 k bys3ně. Tam si ti 3 malí me2dí lo3 pouštěli po vodě 7ikrásky a p8rkávali. Me2dice jim nic nepromi0. Bez dlouhého vy1vání každému s3hla 4 pohlavky a hnala je z5.

(Podle J. Havla)

Kluci Pe3novi z 3nce mají ses3čku Janu. Ta ani chvíli nepo100jí. Je šikovná, napro100 samostatná. S jí100tou vys3hne z papíru šaty pro panenku, umí napa100vat podlahu, 8ažit topinky, ob1t maminku ke k8etičce. Nejraději si však hraje se 7hlavým drakem a plyšovým me2dem. Když v zimě 100nala a byla p8utnělá, začala si číst a bolest v zá5í u100upila. Často pak us0. Její bra3 se jí p8ívali, pře100že věděli, že jí spánek může jen pros5. I když bra3 nellí správně, Jana jim to p8ívání promi0.

(Podle časopisu Ohníček)

Ukázky z tvorby žáků (invenční cviční pro přípravu souvislejšího textu):

It (jednat), *Itel* (jednatel); *o2sna* (odvěsna); *3nec* (Trinec), *ses3čka*, *os3hat*, *še3*, *kmo3čka*; *4lístek* (čtyřlístek), *dře5* (dřepět), *o5* (opět), *us5* (uspět); *6ka* (šestka); *7kráska* (sedmikráska); *k8os* (kosmos), *K8as* (Kosmas); *9sil* (*devětsil*); *amety100vý* (ametystový), *Ari100teles* (Aristoteles), *bo100nský* (bostonský), *ce100vání* (cestování), *ce100vat* (cestovat), *ča100* (často), *ča100vat* (častovat), *či100ta* (čistota), *deva100vat* (devastovat), *Do100jevský* (Dostojevský), *dů100jník* (důstojník), *dů100jný* (důstojný), *gu100* (gusto), *hi100rie* (historie), *hu100ta* (hustota), *chře100t* (chřestot), *chře100vý* (chřestový), *inve100vat* (investovat), *ji100ta* (jistota), *kanal100vý* (kanastový), *Ko100mlaty* (Kostomlaty), *Kri100va* (Kristova), *li100noš* (listonoš), *li100pad* (listopad), *li100ví* (listoví), *mě100* (město), *mí100* (místo), *mí100předseda* (místopředseda), *napro100* (naprosto), *na100lit* (nastolit), *neexi100vat* (neexistovat), *ne100r* (nestor), *ne100udná* (nestoudná), *pa100rále* (pastorále), *pa100uška* (pastouška), *pa100vat* (pastovat), *pě100un* (pěstoun), *pě100vání* (pěstování), *pě100vat* (pěstovat), *pi100le* (pistole), *po100j* (postoj), *Po100loprty* (Postoloprty), *po100upit* (postoupit), *pro100národní* (prostonárodní), *pro100pášnost* (prostopášnost), *pro100ta* (prostota), *pro100r* (prostor), *pro100upený* (prostoupený), *pře100že* (přestože), *při100upit* (přistoupit), *pr100vý* (prstový), *ro100ucí* (rostoucí), *sou100* (sousto), *100ckholm* (Stockholm), *100čený* (stočený), *100čit* (stočit), *100dola* (stodola), *100h* (stoh), *100ický* (stoický), *100jan* (stojan), *100jatý* (stojatý), *100jí* (stojí), *100jka* (stojka), *100ka* (stoka), *100lár* (stolář), *100lec* (stolec), *100lek* (stolek), *100letí* (století), *100lice* (stolice), *100lička* (stolička), *100lístka* (stolístka), *100nat* (stonat), *100nek* (stonek), *100pa* (stopa), *100pař* (stopař), *100pka* (stopka), *100povat* (stopovat), *100pový* (stopový), *100lní* (stolní), *100lování* (stolování), *100p* (stop), *100rno* (storno), *100ry* (story), *100upa* (stoupa), *100upat* (stoupat), *100upenec* (stoupenec), *100upnout* (stoupnout), *100žár* (stožár), *Šebe100vá* (Šebestová), *vašno100* (vašnosto), *Vě100nice* (Věstonice), *vy100upení* (vystoupení), *za100upení* (zastoupení), *zkompo100vat* (zkompostovat), *zvě100vat* (zvěstovat).

Použití číslovek ve větších smysluplných celcích (doporučujeme výrazně přečíst):

V li100padu 1 pršelo. 100nožka šla hledat s3bro. Na 100ličce seděla 100letá 100nožka. 100hlavý drak si vzal dopis od li100noše. Bra3 si hráli s pi100lemi a spa3li na louce 100nožku. Lo3 utekli ze 100letého hradu. Ses3ni bra3 byli 8ahlí. Pet3kovi bra3 spa3li, jak 8ahlí lo3, 3mající pos3břené pi100le, o5 a o5 s3leli. Po4dičů se o5 snížily, když bra3 skončili na zdi 100doly. Bra3 Me2dovi rozvázeli 1 krysy.

Korespondenční úkol č. 2

Sestavte kratší vypravování z výše uvedených slov (popřípadě ze slov vlastních) a naučte se ho výrazně číst.

Přečtěte správně a pokuste se vyložit obsah vlastními slovy:

Úkruch nebo partéka za raní v pravdě lekuje více než kyjevá rána.

(*Skýva nebo skrojek po ránu lahodí jistě víc než rána palicí.*)

(*Čeština 1. poloviny 15. století*)

I mudrlejkom i impressorům jest mé poučení: at' vršků i štrejků dbají právě; i puňktů dvojitych a štrejků tenkých pošikem (neb proutků), pakli oni nechtíc, že oulehli to ležeti nechali, prasku dojíti a brků vosekání.

(*Jak k vzdělaným laikům, tak k tiskařům se obrací má rada: at' s háčky i čárkami nakládají správně, a stejně tak s dvojtečkami a středníky, pokud nechtějí, když ladem to vše nechají ležet, riskovat problémy a dostat výpověď - doslova „být zbaveni úřadu“.*)

(Čeština 1. poloviny 16. století)

Idiomy

Boží a Michalů, léhal on na čertově plachtě; za rána se staral, až cizím peřím létá. A ledva hnidy mu odmokly, ještě chtěl by hvězdy zobati.

(*Věčně opilý, - doslova opilý a opilý - míval neklidný spánek; odjakživa byl marnotratný a teď má dluhy. Ale sotva mu otrnulo, chová se pořád stejně domýšlivě.*)

(Čeština 1. poloviny 17. století)

Kleprlíka ve snu viděti vody přecházeti neb piklinka ve snu jísti, to obé ničemné jest a na dům škodu přivodí.

(*Vidět ve snu jezdeckého koně, brodicího se vodou, či slanečka ve snu jíst: obojí je nedobré a v domácnosti vypukne pohroma.*)

(Věta ze snáře 1. poloviny 17. století)

Smrtonoš ohnivého blesku okolek svůj ve dvou letech téměř obbíhá, stkvělý Kralomoc ani v jedenácti, chladný Hladolet skoro ve dvaceti devíti.

(*Ohnivě jasný Mars obíhá svou dráhu ze necelé dva roky, zářící Jupiter za víc než jedenáct a chladný Saturn téměř za dvacet devět.*)

(Úryvek z díla Jana Amose Komenského)

Jak mile kapka vody horka potřebného ztratí, v sněžinku zmrzne, tedy hned v říší hlatí přejde.

(*Jakmile kapka vody ztratí potřebné teplo, zmrzne ve sněhovou vločku, tedy ihned přejde do říše krystalů.*)

(Obrozenecká fyzikální terminologie)

Po každém potyku i vítěze i lichníka znovu hřebím v dvojice rozřadili.

(*Jak vítěze, tak lichého po každém zápase znovu rozřadili losem do dvojic.*)

(70. léta 19. století - sportovní terminologie - Miroslav Tyrš)

Tak ti jedu po autobánu do bádu, najednou ampl, a tam unfal jako kráva.

(*Jedu po dálnici na koupaliště, přijdou dopravní světla a u nich velká autonehoda.*)

(Prolínání češtiny a němčiny)

Nácvik čtení

- *Přečtěte si hlasitě celý text.*
- *Označte místa, kde jste se nadechovali, kde jste dělali pauzy.*
- *Podtrhněte slova, na která jste kladli přízvuk.*

Před dvaceti lety, když ještě železnic v Čechách nebylo, více bývalo viděti na vídeňské silnici těžkých nákladních povozů, které výrobky z kraje do císařské rezidence dovážely a tam odtud jiné nazpět přivážely. Tehdáž jezdíval pravidelně od Náchoda k Vídni každý měsíc a zase zpět pantáta Hájek, znám po celé té čáře silniční a v hospodách raději vídán než pán v kočáře, neboť mnoho dal utržiti.

(Podle B. Němcové)

Vědci Národního oceánického a atmosférického úřadu USA se domnívají, že se Země, vlivem lidské činnosti otepluje. Měřením půdy na arktické Aljašce se zjistilo, že teplota permafrostu stoupá od dvou do čtyř stupňů Celsia. Američtí, ruští, australsí a francouzští vědci použili k měření teploty oceánské vody zvukové impulsy. Výsledky signalizovaly markantní vzestup teplot v Tichém oceánu i v Severním ledovém moři. Protože se ohřátá voda rozpíná a zaujímá

větší objem, hladina moří stoupá. Stěny ledovce Antarktidy se již počaly zvolna rozpadat. Podle detailních snímků, které vědci získali z družice, se Larsenův ledový útes s třeskotem rozdělil po celé délce a začal odplouvat. Zvýšení teploty o jeden stupeň Celsia způsobilo také větší výskyt a šíření nemocí, jako je malárie, do nových regionů. Také populace různých druhů živočichů se silně zmenšily a posunuly se do vyšších chladnějších poloh.

Včera v poledne havarovaly u Smiřic na Královéhradecku dva kamiony. Nákladní prostory jednoho z nich byly naplněny syntetickými hnojivy. A právě tento kamion projel při kolizi svodidly a jeho náklad se vysypal do Labe. Hasiči, kteří u havárie zasahovali, prohlásili, že jen díky jejich včasnému zásahu nebyli tamější obyvatelé svědky přírodní katastrofy. Jejich zákroky byly rychlé a profesionální, přestože jim práci ztěžovala námraza a mlha. Odborníci se shodli na tom, že látky, které z kamionů unikly, by zamořily řeku v délce několika kilometrů a tak ohrozily zdroje pitné vody pro Hradec a okolí. Majitelé firmy, které auto s hnojivy patřilo, byli obviněni z trestného činu obecného ohrožení, neboť odbyli řádné zajištění nákladu. Policie sice zatím sdělila obvinění z neúmyslného trestného činu řidiči druhého kamionu, ale z šetření už vyplynulo, že nehodu zavinili pravděpodobně oba řidiči. Chemik Pavel Ptáček z Okresní hygienické stanice v Hradci Králové Mladé frontě Dnes sdělil, že nasycené roztoky, které by vznikly rozpuštěním hnojiv v řece, by ekologové likvidovali až několik měsíců. „Takové věci by se neměly stávat ani výjimečně,“ prohlásil tiskový mluvčí Hnutí Duha z metropole východních Čech.

Návrh řešení

Před dvaceti lety, // když ještě železnic v Čechách nebylo, // více bývalo viděti na vídeňské silnici těžkých nákladních povozů, // které výrobky z kraje // do císařské rezidence dovážely // a tam odtud jiné nazpět přivážely. // Tehdáž jezdíval pravidelně // od Náchoda k Vídni // každý měsíc // a zase zpět // pantáta Hájek, // znám po celé té čáře silniční // a v hospodách raději vídán (//) než pán v kočáře, // neboť (//) mnoho dal utržiti.

Vědci Národního oceánického a atmosférického úřadu USA se domnívají, // že se Země, // vlivem lidské činnosti otepluje. // Měřením půdy na arktické Aljašce se zjistilo, // že teplota permafrostu stoupá // od dvou do čtyř stupňů Celsia. // Američtí, // ruští, // australští // a francouzští vědci // použili k měření teploty oceánské vody zvukové impulsy. // Výsledky signalizovaly markantní vzestup teplot v Tichém oceánu // i v Severním ledovém moři. // Protože se ohřátá voda rozpíná // a zaujímá větší objem, // hladina moří stoupá. // Stěny ledovce Antarktidy // se již počaly zvolna rozpadat. // Podle detailních snímků, // které vědci získali z družice, // se Larsenův ledový útes // s třeskotem rozdělil po celé délce // a začal

odplouvat. // Zvýšení teploty o jeden stupeň Celsia // způsobilo také větší výskyt // a šíření nemocí, // jako je malárie, // do nových regionů. // Také populace různých druhů živočichů // se silně zmenšily // a posunuly se do vyšších, // chladnějších poloh.

Včera v poledne // havarovaly u Smiřic na Královéhradecku // dva kamiony. // Nákladní prostory jednoho z nich // byly naplněny syntetickými hnojivy. // A právě tento kamion // projel při kolizi svodidly // a jeho náklad se vysypal do Labe. // Hasiči, // kteří u havárie zasahovali, // prohlásili, // že jen díky jejich včasnému zásahu // nebyli tamější obyvatelé // svědky přírodní katastrofy. // Jejich zákroky byly rychlé (//) a profesionální, // přestože jim práci ztěžovala námraza a mlha. // Odborníci se shodli na tom, // že látky, // které z kamionů unikly, // by zamořily řeku v délce několika kilometrů // a tak ohrozily // zdroje pitné vody // pro Hradec a okolí. // Majitelé firmy, // které auto s hnojivy patřilo, // byli obviněni z trestného činu obecného ohrožení, // neboť odbyli // řádné zajištění nákladu. // Policie sice zatím sdělila obvinění // z neúmyslného trestného činu // řidiči druhého kamionu, // ale z šetření už vyplývalo, // že nehodu zavinili pravděpodobně oba řidiči. // Chemik Pavel Ptáček // z Okresní hygienické stanice v Hradci Králové // Mladé frontě Dnes sdělil, // že nasycené roztoky, // které by vznikly rozpuštěním hnojiv v řece, // by ekologové likvidovali až několik měsíců. // „Takové věci by se neměly stávat ani výjimečně,“ // prohlásil tiskový mluvčí Hnutí Duha // z metropole východních Čech.

Mluvené projevy – praktikum (literatura)

- BEČKA, J. V. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992.
- BERGMANNOVÁ, M. *Živá jazyková cvičení*. Praha, SPN, 1964.
- BLACK, S. *Nejúčinnější propagace. Public relations*. Praha: Grada Publishing, 1994.
- BRABCOVÁ, R.-VITVAR, V. *Mluvený projev ve škole i mimo školu*. Praha: SPN, 1978.
- BROCKET, S. *Úspěch na jednáních a konferencích*. Praha: Ivo Železný, 1996.
- CAPPONI, V.-NOVÁK, T. *Sám sobě psychologem*. Praha: Grada, 1992.
- CARNEGIE, D. *Jak se radovat ze života a z práce*. Praha: Talpress, 1996.
- ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: ISV, 1996.
- ČECHOVÁ, M. *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV, 1998.
- ČECHOVÁ, M.-CHLOUPEK, J. a kol. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997.
- ČÍHALOVÁ, E.-MAYER, I. *Jak rozvíjet komunikaci a spolupráci*. Praha: STROM, 1999.
- ČMEJRKOVÁ, S.-DANEŠ, F.-KRAUS, J.-SVOBODOVÁ, J. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia, 1996.
- DEFLEUR, M. L.-BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S. J. *Teorie masové komunikace*. Praha: UK, 1996.
- DISMAN, M. *Receptář dramatické výchovy*. Praha: SPN, 1976.
- FORET, M. *Komunikace s veřejností*. Brno: MU, 1994.
- FRYDRYCHOVÁ, M.-HÖFLEROVÁ, E.-SVOBODOVÁ, J. *Vztah žáků a studentů k mluvené češtině*. In. Regionální revue č. 2, 1997, s. 38-46.
- HAMLINOVÁ, S. *Jak mluvit, aby vás lidé poslouchali*. Praha: Talpress, 1996.
- HARVEY, CH. *Jak vystupovat na veřejnosti a získávat důvěru posluchačů*. Praha: Management Press, 1994.
- HAVEL, J. *Ať se mračí jenom mrak*. Praha 1991.
- HAVEL, J. *Člověče, nemrač se!* Hradec Králové: Kruh, 1972.
- HAVLOVÁ, I.-MĚCHUROVÁ, A.-ŠTEMBERGOVÁ, Š. *Kapitoly z rétoriky (Pracovní texty pro budoucí učitele)*. Praha: UK, 1991.
- HLAVÁČEK, L. *Že bychom si nerozuměli?* Praha: Ministerstvo obrany ČR, 1997.
- HLAVÁČEK, L. *Public relations nejsou reklama*. Praha: AVIS, 1999.
- HÖFLEROVÁ, E. *Školský dialog a jeho vliv na rozvoj řeči dětí*. Ostrava, OU, 2003.
- HOLASOVÁ, T. *Umíte dobře mluvit?* Praha: Jinočany, H&H, 1992.
- HOLČÁK, V. *Společenský takt. Učebnice společenského jednání*. Ostrava : Grafie, 1995.
- HUBÁČEK, J. *Slohová cvičení pro 6.- 9. ročník základní školy*. Praha: SPN, 1972.
- HUBÁČEK, J. *O zvukové stránce českého jazyka*. Skriptum. Praha: UK, 1978.
- HUBÁČEK, J.-JANDOVÁ, E.-SVOBODOVÁ, J. *Čeština pro učitele*. Opava: Optys, 1996.
- HŮRKOVÁ, J. *Mluvní výchova a úloha tzv. mluvního vzoru*. In. ČJL 43, 1992/93, 9-12.
- HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, J. - MAKOVIČKOVÁ, H. *Základy jevištní mluvy 1 a 2*. Praha: SPN, 1984, 1986.
- HŮRKOVÁ, J. *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia, 1995.
- CHLOUPEK, J. *Knižka o češtině*. Praha : Odeon, 1974.
- CHLOUPEK, J. a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: SPN, 1991.
- CHLOUPEK, J. a kol. *Učebnice stylistiky*. Praha: SPN, 1990.
- CHLOUPEK, J.-KREISELOVÁ, D.: *Stylistika pro učitele*. Ostrava: OU, 1997.
- CHMEL, Z. *Propagace, public relations, média*. Brno: Ante, 1997.
- JEDLIČKA, A. *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: UK, 1978.
- JELÍNEK, J.-STYBLÍK, V. *Čtení o českém jazyku*. Praha: SPN, 1980.
- KAPFERER, J. N. *Fáma - nejstarší médium světa*. Praha: Práce, 1992.

- KING, L. *Nebojte se mluvit*. Praha: Nakladatelství Ivo Železný, 1996.
- KOHOUT, J. *Rétorika. Umění mluvit a jednat s lidmi*. Praha: Management Press, 1995.
- KOŘENSKÝ, J. *Komunikace a čeština*. Jinočany: H&H, 1992.
- KOŽMÍN, Z. *Tvořivý sloh*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- KRAUS, J. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. Praha: Academia, 1981.
- KRAUS, J. *Několik úvah o úloze rétoriky ve škole*. ČJL 47, 1996-97, s. 193-199.
- KROBOTOVÁ, M. *Spisovná výslovnost a kultura mluveného projevu*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2005.
- KRÜSS, J. *Můj pradědeček a já*. Praha: Mladá fronta, 1973.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Povídej, naslouchám*. Praha: Návrat, 1993.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Tajemství úspěšného jednání*. Praha: Grada, 1995.
- KURKOVÁ, L. *Dětská tvořivost v hudbě a pohybu*. Praha: SPN, 1981.
- LANGER, A. *Úspěch veřejné promluvy*. Praha: Fortuna, 1993.
- LEMMERMANN, H. *Lehrbuch der Rhetorik*. München: OLZOG Verlag, 1988.
- LESLY, Ph. *Public relations*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- LEWIS, D. *Tajná řeč těla*. Praha: Victoria Publishing, 1994.
- LOTKO, E. *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc: UP, 1999.
- LUCAS, M. *Überzeugend reden. Erfolg durch moderne Rhetorik*. Düsseldorf: ECON, 1990.
- MACUROVÁ, A. - MAREŠ, P. *Text a komunikace*. Praha: UK, 1992.
- MACHKOVÁ, E. *Základy dramatické výchovy*. Praha, SPN 1980.
- MACHKOVÁ, E. *Zásobník dramatických her, cvičení a improvizací*. Praha : Střeodočeské krajské kulturní středisko, 1990.
- MANDEL, S. *Jak úspěšně vystupovat*. Praha: Linde Praha, a.s., 1993.
- MAREŠ, J.- KŘIVOHLAVÝ, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN, 1989.
- MAREŠ, J.- KŘIVOHLAVÝ, J. *Komunikace ve škole*. Brno: MU, 1995.
- MARTINCOVÁ, O.- POLÍVKOVÁ, A.- ŠKVOROVÁ, D. *Jazykové sloupky*. Praha: Academia, 1991
- McKENNA, M. C.- ROBINSON, R. D. *Teaching through text*. New York & London: Longman, 1992.
- MEDZIHORSKÝ, Š. *Asertivita*. Praha: Elfa, 1992.
- MIKO, F. a kol. *Frazeológia ve škole*. Bratislava: SPN, 1989.
- MISTRÍK, J. *Rétorika*. Bratislava: SPN, 1981.
- MISTRÍK, J. *Štylistika*. Bratislava: SPN, 1985.
- MISTRÍK, J. *Vektory komunikácie*. Bratislava: FF UK, 1990.
- MIKO, F. A kol. *Frazeológia v škole*. Bratislava: SPN, 1989.
- MÜLLEROVÁ, O.- HOFFMANNOVÁ, J. *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia, 1994.
- NEBESKÁ, I. *Úvod do psycholingvistiky*. Jinočany: H&H, 1992.
- NĚMEC, P. *Public relations. Komunikace v konfliktních a krizových situacích*. Praha: Management Press, 1999.
- NOVOTNÝ, M. *Zákulisí slov*. Praha: Motto, 2003.
- NOVOTNÝ, M. *Zákulisí slov podruhé*. Praha: Motto, 2004.
- NOVOTNÝ, M. *Zákulisí slov potřetí*. Praha: Motto, 2006.
- O češtině každodenní*. Brno: Blok, 1984.
- PELENČAROVÁ, J.-KESSELOVÁ, J.-KUPCOVÁ, J. *Učíme slovenčinu komunikačne a zážitkovo*. Bratislava: SPN, 2003.
- PLAŇAVA, I. *Jak (to) spolu mluvíme. Psychologie dorozumění i nedorozumění*. Brno: MU, 1992.

- PODLAHOVÁ, L. *Pedagogická praxe. Průvodce pro studenty učitelství*. Olomouc: Vydavatelství UP, 1998.
- POSTMAN, N. *Ubavit se k smrti*. Praha: Mladá fronta, 1999.
- PRŮCHA, J. Jazyk a verbální komunikace jako činitelé vzdělávacího procesu. In *Pedagogika* 21, 1971, s. 867-882.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997.
- QUENEAU, R. *Stylistická cvičení*. Praha: VOL VOX GLOBATOR, 1994.
- QUAIL Mc, D. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999.
- QUINTILIANUS, M. F. *Základy rétoriky*. Praha: Odeon, 1985.
- RICHARDSON, L. *Strategie úspěchu*. Praha: Victoria Publishing, 1992.
- SAMPSONOVÁ, E. *Jak si vytvořit působivý image*. Praha: Management Press, 1996.
- SGALL, P.-HRONEK, J. *Čeština bez příkras*. Jinočany: H&H, 1993.
- SOCHOVÁ, Z.-POŠTOLKOVÁ, B. *Co v slovnících nenajdete*. Praha: Portál, 1994.
- SPILLANEOVÁ, M. *Image muže*. Praha: Ikar, 1994.
- SPILLANEOVÁ, M. *Image ženy*. Praha: Ikar, 1995.
- STANĚK, V. *Praktická stylistika*. Praha: Fortuna, 1994.
- STRAHL, V. *Klíč k výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině*. Praha: UK, 1999.
- SVOBODOVÁ, J. *Jazyková specifika školské komunikace a výuka mateřštiny*. Ostrava: OU, 2000.
- SVOZILOVÁ, N. *Jak dnes píšeme/mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině*. Praha: H&H, 2003.
- ŠEBESTA, K. *Od jazyka ke komunikaci*. Praha: Karolinum, 1999.
- ŠTEMBERGOVÁ, Š. *Výrazová hlediska mluveného projevu*. Ostrava, OU, 1990.
- THIEL, E. *Řeč lidského těla*. Bratislava: Plasma Service, 1993.
- TOMAN, J. *Jak dobře mluvit*. Praha: Svoboda, 1981.
- Trénink v českém jazyce pro základní školy*. (Distanční text.) Ostrava: OU, 2006.
- URY, W. *Jak překonat nesouhlas*. Praha: Management Press, 1995.
- Výslovnost spisovné češtiny I*. Praha: Academia, 1967.
- Výslovnost spisovné češtiny II. Výslovnost slov přejatých. Výslovnostní slovník*. Praha: Academia, 1978.
- WAY, B. *Rozvoj osobnosti dramatickou improvizací*. Praha: ISV, 1996.
- ZAPLETAL, M. *Encyklopedie her*. Praha 1977.

